

Bursa Şehrengizleri

Bursa'nın türlü güzelliklerini anlatan kıymetli eserler

Su Değirmenleri

Bursa'da suyun akışından istifade edilen vakıf gelirleri

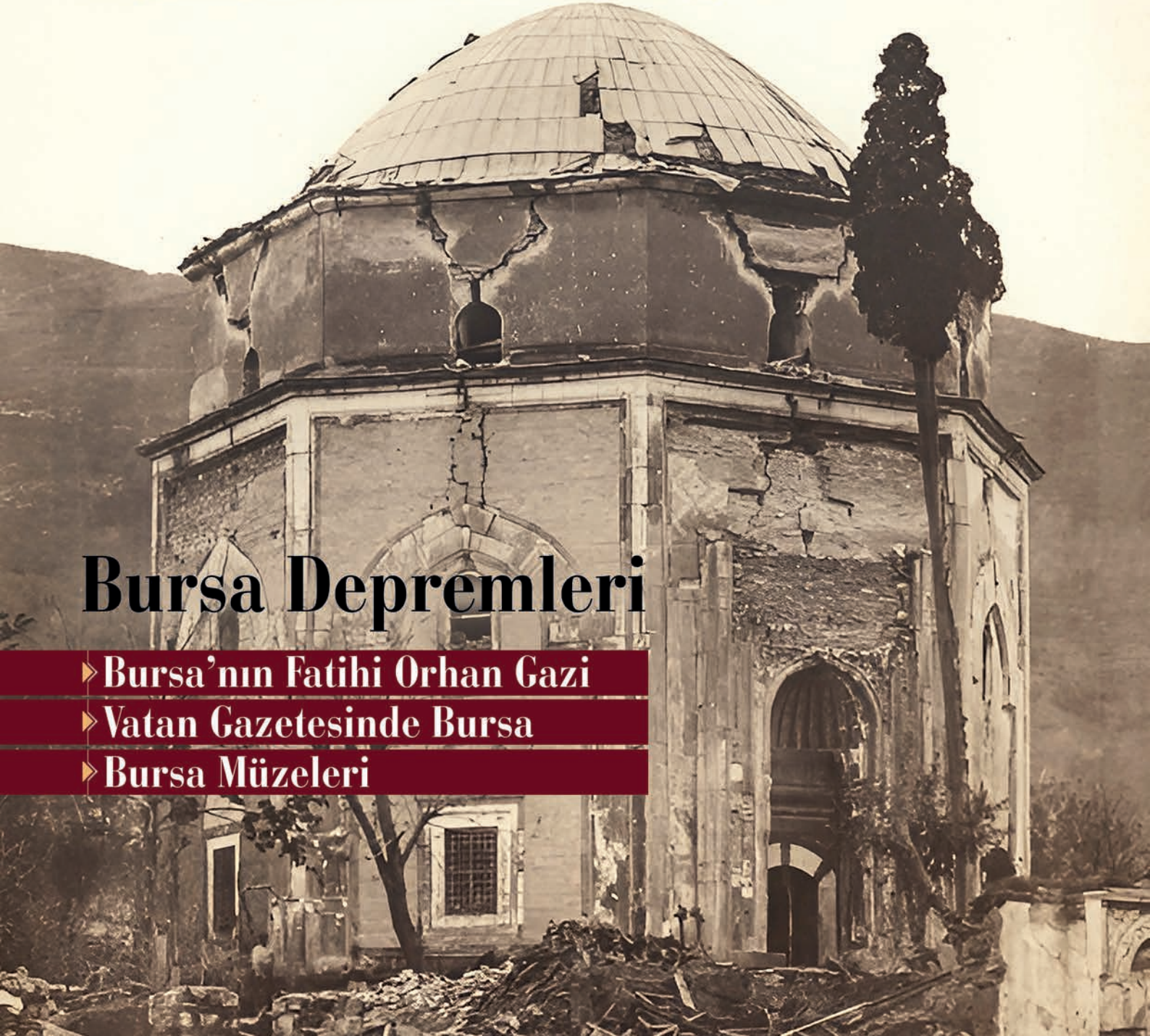

Bursa Günlüğü

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Hizmetidir / Sayı: 20 / Nisan-Mayıs-Haziran 2023

Bursa Depremleri

- Bursa'nın Fatihi Orhan Gazi
- Vatan Gazetesinde Bursa
- Bursa Müzeleri

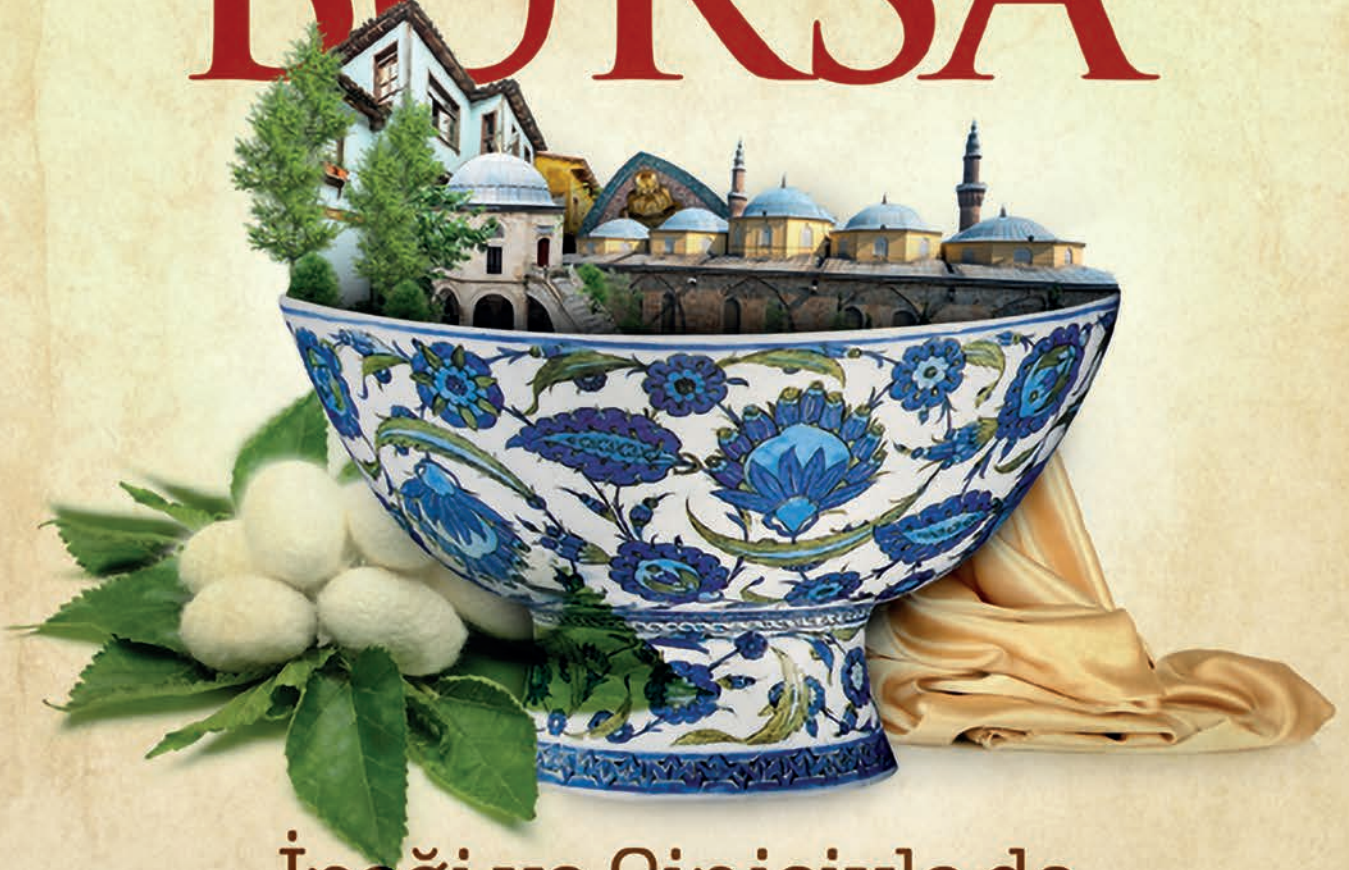

BURSA

UNESCO
Yaratıcı Şehirler Ağı
2021 üyesi

BURSA

İpeği ve Çinisiyle de
UNESCO'da

Bursa 'zanaat ve halk sanatları' dalında
UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na dahil oldu.

Hayırlı Olsun

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

**ALINUR
AKTAŞ**
BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

merhaba

merhaba...

Bursa Günlüğü dergimizin 20. sayısı ile merhaba...

Türkiye'yi sarsan asrın depremi hepimizi derin bir üzüntüye boğdu. Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler; Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Şanlıurfa, Adıyaman, Gaziantep, Malatya, Elazığ illerimizde ve bazı ilçelerimizde büyük tahribata yol açtı. 11 ilimizde meydana gelen iki deprem ve artçıları hepimizin hayatını etkiledi. Deprem sebebiyle vefat eden vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet, yaralı kardeşlerimize şifalar dilerim. İlk andan itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti bütün kurumlarıyla, sivil toplum kuruluşlarıyla ve gönüllüleriyle deprem bölgesine akın etti. Vatandaşlarımızın yarasını sarmak için, derdine derman olmak için, barınmalarını temin etmek için, ihtiyaçlarını karşılamak için kurum ve kuruluşlarımız gece-gündüz gayret ediyor.

Biz de Bursa Büyükşehir Belediyesi olarak Hatay'ın tekrar ayağa kalkması için

var gücümüzle çalışıyoruz. Ekip arkadaşlarımız Hatay'da depremde kardeşlerimizin hayatını kolaylaştırmak için görevlerine devam ediyor.

Ayrıca deprem kuşağında yer alan Bursa'mızı depreme dirençli hâle getirmek için de çalışmalarımız sürüyor. Bu sebeple; dergimizin bu sayısının dosyasını depreme ayırdık. Bursa'nın deprem tarihini, depremlerin yıkıcı boyutunu ve Bursa'nın deprem gerçeğini kıymetli yazarlarımızın kaleminden okuyabileceksiniz.

Bu sayımıza katkı sağlayan; Prof. Dr. Mustafa Şahin, Prof. Dr. Beyhan Bayhan, Prof. Dr. Mustafa Kara, Dr. Öğr. Üyesi Doğan Yavaş, Dr. Özlem Güngör, Dr. Salih Erol, Nevzat Çalikuşu, Mustafa Özçelik, Hasan Erdem, Tahsin Yıldırım, Mevlüt Çam, Kerim Bayramoğlu, Ömer Faruk Dinçel, Fikret Alkan, Uğur Ozan Özen, Y. Kenan Yetişen ve Ömer Kaptan'a şükranlarımı sunuyorum.

Önümüzdeki sayıda görüşmek ümidiyle bereketli okumalar dilerim.

Alinur AKTAŞ

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

BURSA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

Bursa Günlüğü

Nisan - Mayıs - Haziran 2023, Sayı: 20

Ücretsizdir

Yerel Süreli Yayın

Üç ayda bir yayınlanır

İMTİYAZ SAHİBİ

Bursa Büyükşehir Belediyesi Adına

Alınur Aktaş

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Ahmet Bayhan

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Kevser Canan Argın

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

M. Sedat Sert

EDİTÖR

İbrahim Büyükkurban

KATKIDA BULUNANLAR

Ekrem Şahin, Ömer Kır, Selçuk Salih Başkan,
Mehmet Sezer, Nisanur Hanna Aydın

FOTOĞRAFLAR

Nilay İncebay, Adem Akçora,

Nevzat Çalkuşu, Uğur Ozan Özen,

Tahsin Yıldırım, Salih Erol, Kerim Bayramoğlu,

Mevlüt Çam, Mustafa Şahin, Fikret Alkan,

Beyhan Bayhan, Doğan Yavaş, Mustafa Kara

Ömer Faruk Dinçel, Özlem Güngör, Ömer Kaptan,

CBMK, SALT Arşivi, AA, İSAM, ATASE, BOA, IRCICA,

VGM, YEK, BUFSAD, BEESK, BBB Arşivi

KAPAK GÖRSELİ

1855 Bursa Depremi sonrası Yeşil Türbe

[kaynak: <http://www.ensba.fr>]

GRAFİK TASARIM

Bursa Kültür A.Ş.

İLETİŞİM

Bursa Büyükşehir Belediyesi

Zafer Mah., Ankara Yolu Caddesi, No: 1

P.K. 16270 Osmangazi / BURSA

Tel : 444 16 00

iletisim@bursagunlugu.com

www.bursagunlugu.com

www.bursa.bel.tr

BASKI

renkvizyon
MÜHÜRLEME

Anadolu Mah., Karlıdağ Cad., No: 32

Yıldırım / Bursa

Tel: 0224 251 04 14

www.renkvizyon.com.tr

Bu dergide yer alan yazı ve görsellerin tüm hakları

saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

4 ➤ Antik Çağ'da Bursa Depremleri
Prof. Dr. Mustafa Şahin

8 ➤ Bursa'yı Bekleyen Deprem Tehlikesi
Prof. Dr. Beyhan Bayhan

10 ➤ İşâretnümâ
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Yavaş

16 ➤ Matbuatta Bursa Depremleri
Tahsin Yıldırım

22 ➤ Bursa'da Küçük Kıyamet: 1855 Depremi
Kerim Bayramoğlu

26 ➤ 1855 Depremi'nin Bursa'daki Eserlere Etkisi
Ömer Faruk Dinçel

58 > Erguvan İçin Güzelleme Mustafa Özçelik

Mevsim bahar, aylardan nisanın sonu, mayısın başı ise size baharın gelişini morumsu pembe çiçekleriyle haber veren erguvan olacaktır. Şüphesiz o günlerde badem, erik gibi başka çiçekler de baharın habercisidir ama erguvan pek çok özelliğiyle en başta gelir.

34 > Süleyman Senih Efendi Prof. Dr. Mustafa Kara

40 > Bursa Şehrengizleri Dr. Özlem Güngör

46 > Vatan Gazetesi Bursa İlavesi Dr. Salih Erol

52 > Uludağ Üniversitesi'nde Yayınlanan Dergiler Nevzat Çalığıuşu

64 > Bursa'nın Sultanları -2- Orhan Gazi Hasan Erdem

70 > Osmanlı Vakıflarında Bursa Su Değirmenleri Mevlüt Çam

76 > Bağışlarla Büyüyen Bursa Müzeleri Fikret Alkan

80 > Bursa Organize Sanayi Bölgeleri Y. Kenan Yetişen

86 > Kardeşler/Özkardeşler Matbaası Uğur Ozan Özen

90 > Uludağ'ın Zirvesindeki Manastır Ömer Kaptan

Antik Çağ'da Bursa Depremleri

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve Kahramanmaraş'tan Hatay'a kadar 11 ilimizi etkileyen deprem, yaklaşık 20 sene aradan sonra tekrar büyük bir felaketle yüzleşmemize neden olmuştur. Yüzyılın felaketi olarak nitelendirilen afeti bu topraklar ilk defa mı yaşamıştır? Enkaz altında mucize kurtuluşlar olmuş mudur? Artçı sarsıntıları aylarca devam etmiş midir? Şimdi Bursa ve yakın çevresinde meydana gelen depremlerle ilgili yazılı kaynaklardan günümüze ulaşabilen bilgilerden hareket ederek bu sorulara cevaplar bulmaya çalışacağız.

Bithynia'nın Helenistik Dönem ve öncesinde yaşamış olduğu deprem felaketlerine ilişkin elimizde hiçbir yazılı kaynak yoktur. Buna karşın Roma İmparatorluk Çağı ile birlikte hemen hemen her depremle ilgili olarak Antik yazarlarda bilgiye rastlarız. Kayıtlara geçen Bithynia depremlerinden ilki İmparator Hadrianus zamanında M.S. 120 yılında meydana gelmiştir. Bu deprem ile ilgili olarak Hieronymus, 224. Olympiat'ın 4. yılı notunu düşmüştür: "Bir yer sarsıntısıyla Nikomedeia (İzmit) yıkıldı ve Nikaia (İzmit) büyük zarar gördü. Hadrianus onarım için halka cömertçe yardımda bulundu". Hie-

ronymus'dan ayrıca Hadrianus'un her iki kentte agoralar ve yollar, surlarda ise onarımlar yaptırdığını öğreniyoruz. Nikaia'da o tarihlerde surların olmadığını biliyoruz. Bu nedenle onarımlar İstanbul ve Lefke kapılarının ilk evresini oluşturan onur takları ile sınırlı olmalıdır.

İmparator Marcus Aurelius'un yönetimi sırasında (M.S. 161-182) meydana gelen deprem Asia Eyaleti'nin Metropolis'i Ephesos'tan (Efes) Bithynia Eyaleti'nin Metropolis'i Nikomedeia'ya (İzmit) kadar birçok kenti yıkmıştır. Bu deprem yazılı kayıtlarda ikinci büyük felaket olarak geçen, Aydın'dan Kocaeli'ye kadar

Kuzeybatı Anadolu'da etkili olan en büyük depremlerden birisidir.

İmparator Commodus Dönemi'nde (M.S. 180-192) Kuzeybatı Anadolu, üçüncü büyük felaketi yaşamıştır. Bu deprem Nikomedeia'dan Sakarya Irmağı'na, yani bugünkü Adapazarı'na kadar olan bölgeyi etkilemiş ve yer sarsıntıları Mayıs'tan Ağustos ayına kadar sürmüştür. Adapazarı Depremi aylar süren artçı sarsıntıları ile tarihe geçen depremlerden birisi olmuştur. "Tanrı'nın Gazabı"na bağlanan ilk Bithynia Depremi de bu olmuştur. En eski Dünya Khronographia'sının yazarı ve kilise kökenli bir hatip olan Iohannes Malalas deprem hakkında şu notu düşmektedir: "İmparator Commodus'un yönetimi sırasında Nikomedeia, Bithynia Eyaleti'nin Metropolis'i, tanrısal bir gazabın kurbanı oluyordu. Bu üçüncü felaket Moudoupolis'e ve Sakarya Irmağı'na kadar olan bölgeyi etkiliyor ve sarsıntılar Mayıs ayının üçünde gün boyunca ve gün ağarınca kadar sürüyordu."

Malalas, M.S. 268-270 yılları arasında hüküm süren İmparator Claudius Gothicus devrindeki depremi "Nikomedeia'nın tanrının gazabından kaynaklanan dördüncü felaketi" olarak tanımlamaktadır. Söz konusu bu deprem, yine aynı yörede bu kez Sakarya Irmağı'ndan Dakibyza'ya, yani bugünkü Gebze'ye kadar etkili olmuştur.

Aradan 100 yıl kadar bir süre geçtikten sonra M.S. 358 yılında bölge, Makedonya'dan başlayıp Marmara ve Ege bölgelerine kadar yayılan büyük bir deprem felaketi yaşamıştır. 24 Ağustos 358 yılında meydana gelen depremin boyutlarını devrin ünlü Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus trajik bir anlatımla gözler önüne sermektedir: "Bugünlerde korkunç depremler Makedonya, Asya (Ege) ve Pontus (Karadeniz) bölgelerinde birçok kenti ve dağı sürekli yer sarsıntılılarıyla salladı. Anılmaya değer diğer türlü felaketler arasında Nikomedeia'nın, yani Bithynia'nın başkentinin yok oluşu özellikle önemlidir. Kentin yıkılışını gerçeğe uygun biçimde ve kısaca anlatmak istiyorum:

24 Ağustos'ta sabahın alaca karanlığında kara bulutlar az önce açık ve

İznik surları ve İznik şehrinin 1493 yılında çizilmiş bir gravürü (Hartman Schedel, "Konstantinopolis", Nüremberg Chronicle, 1493, f. XXIIIv.)

berrak olan gökyüzünü kaplıyor ve ortalık kararıyordu. Güneş parlaklığını yitiriyor, göz gözü görmez oluyordu. Böylece gözler görme yeteneğini yitiriyor, yeryüzü kirli bir sisle kaplanıyordu. Daha sonra, sanki Ulu Tanrı kader tayin edici yıldırımlarını fırlatmış ve sanki rüzgârları dünyanın dört bir ucundan salıvermiş gibi, çığır fırtınaların dehşeti yeryüzünü kasıp kavurmaya başlıyordu. Bunların darbeleri altında dağlardan gelen bir uğultu ve kıyılarından yükselen bir çatırtı duyuluyordu. Bunu korkunç bir yer sarsıntısı eşliğinde rüzgâr anaförleri ve şimşekler takip ediyor, kenti ve banliyölerini temelden yıkıyordu. Tepenin yamacındaki binalar yıkılarak birbiri üzerine düşüyordu. Yıkılmanın gümbürtüsünden yer gök inliyordu. Bu arada eşlerini ve çocuklarını ya da yakınlarını arayan insanların birbirine karışan canhıraş çığlıkları ayyuka çıkıyordu. Nihayet ikinci saatin sonunda, üçüncü saatin bitiminden önce, tekrar açılan ve berraklaşan hava o âna kadar görünmez durumda kalan ceset yığınlarını göz önüne seriyordu. Bazı kurbanlar düşen molozların müthiş şiddetiyle ezilmiş ve bunların kitlesi altında can vermişlerdi; bazıları ise gırtlaklarına kadar yıkıntılara gömülmüş ve kimse yardımlarına gelemediği için ölmüşlerdi. Eğer biri bunlara yardım

edebilmiş olsaydı, hayatta kalabilirdi. Kimi kurbanların bedenleri ise merteklere saplanmıştı. Yedikleri darbeyle yaşamını yitiren birçok kişi daha kısa bir süre öncesine kadar canlı birer varlıklarken, şimdi gördüğümüz ise karman çorman bir ceset yığını. Diğer taraftan yıkılan evlerin içinde mahsur kalan birçok insan da korku ve açlıktan telef oldu. Bunların arasında Aristainetos da bulunuyordu. Bu zat, kısa bir süre önce Constantius tarafından kurulan ve zevcesi Eusebia onuruna "Pietas" (Mümine Hatun) diye adlandırılan Piskoposluğa vali olarak atanmıştı. Böylesine bir talihsizliğe duçar olan bu zat uzun ve işkenceli bir can çekişmeden sonra ruhunu teslim ediyordu. Birçok insan ani yıkımdan neye uğradıklarını anlayamadan enkaz altında can vermiş ve hâlâ orada gömülü bulunuyorlar. Bazı insanların kafası ezilmişti, bazılarının ise ya kolu ya bacağı kopmuştu. Yaşama ölüm arasında ne yapacaklarını bilemeyen bu insanlar, kendileriyle aynı derimde olanlara yardım için yalvarıyorlardı; yeminler edilerek verilen tüm sözlerle rağmen hiçbirine yardım eli uzanmıyordu. Eğer aniden çıkan yangın etrafa yayılmasa ve beş gün boyunca gece ve gündüz her şeyi yalayıp yutmasaydı, dinî ve özel binalardan pek çoğu ayakta kalır ve insanlardan da

Osmanlı tarihinde "Küçük Kıyamet" olarak bilinen 1509 İstanbul Depremi'ni gösteren bir gravür

fazla miktarda kurtulan olurdu."

Ammianus Marcellinus'un aktardığı 358 yılı depreminin dehşet dolu sahneleri 1999 yılı Marmara Depremi'nde yaşananlarla nerdeyse aynıdır: Her iki büyük deprem;

1- aynı ayda,

2- bir haftalık farkla aynı zamanda,

3- yaklaşık aynı saatlerde vuku bulmuş ve hemen hemen aynı felaket yaşanmıştır.

24 Ağustos 358'deki büyük depremden 4 yıl sonra, 362 yılında Nikomedia ve Nikaia'yı vuran ikinci bir depremden bahsedilmektedir. Bu da yetmezmiş gibi aradan henüz dört yıl bile geçmeden, yani 368 yılında üçüncü büyük felaket yaşanmıştır. Bu depremle Nikaia artık tamamen temelden yıkılmıştır. Hieronymus, 286'ncı Olimpiyat'ın dördüncü yılı kroniğine şu notu düşmektedir: "Daha önceleri de sık sık yıkılan Nikaia, bir yer sarsıntısıyla temelden yıkıldı."

358-368 yılları arasında arka arkaya meydana gelen üç depremden sonra Marmara Bölgesi uzun bir süre rahat nefes almıştır. Ancak bu sükünat fazla uzun sürmeyecek II. Theodosius Dönemi'nde, 25 Eylül 437 ve 26 Ocak 447 tarihlerinde bölge arka arkaya iki defa büyük depremle sallanacaktır. Papaz Theophane 25 Eylül 437 depremini nakledenlerden-

dir: "Tüm kent halkı ilk sarsıntılarda evlerinden çıktılar, hiç kimse artık evinde uyumaya cesaret edemiyordu, çadırlarına sığınıyorlardı veya dışarıda uyumuşlardı. İnananlar, kent duvarlarının dışında kırdan toplanmışlar ve bütün gün piskopos ile dua etmişlerdir."

Malalas, 26 Ocak 447 tarihinde, pazar günü meydana gelen büyük deprem şu ifadelerle anlatmaya çalışmaktadır: "Bu imparator zamanında Bithynia'nın metropolü Nikomedia tanrısız gazapla yıkılıyordu; O, akşamın geç vaktinde gelen bu felakete beşinci kez uğruyor ve yere gömülüp yarılan deniz içinde batıp gidiyordu." Malalas'ın ifadeleri 17 Ağustos 1999 depreminde körfezin kıyı yerleşimlerinde yapıların denize gömülmesini hatırlatmaktadır. Demek ki bölge günümüzden yaklaşık 1600 sene önce benzer bir felaket daha yaşamıştır.

15 Ağustos 553 yılında, yaklaşık 100 sene sonra tüm bölge yine sallanmaya başlamış ve deprem bu defa İstanbul'u vurmuştur. Malalas, depremi şu şekilde nakletmektedir: "Ağustos ayının 7. gününde korkunç bir deprem oldu. Byzantion'daki birçok bina, hamam ve surların bazı bölümleri zarar gördü. Bu felaket sırasında Konstantinos Meydanı'ndaki Büyük Konstantin heykelinin elindeki mızrak (Çemberlitaş kastedilmektedir) düştü ve üç arşın (yaklaşık 2m) yere

saplandı. Enkaz altında çok insan telef oldu. Birçok diğer kent, bu arada Nikomedeia'nın bir kısmı, bu felakette yıkıldı. Enkazın altından günlerce sonra insanlar canlı olarak kurtarıldılar. Deprem 40 gün boyunca kendini hissettirdi."

Günümüzde de mucize olarak nitelendirilen kurtuluşlardan birisi yaklaşık 1500 sene önce meydana gelen bir Hatay depreminde de yaşanmıştır. Jean Malalas Antakya'da meydana gelen 20 Mayıs 526 depremini şu cümlelerle tasvir etmektedir: "Bütün kent yıkılmıştı. Gökten geliyor gibi görünen bir ateş, aşağı yukarı her tarafta yangınlara neden olmuştu. Bütün kiliseler yıkılmışlardı veya alevlerin içinde yanıp kül olmuşlardı. Kimi sakinler diri diri toprağa gömülmüşlerdi, fakat kurtarılamıyorlardı. Haber imparatora ulaşmış olduğu zaman, bir resmi yas ilan etmişti ve kentin yeniden inşası için gerekli parayı vermişti. Kimi sakinler kurtarabilmiş oldukları mal mülkleriyle kentten kaçmışlardı. 20 veya 30 günden beri kapalı kalmış kimi hamile kadınlar, açılan yıkıntıların altından çıkarılmışlar ve yeni doğurdukları ile sağ salim kurtarılmışlardı." 526 depreminde 20-30 gün sonra enkazın altında doğum yapmış olmasına rağmen kurtarılmış bir kadından bahsederek gerçek bir mucizeyi gözler önüne sermektedir.

Bu kısa tarihçeden de anlaşılabilceği gibi depremler bölgemizi her yüzyılda bir, şiddetli şekilde sarsmıştır ve bunları onlarca yıl boyunca ara depremler izlemiştir. Anlaşılan, doğa kendini küçük değişikliklerle tekrarlamaktadır. Bir hesaplama göre M.Ö. 500 - M.S. 1890 arasında bölgede 548 deprem meydana gelmiştir.

Peki, geçmişte depremlere sebep olarak ne gösterilmiştir? Günümüze ulaşan bilgiler Antik Çağda da günümüzde olduğu gibi insanların iki gruba ayrıldığıdır. Bunlardan birisi depremleri bilim ile açıklamaya çalışırken, çoğunluk herhangi bir günahtan dolayı Tanrı'nın gazabı olduğunu ileri sürmüştür.

Depremleri doğa olaylarına bağlamak ve bilim ile açıklamak isteyen en erken düşünürlerden birisi M.Ö. 6. yüzyılda yaşamış olan Miletli Anaksimandros'dur. Ona göre, büyük

kuraklıklardan ya da yağışlardan sonra meydana gelen çatlaklardan yerkabuğunun içine dolan büyük hava kitlelerinin hareketi ve basıncı depremlerin başlıca nedenidir. M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan Klazomenaili Anaksagoras ise depremlere sebep olarak yerin en iç kısımlarına dolan rüzgârların dışarı çıkacak bir delik bulamaması sonucunda yer kabuğuna doğru yaptığı basıncı göstermektedir. M.Ö. 4. yüzyılda yaşamış olan Aristoteles ve bazı bilginler yeraltındaki boşluklara giren su kitlelerinin dalgalanmasının depreme neden olduğunu düşünmektedir.

M.S. 322-400 yılları arasında yaşamış olan Antakya doğumlu Ammianus Marcellinus, depremleri üç nedene bağlamaktadır:

a) Yerin içindeki maddelerin dışı doğru hareketi sonucunda oluşan depremler: Buna Delos, Rodos gibi adaların oluşumunu örnek gösterebiliriz.

b) Yer kabuğunun yatay hareketi sonucunda meydana gelen depremler: Bunlar da hareket çizgisi üzerinde bulunan kent ve dağları tahrip ederler.

c) Volkan patlamaları sonucunda oluşan depremler.

Depremleri bilimle açıklamak isteyenlerin yanı sıra insanların işlediği günahlardan ötürü, Tanrı'nın gazabı olarak meydana geldiğini ileri sürenler çoğunluktadır. M.S. 4. yüzyıl, özellikle M.S. 325 yılında İznik'te toplanan 1. Konsil sonrası, Hristiyanlığın iç mezhep çekişmelerinin kızıştığı dönemdir. Doğal afetlerin sorumlusu karşıt dinî görüşlülerin günahkârlıklarına ilahî bir tepki olarak yorumlanmıştır. Örneğin Ariuşculuk mezhebini benimsemiş İmparator Valens ve piskoposu Eudoksios, felaketlerin baş sorumlusu olarak Katolik ve Ortodoksları göstermektedirler. Kilise yazarı Sozomenos durumu şöyle aktarmaktadır: "Bu sırada, beklenmedik bir şekilde birçok yerde taş büyüklüğünde dolu afeti olmasına ve pek şiddetli yer sarsıntılarının bazı kentlerde ve bu arada Nikaia'da da feci yıkıma yol açmasına rağmen İmparator Valens ve Piskopos Eudoksios, kendilerinden farklı düşünen Hristiyanları kovuşturmaktan vazgeçmiyorlardı."

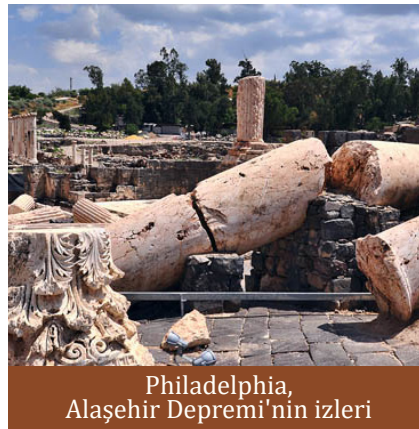
İmparator Leon Dönemi'nde, 6 Kasım 472'deki kül yağmurları ve depremin esas nedeni olarak oğlancılık gösterilmiştir. Dine aykırılıkları ile bir depreme neden olmuş olmakla zaman zaman Yahudiler de suçlanmıştır.

Felaket salt mekanik veya fiziki nedenlerle açıklanamaz. Doğa, ilahi iradenin aracıdır. Ayasofya'nın kubbesi, 18 Ekim 1343'ten beri arda ardına gelen depremler nedeniyle üç kez yıkıldığında, Bizanslılar dünyanın sonunun geldiğini sanmışlardır. Zira Ayasofya, Tanrı, imparator ve halk arasındaki iş birliğinin eseri olarak görülüyordu.

Geçmişteki depremlerde felaketin sebepleri arasında günümüzde olduğu gibi usulüne uygun yapılmayan binaları gösterenler de bulunmaktadır. Bithynia Valisi olarak görev yapan Genç Plinius'un mektubu buna örnek olarak verilebilir: "Nikaialılar, yangının yıktığı bir gymnasionu, benim gelişimden önce, tekrar yapmaya başlamışlar; bu seferki ama eskisinden daha büyük ve geniş olup, daha şimdiden külliyetli bir masraf yapılmış bulunuyor; korkarım amaca pek uygun değil. Çünkü, yapı düzensiz olduğu gibi, bölümler arasında ilişki de yok. Ayrıca, şimdi rekabetçi durumda bulunan bir mimarın iddiasına göre, inşaat başlayıp 22 ayak kalınlığındaki duvarlar kırpıntı taşla doldurulduğu ve tuğla ile kaplanmadığı için, üstlerindeki yükü çekemeyebilirlermiş." Daha açık bir ifade ile inşaat malzemesinden çalma 1900 yıl önce de söz konusudur.

Sonuç olarak;

1-Depremler Bursa'da periyodik aralıklarla hep var olmuştur ve yaklaşık

her yüzyılda bir yıkımlara neden olarak insanların ölümüne sebep olmuştur.

2- Binalar deprem beklentisi içinde değil, servet beklentisi içinde yine çürük inşa edilmiş, yaşananların üzerinden üç nesil geçip de olanlar unutulunca, aynı trajediler kaldıkları yerden yaşanmaya devam etmiştir.

3- İnsanların büyük bir bölümü depremi, ister Pagan ister Hristiyan ister Müslüman olsun hep hasımlarının günahından kaynaklanan ilahî intikam olarak yorumlamaya devam etmişlerdir.

Şehrimizin yetiştirmiş olduğu ünlü tarihçi Cassius Dio'nun 1800 yıl önce söylediği gibi: "Bu tür şeylerin cereyan etmediği bir devir yoktur ve insan doğası aynı kaldığı sürece, korkarım, olmayacaktır da."

Kaynakça

K. Doğanç, "Bursa ve Civarını Etkileyen Depremler (M.S. 4. Yüzyıla Kadar)", N. Abacı (ed.), *Bursa Yöresinin Depremselliği ve Deprem Tarihi* (Bursa 2001), 61-66.

N. Sancaklı, *Marmara Bölgesi Depremleri (M.Ö. 427 - M.S. 1912)*, *Marmara Denizi'ndeki Tsunamiler* (İstanbul 2004).

S. Şahin, "Antik Kaynaklar Işığında Tarihte Bithynia Depremleri", E. Ak-yürek Şahin, B. Takmer, F. Onur (editörler), *Eskiçağ Yazıları 5* (İstanbul 2013), 1-16.

F. Vercleyen, "Bizans Döneminde İstanbul'da Depremler: Halk Üzerinde Etkisi", çev. F. Ş. Arık, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30, 1997, 299-317.

Görseller

Resim 1-https://ferrelljenkins.files.wordpress.com/2011/10/bethshan_fjenkins050111_0522t.jpg (27.04.2023)

Resim 2- <https://www.dailysabah.com/feature/2018/09/26/istanbul-nightmare-a-timeline-of-earthquakes-that-shook-the-city> (27.04.2023)

Resim 3- <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/buyuk-istanbul-depremi> (27.04.2023)

Bursa'yı Bekleyen Deprem Tehlikesi

Bir yerde büyük bir depremin tekrar etmesi için yüzyıllar geçmesi gerekir. Bursa şehri son büyük depremini 1855 yılında yaşamıştır. Bu bağlamda, bu yazıda, topun ağzında olan Bursa'yı bekleyen deprem tehlikesine, tehlikenin sebeplerine ve Bursa'yı etkileyen tarihî depremlere değinilmiştir.

Bursa'yı Etkileyebilecek Diri Faylar

Bursa'yı etkisi altına alan Marmara Denizi Bölgesi'nin aktif tektoniği doğuda Bingöl-Karlıova'dan başlayan ve batıda İzmit Körfezi'ne uzanan Kuzey Anadolu Fayı'na dayanmaktadır. Kuzey Anadolu Fay Sistemi batıda üç kola ayrılmaktadır: (i) Kuzey segmenti Sapanca'dan İzmit Körfezi'ne uzanmakta ve Marmara Denizi Havzası'nı oluşturmaktadır; (ii) Güney segmenti İznik Gölü-Gemlik-Mudanya üzerinden batıya ilerlemektedir ve (iii) İznik ile Bursa'nın güneyinden, Uluabat ve Manyas göllerinin güneyinden Batı Ege'ye uzanan bir hat bulunmaktadır. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün internet sayfasında yer alan Türkiye Diri Fay Haritası incelendiğinde; Bursa'nın kuzeyinde, İznik-Gemlik-Mudanya kıyı şeridinde devam eden, doğusunda Cerrah-Yenicceköy-Babasultan-Sayfiye-Orhaniye-Saitabat-Derekızık-Hamamlıkızık'tan Ulu Cami'ye uzanan, şehir merkezinde Maksem-Alacahırka-Hamzabey-Çekirge Caddesi ve Ebu İshak-Tayakadın-Aktarhüssam-Atatürk Stadyumu-Çekirge-Mihraplı

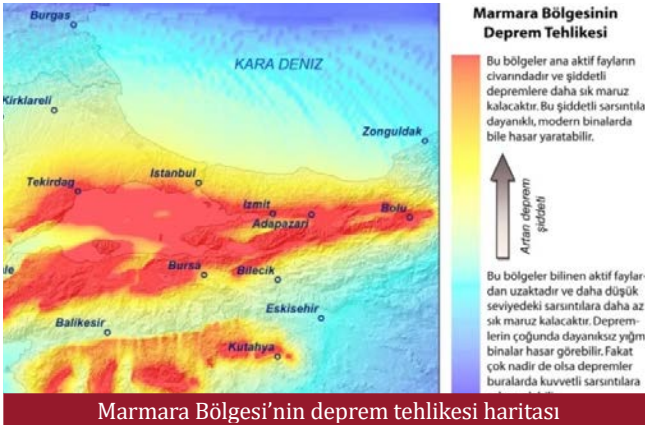
doğrultusunda, batıda Uluabat Gölü'nün güneyinden geçen ve Mustafakemalpaşa'ya uzanan diri faylar detaylarıyla görülmektedir.

Kuzey Anadolu Fay Sistemi'nin Marmara Havzası'nın güneyini oluşturan kara parçasının iç kısımlarında kalan güney kolu, İzmit ve Marmara Havzası'na ulaşan kuzey koluna göre daha az aktiftir. Ancak uzun dönemli aktivitesi bilinmemektedir.¹ Daha açık bir şekilde ifade edilirse, Bursa'nın ortasından geçen fay, İstanbul'u ve Marmara Havzası'nı etkileyeceği öngörülen faya göre daha az aktif bilirse de uzun dönemli aktivitesi bilinmediğinden ne büyüklükte ve ne zaman bir deprem üreteceği muallak bir konudur.

Bursa'yı Etkileyen Tarihî Depremler ve Etkilediği Yerler

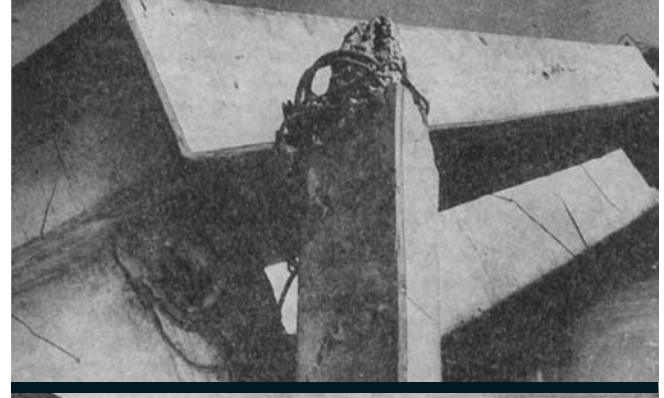
Marmara Denizi Bölgesi'nde meydana gelen depremlerin yeri ve büyüklüğüne ait yazılı belgeler M.S. 1. yüzyıla dayanmaktadır. Bu belgelerde Bursa'nın M.S. 32 yılında gerçekleşen¹ ve günümüze kadar tekrar eden pek çok yer sarsıntısına maruz kaldığı ve bu sarsıntılarda maddi hasar ve can kaybı meydana geldiği belirtilmektedir. Bu

1 Ambraseys, N. (2002). The seismic activity of the Marmara Sea region over the last 2000 years. *Bulletin of the Seismological Society of America*, 92 (1), 1-18.

depremler, Uludağ'ın kuzey eteklerini içine alan, doğuda Kestel'den batıda Karacabey-Mustafakemalpaşa'ya kadar uzanan geniş bir alanı etkilemiştir. O dönemde yerleşimin olduğu ve depremlen en çok etkilenen bölgeler günümüzdeki adlarıyla İznik, Mustafakemalpaşa, Karacabey, Uluabat, Gemlik, Umurbey ve Bursa Merkez'dir. 1855 yılında gerçekleşen ana ve artçı sarsıntılardan dolayı oluşan tahribat doğuda Kestel'den batıda Uluabat Gölü'nün güneyine ve Karacabey'e kadar uzanır.² Bu depremler sonunda 35.000 nüfuslu Bursa harabeye dönmüştür. Bu depremlere tanıklık eden İngiliz konsolosunun tarihe düştüğü not şu şekildedir: "Hemen hemen bütün taş binalar yerle bir olmuş veya onarılamaz hâle gelmiştir. Hanlar ve İpek Pazarı'nın dışındaki büyük pazarlar harabeye dönmüş, tüccarların değerli mal stoğu toprak altına gömülmüş ve bir anda zenginlikten sefil hâle düşmüşlerdir."²

2 Ambraseys, N. N. (2000). The seismicity of the Marmara Sea area 1800-1899. *Journal of earthquake engineering*, 4 (03), 377-401.

1970 Gediz Depremi'nde Bursa'daki TOFAŞ Otomobil Fabrikası'nın hasara uğrayan garaj ve boya atölyeleri

Bursa'nın Zemin Problemine Tarihte Düşülen Notlar

Bursa'yı etkileyen bir diğer tarihî deprem 1850 yılında Marmara Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Merkez üssü bilinmeyen 6.1 büyüklüğündeki bu deprem Kütahya'dan İstanbul'a kadar hissedilmiştir. Tarihi belgelerde Uluabat köyünün yerle bir olduğu, Mustafakemalpaşa'da pek çok evin devrildiği, yerdeki açıklıklardan su ve toprağın fıskırıldığı, yer yüzeyine aktığı belirtilmiştir.

1970 yılında Bursa'nın 135 km güneyinde, Kütahya-Gediz'de meydana gelen depremde ise Bursa Ovası'nın muhtemel zemin probleminden dolayı TOFAŞ Fabrikası'nın garaj ve boya atölyeleri yıkılmıştır (Şekil 1). 1850 ve 1970 yıllarında yaşanan bu iki olay sırasıyla zeminin sıvılaşmasına ve deprem dalgaları üzerindeki zemin büyütme etkisine işaret etmektedir.

Bursa En Az İstanbul Kadar Tehlike Altında

TÜBİTAK Bilim ve Teknik dergisinde yayınlanan Marmara Bölgesinin Deprem Tehlikesi haritası, Bursa'nın ana aktif faylar civarında olduğuna, şiddetli depremlere daha sık maruz kalacağına ve şiddetli sarsıntılara dayanıklı modern binalarda bile hasar yaratabileceğine dikkat çekmektedir. Mevcut yapı stoğumuz, mühendislik hizmeti görmemiş, kaçak olarak inşa edilmiş, iskânı olmayan binalardan oluşmaktadır. Bu gerçeklerden yola çıkarak, Bursa'da zayıf binaların güçlendirilmesi veya yıkılıp yeniden yapılması, mimarların, mühendislerin ve planlamacıların bu faaliyetlerde aktif olarak yer alması gerekmektedir. Kamuya hizmet veren ve acil durumlar sırasında kullanılacak binalara öncelik verilmesi; Bursa gibi tarihî, kültürel ve doğal zenginliğe sahip sanayi, ticaret ve turizm merkezinde afet acil önlem planlarının ivedilikle uygulamaya geçirilmesi elzemdir.

İşâretnü mâ

Belge 1

Deprem risalesi de denilebilecek bir eser olan *İşâretnümâ*'nın yazarı Gökmen-zâde Hacı Hüseyin Rif'at Efendi, 1794 yılında Bursa'da doğmuştur. Asıl adı Hacı Hüseyin Rif'at Efendi olup Gökmen-zâde diye şöhret bulmuştur. Çeşitli kaynaklarda Gögmüş-zâde veya Gümüş-zâde şeklinde geçmesine rağmen *Tuhfe-i Nâ'ilî*'de ve *Fatîn Tezkiresi*'nde bulunan şiirinde açıkça Gökmen-zâde şeklinde yazılmıştır. Mektep hocalığı ve hatt-ı sülüs muallimliği yapmıştır. İyi bir hattat olduğu bilinmektedir. Sultan Abdülmecîd devrinde, 1860 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Kepecioğlu da kendisinden; "Gökmenzâde'dir. Arap ve Farsî dilleri ve hendese ve mütenevvi yazılar hocalarındandır, Kadiriye, Sa'diyye, Rûfâî, Halvetî ve Nakşibendî tarikati halifelerindendi. 1868'de ölmüş ve Şehreküstü mezarlığına gömülmüştür, Kozmoğrafyaya ait *Hulâsatü'l-İrtifa*' adlı bir risalesi vardır." demektedir. Bir de müretteb divanı vardır. Şiirine örnek *Fatîn Tezkiresi*'ndedir. Kendisinin Bâkiye Hanım adında bir kızının olduğu, 1841'de vefat ederek Şehreküstü kabristanında, babasının yanına defnedildiği bilinmektedir.

Yıllardır üzerinde çalıştığımız ve neredeyse basım aşamasına gelmiş olan bu yazma eser, 1821 ile 1859 seneleri arasında Bursa ve civarında meydana gelen depremleri bir kitapta toplamıştır. Felaketsizliğe uğrayan yerleşim yerlerindeki hasar gören ya da tamamen yıkılan tarihî yapıları da ele almakta ve sanat tarihi açısından bize kıymetli bilgiler vermektedir. 100 sayfalık yazmanın sarı renkli kâğıt üzerine yazılmış her sayfasında 15 satırlık bir metin yer alır. Elimizdeki nüshanın bozuk bir nesih ile yazılmış olması, hattat olduğu belirtilen ve zahriye sayfasında Gökmenzâde'nin mührü olmasına rağmen kendi yazısı olmayıp bir başkası tarafından istinsah edildiğini göster-

mektedir (Belge 1-2).

"İşbu kitâb-ı İşâret-nümâ Gökmenzâde Seyyid el-Hâc Hüseyin Rıf'at Efendi'nin kendi tertibi olub otuz altı senesinden bin iki yüz yetmiş altı senesine gelince hareket-i arzı tahrîr ve ba'zı letâif dahî ilâve olunduğu bu mahalde ifâde olundu. Hacı Çelebi Efendi dimekle ma'rûfdur.

Gökmenzâde Hacı Çelebi Efendi dimekle ma'rûfdur, Burûsevî'dir.

Mühür

Seyyid Gökmenzâde el-Hâc Hüseyin Rıf'at"

On beyitlik şirinden iki beyti buraya alıyoruz:

"Bismillâhirrahmânirrahîm

Besmeleyle eyledi hâme kelâma ibtidâ¹

Besmeleyle hayr olur iş ibtidâ ve intihâ

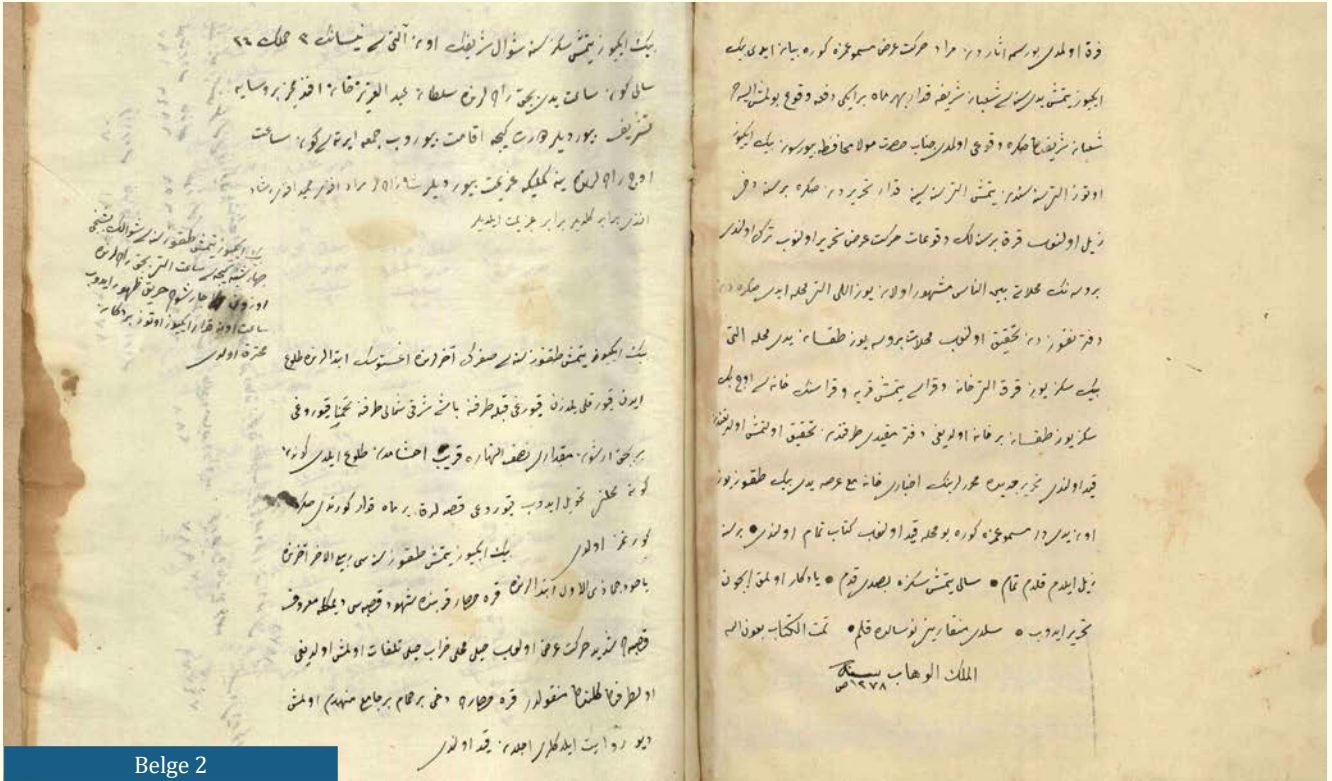
Kul olan Mevlâ'sını her ânda zıkr itmek gerek

Lutf-ı ihsânına hamd itmek gerekdir dâimâ"

Allah-u ta'âlanın sonsuz kudreti ile kâinâtı yoktan var etmesi ile başlayan metin kısmı, kadîm medeniyetlerin başına gelen musibetlerden de örnekler vermekte ancak önceki ümmetlere gelen felâketlerden Hz. Muhammed (sav) ümmetinin masun ve mahfuz olduğunu söylemektedir. Bununla beraber gaflette olmamak ve dünyaya haddinden fazla meyl etmemek gerektiği, "dünyânın sebâtı yokdur, dünyâ mesken-i râhat ve makâm-ı istikâmet değildir" gibi nasihatlerde bulunur.

Halep ve Antakya'daki zelzelelerden bahsettiği gibi: "İki yüz otuz yedi senesi Halep'de ve Antakya'da ve Cisir-i

1 Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilül veznedendir.

Belge 2

Şugûr'da² ve etrâf kurûlârlarda şedîd hareket-i arz zuhûr idüb harâb eyledi hattâ Haleb bir cesîm şehirdir, kârgîr câmi' ve mesâcid ve medreseler olub ra'nâ bir şehir, hanları, hamamları, kârgîr çarşûlar, a'lâ hâneler vasfa şâyân bir belde olub târîh-i mezkûrda şedîd hareket-i arz olub münhedim eylemiş, münhedim olmayan dahî ta'mîre muhtâc, çok nüfûs telef, sağ kalanlar dahî bağçelerde ve hâlî mahallerde kulbelerde ve haymeler[de] sâkin olmuşlar. Bir seneden mütecâviz hareket-i arz munkatî' olmayub teselsül eylemiş ise de sonra zuhûr iden hareket-i arz şedîd olmamış. Târîh-i mezkûrda Haleb'de zuhûr eylediği vakitte Antakya'da dahî hareket-i arz zuhûr eyleyüb Haleb'den ziyâde şedîd hareket-i arz olub külliyyen münhedim olmuş, ba'zı münhedim olmayan var ise de ta'mîr-i külliyye muhtâc olmuş."

Anadolu ve Balkanlar'dan da söz etmektedir: "Bin iki yüz elli beş senesi Tosya'da ve İskilib'de ve Osmancık'da ve Hacı Hamza'da şedîd hareket-i arz olub, İskilib külliyyen münhedim ve harâb olmuş, çok nüfûs telef olmuş, telef olmayan kırlarda, kulbelerde sâkin olmuşlar. Hareket-i arz üç aydan ziyâde munkatî' olmamış, Tosya kezâlik harâb olmuş, civârında olan kurâ ve kasabalarda dahî vukû' bulmuş, ba'zısı harâb olmuş ve ba'zısı cüz'î zedelenmiş. Baîd olan mahallerde hareket oldıysa da zarârı olmadığı ahâlîsinden menkûldür. Bin iki yüz kırk dört senesi [M.1828], Rûmilî'nde Duhân Yenicesi³ demekle ma'rûf şehirde, Drama'da, Nevrekob'da, Kavalâ'da hareket-i arz vukû' bulub Yenice külliyyen harâb olmuş, çok nüfûs (6a) telef olmuş, telef olmayan dahî mahall-i âhire nakl idüb kulbelerde

2 "Cisr-i Şugûr" Suriye'nin İdlib kasabasında bir köy.

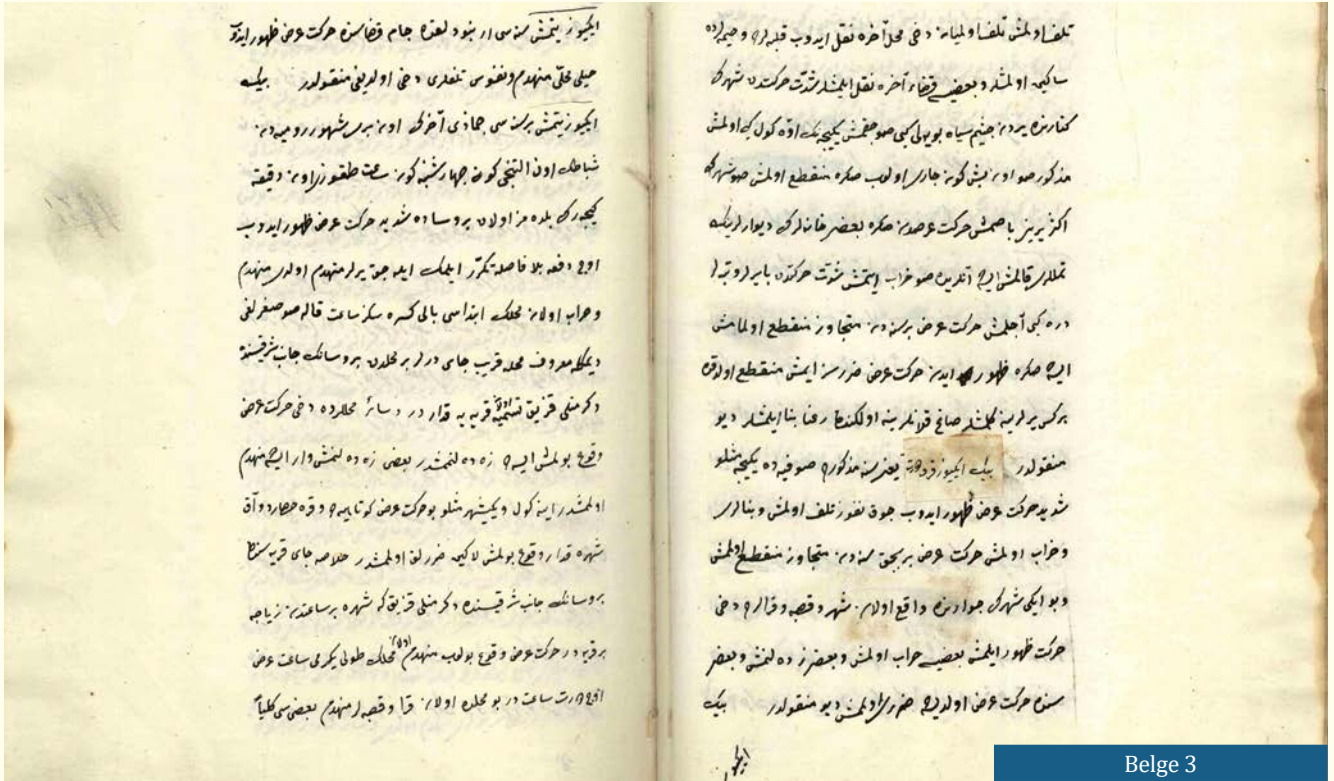
3 Batı Trakya'da İskeçe ve Kırcaali bölgesi yakınlarında bir yerleşim. Tütün ile meşhur olduğu için "Duhân Yenicesi" denildiği düşünülmektedir.

ve haymelerde sâkin olmuşlar ve ba'zısı kazâ-i âhire nakl eylemişler."

Müellif bundan sonra artık Bursa Depremi'ne gelmekte ve detaylı bir şekilde 1855 Zلزeleri'ni anlatmaktadır: "Bin iki yüz yetmiş bir senesi Cemâzî Âhir'in on biri, şuhûr-ı Rûmiye'den Şubat'ın on altıncı cihârşenbih günü [M. 1 Mart 1855] sâ'at tokuzu on dakîka geçerek beldemiz olan Burûsa'da şedîd hareket-i arz zuhûr idüb üç dakîka bilâ fâsıla tekerrür eylemek ile çok yirler münhedim oldi. Münhedim ve harâb olan mahallin ibtidâsı Balıkesr'e sekiz sâ'at kala Susıgırlığı dimekle ma'rûf mahalle karîb Câyderler bir mahalden Burûsa'nın cânib-i şarkisinde Değirmenlikazık tesmiye olan karyeye kadardır. Ve sâir mahallerde dahî hareket-i arz vukû' bulmuş ise de zedelenmemişdir, ba'zı zedelenmiş var ise de münhedim olmamışdır. İnegöl ve Yenişehir misillü bu hareket-i arz Kütahya'da ve Karahisar'a ve Akşehir'e kadar vukû' bulmuş lâkin zararlık olmamışdır. Hulâsâ Cây karyesinden Burûsa'nın cânib-i şarkisinde Değirmenlikazık ki şehre bir sâ'atden ziyâde bir karyedir, hareket-i arz vukû' bulup münhedim olan mahallin tûli yigirmi sâ'at, arzı üç dört sâ'atdır. Bu mahalde olan kurâ ve ve kasabalar münhedim, ba'zısı külliyyen münhedim, ba'zısı nisfî münhedim ve ba'zının rub'ı münhedim oldu hattâ Burûsa'ya dört sâ'at mesâfede Kite⁴ karyesi dimekle ma'rûf elli altmış evli bir karyedir, bir samanhâne kalmışdır. Cümle hâneleri ve hamamı ve câmi'i münhedim olup kırk yedi nüfû[s]ları telef olmuşdur. Ve dahî Kayapa karyesi üç yüz hânedan mütecâviz olup on hâne kalmışdır o dahî kâbil-i süknâ olmayub ta'mîre muhtâcdır, yüz on nüfû[s] telef olmuşdur. Timurcu karyesi kezâlik münhedim ve telefleri vardır (Belge 3).

Çalı karyesi dahî ekser hâneler münhedim, on yedi

4 Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı Ürünli Mahallesi.

nüfû[s]ları telef olmuşdur. Yaylacık karyesinin hayli hâneleri münhedim, yetmiş iki nüfû[s] telefleri olmuşdur. Hasanağa karyesi kezâlik 42 telef, Fodra⁵ karyesinde dahı ba'zı hâneleri münhedim, altı nüfû[s]ları telef olmuşdur. Tahtalı karyesi, Görükle karyesi ve Tansarı⁶ ve Akçalar karyesi 50 ve sâir karyelerde dahı cüz'î ve küllî münhedim hâne, telef olmuş nüfû[s]lar vardır. Kırmastı⁷ kasabası ve Mihalic⁸ kasabasında dahî münhedim hâne ve câmi' ve nüfû[s] telefleri oldu.

Cây karyesinden öte Balıkesir ve civârında olan karyeler ve kasabalarda tâ İzmir'e varınca hareket-i arz vukû' bulmuş ise de zararlık olmamıştır. Ve Mudanya ve Gemlik'de ve Bazarkö[y]⁹, Yalıova'da dahî öte taraflarda hareket-i arz vukû' bulmuş ise de zararlık olmadı. Küplü'de ve Bilecik'de ve Eskişehir ve civârlarında hareket-i arz vukû' bulmuş ise de zararlık olmadı. Ve Deraliyye'de¹⁰ dahı hareket-i arz vukû' bulmuş ise de elhamdülillâh zararlık olmadı. Burûsa'da iki def'a şedîd hareket zuhûr eyledi. Bu ibtidâki hareket-i arzda vukû' bulan ve münhedim olanlardır; ibtidâki hareket-i arzda külliye münhedim olan câmi' ve mesâcidlerden biri Kayagan Câmi'i'dir, câmi'-i mezkûr altı kubbe olub dördü büyük kubbe, altısı küçük kubbe olub külliye münhedim yalnız etrâfındaki divarlardan ba'zı mahalleri kaldı. Kârgîr altı aded kubbe birden münhedim oldu. Ve Tuzbâzârı civârında Boyacılar içinde Hayreddinpaşa Camiî, Kümbet Câmi'i dimekle ma'rûf bir kubbe câmi' münhedim fakad minâre münhedim olmadı. Çatalfurun

nâm mahalde Şihâbüddinpaşa Câmi'i bir kubbe kârgîr câmi' ve minâresi külliye münhedim oldu, Karamanlı Câmi'i dimekle ma'rûfdur. Veled-i Mîzânî Mahallesi câmi'i ahşab, münhedim.

Burûsa'nın bâis-i iftihârî Sultan Bâyezîd Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân hazretlerinin vasat-ı şehirde yigirmi kubbe üzere binâ buyurdıkları Câmi'-i Kebîr'in iki kubbesi münhedim ve dört kubbesi ziyâde zedelendi, minârelerinin şerifeleri münhedim oldu. Ve sâir minâreler şerifeleri münhedim oldu. Sultân Orhan aleyhi'r-rahmet'ir-rahmân hazretlerinin medfûn olduğu türbe mukaddem manasdır olub Manasdır dimekle meşhûr olan türbe külliye münhedim. Zeyniyye'de Abdüllâtîf-i Kudsi hazretlerinin câr-pâ türbesi münhedim. Ve kârgîr hamamlar ve hanlar kimi münhedim, kimi zedelendi. Kal'a bedenleri ba'zısı münhedim, zeyl-i kal'ada ipek bavrikası münhedim olub kırkdan ziyâde nüfû[s] telef, bavrikanın sâhibi dahî telef oldu. Bavrikadan âteş zuhûr idüb yigirmi aded mikdârı hâne muhterik oldu. Ve sâir münhedim olan mahaller, evler, divarlar ve sâir câmi'lerin yazlıkları münhedim oldu. Cihârşenbih gün ikindiden evvel hareket-i arz oldu. Pencşenbih gıce sabaha kadar on dakıkada bir, on beş dakıkada bir hareket-i arz oldu, arz karâr itmeyüb yer titredi turdı (Belge 4).

Bir günden sonra günde üç beş vukû' bularak otuz sekiz, otuz tokuz günden sonra gâyet hafif oldu, ekserî kimseler farkına varmaz oldılar. Def' oldı derken kırk dört gün mürûn idüb kırk beşinci gün Receb-i Şerîf'in yigirmi altısı, Mart'ın otuz biri pencşenbih gıcesi¹¹ sâ'at birde kudret topı gibi hevâdan bir gürültü olub sâ'at biri on dakıka geçerek bir hareket-i arz zuhûr eyledi ki, ta'rîf kabûl itmez. İbtidâkinin beş katı berki on katı bir hareket-i arz

5 Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı Alaaddinbey Mahallesi.

6 Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı İrfaniye Mahallesi.

7 Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesi.

8 Bursa'nın Karacabey ilçesi.

9 Bursa'nın Orhangazi ilçesi.

10 İstanbul.

11 31 Mart 1271 Perşembe, Hicrî 24 Recep 1271 tarihine denk gelmektedir.

oldu ki, ta'rif kabûl itmez. Hâmile hâtunlar hamlini vaz' eyledi, ba'zı çocuğunu birağub kaçdı, hayli kimse, ricâlden ve nisâdan korkub kimi fevt oldı, kimi tecennün eyledi. Hareket-i arz oldığı gıce sabaha kadar on dakıka bir beş dakıka bir yer hareket eyledi. Yerde olan hareket munkatı' olmayub ditredi turdı. Sâatde beş altı kere salındı ve yukaru fırladı lâkin ibtidâki gibi şedîd olmadı eğer ibtidâki gibi şedîd olmuş olaydı Keşiş Tağı pâre pâre olurdu dere tepe düpdüz olurdu. cenâb-ı hazret-i Allah celle şânuhû cümle büldânı âfât-ı semâviye ve arziyesinden masûn ve mahfûz buyursun.

Hareket-i arzdan mukaddem gürleyüb hareket zuhûr eyledi kimi sallardı ve kimi yukaruya silkerdi. Burûsa harâb oldı Burûsa'nın işi bitdi. O gıce binâ altında âteş olmağıla dört yerden harîk zuhûr eyledi. İki sirâyet itmedi ve birisi Gazzâzhâne Boğazı'ndan kahveden zuhûr eyledi etrâfına sirâyet itmeyüb fakat üç beş dükkân muhterik oldı. Ve birisi Yoğurt Hanı kapusunda kahveden zuhûr idüb etrâfına sirâyet eyledi. Muhterik olan mahalleler Hayreddinpaşa Mahallesi, Kara Kedi Mahallesi, İyd Köhne Mahallesi, Hasanpaşa Mahallesi, Ebû İshâk Mahallesi, Bedreddin Mahallesi, İplikçikızı Mahallesi, Köseleciler Mahallesi, Şerefüddin Mahallesi, bu on iki mahallenin¹² kimi külliye muhterik oldı kiminin nısfı kiminden bir iki hâne muhterik oldı. Çarşu, Aşağı İğciler Çarşusu, Kayagan Çarşusu, Bazârcılar, Odun Bazârı, Bit Bazârı, Hurdacılar, Çilingirler, Köseleciler, Timurcılar, Aşağı Haffâflar, Okçılar Başı, Çıkrıkçılar, Tabancacılar, Kundakçılar tâ Na'lıncılar Hamamı'na kadar, hamamdan Kayagan tarafı külliye muhterik oldı. Bin yüz dükkân imiş. Üç bin altı yüz nüfû[s] telef oldı didiler ise de hakîkat üzere adedi mal'ûm olmadı. Yoğurt Hanı kârgîr hem yandı hem yıkıldı, Sazcılar Hanı hem yandı hem yıkıldı, Lâzlar Hanı ahşab yandı, Tahal Hanı kârgîr hem yandı hem yıkıldı, münhedim olan

12 11 mahalle sayılmıştır.

kârgîr hanlar muhterik olmayub münhedim olan hanlar kârgîr Mudanya Hanı, Piriç Hanı, İpek Hanı, Sırmakeş Geyve Hanı, Emir Hanı, Kabbân Hanı, Tahtakal'a Hanı, Kuşbâz Hanı, Karacabey Hanı, Eski Yeni Han, Timur Hanı, Tuz Hanı, Kütahya Hanı, bu mezkûr kârgîr hanların kimi nısfı münhedim, kiminin rub'ı münhedim, kimi külliye münhedim oldı, münhedim olmayan mahalleri dahî ba'zısı ta'mîr kabûl ider ekserî ta'mîr kabûl itmez derecelerdir.

Mahmudpaşa Hanı'ndan mâ'adâ han kalmadı, Mahmudpaşa Hanı zedelenmiş ise de ziyâde zedelenmedi, Mahmudpaşa Hanı'ndan Mâ'adâ mürûr ve ubûr için han kalmadı. Sırmakeş Hanı fevkânî otalârın önu dört tarafı birden münhedim oldı, otalârın kimi ta'mîr kabûl ider kimi itmez derecelerde zedelendi. Tahtânî olan otalar kezâlik Piriç Hanı zedelenmiş münhedim ise de yine mürûr ve ubûr bulundu. Kabân Hanı kezâlik Tahta Kal'a Hanı ahşab otalar olmağıla yine dikiciler münhedim olmayan otalarda sâkin oldılar. Bunlardan mâ'adâ hanlar hâlî, kimseler yok, kapısı münhedim olmayanın kapısı münhedim olan cümlesi bin iki yüz yetmiş altı senesine kadar hâlî idi. İnşâallah yakın zamanda sây-e-î şâhâned e cümlesi ma'mûr olur. Muradiye tarafında pek şiddetli olmadı, Miskinler Deresi'nin¹³ Câmî-i Kebîr tarafı gâyet harâb oldı. Muradiye tarafında olan câmiler zedelenmiş ise de ta'mîr kabûl ider mertebededir. Türbeler cüz'ice zedelendi, hânelerinde münhedim olan azdır, zedelenmiş olanlar ta'mîr kabûl ider. Muradiye Câmî-i Şerîfi'nin yazlığı ziyâde zedelendi, minâresinin şerîfesi münhedim oldı vesâir minârelerin şerîfeleri münhedim oldı ammâ Câmî-i Kebîr tarafına nisbetle ehvendir. Mezkûr derenin Câmî-i Kebîr tarafı ziyâde harâb oldı.

Ba'zı mahalle var ki nısfı münhedim oldı ve ba'zı mahalle var ki rub'ı münhedim ve ba'zı mahalle var ki külliye münhedim oldı. Hattâ Şahâbeddinpaşa Mahallesi kırk o kadar vardır, altı hâne kalmış, Ahmedpaşa otuz otuz beş hâne kadar vardır, bir hâne kalmış, Altıbarmak Mahallesi, Istabl-ı Bâyezîdpaşa, Veled-i Saray Mahallesi, Veled-i Gazzâz Mahallesi, Hacı Ya'kûb mahallesi, Toğanbey Mahallesi, Sinanbey Mahallesi, Attâr Hüsâm Mahallesi, Veled-i Mîzân Mahallesi, Narlı Mahalle, Simidçi Mahallesi, Hoca Menteş Mahalle[si], Taya Hâtûn mahallesi, Süzen Kefen Mahallesi, Sarı Sungur Mahallesi, Vâlid-i Enbiyâ Mahalle[si], Şehre Küsdî Mahallesi, Manticı Mahallesi, Yeni Bezzâz Mahallesi, Reyhanpaşa Mahallesi, Zağferanlık Mahallesi hulâsâ çarşunun aşağı tarafı gayet harâb oldı ya'nî divarları külliye münhedim olub tarla gibi oldı. Hisar kezâlik ziyâde harâb olub ekser mahalli tarla gibi oldı. Çarşunun alt tarafı gayet harâb olub çok hâneler tarla gibi oldı. Üst tarafı bir mikdâr ehvendir, hâneleri cüz'î ta'mîr ile vücuda gelür, divarlar kezâlik. Hulâsa Çarşu'dan aşağı Tabakçılar'a varınca gayet perîşân ve harâb oldı (Belge 5).

Hareket-i sânde münhedim olan câmi ve mesâcidlerden ibtidâki Câmî-i Kebîr'dir, ibtidâki hareket-i arzda iki kubbesi münhedim ve dört kubbesi zedelenmiş idi, hareket-i sânde dört kubbesi münhedim olub bâkisi ta'mîr kabûl eylemediğinden yetmiş iki sene[si] Şa'bân-ı Şerîf'in on beşinci günü [21 Nisan 1856] i'mâr için kubbeleri yıkmak için duâ olunub yıkımına başladılar, ba'de'd-duâ Nâmîk Paşa hazretleri ve hâkim efendi ulemâ ve meşâyih ve

13 Muradiye Kayabaşı'nda, Cilimboz Deresi.

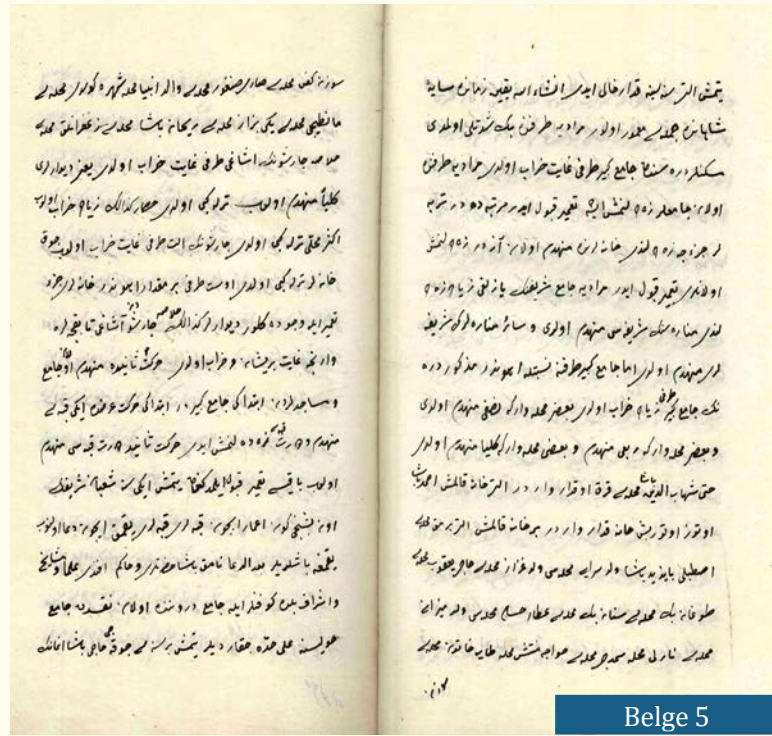
eşrâf-ı belde küfenler ile câmi derûnunda olan nakısdan câmi havlısına alâ haddihî çıkardılar. Yetmiş bir senesi Çukacı Hacı Paşa Ağa'nın arsasına tente kurub terâvîhi arsada edâ eylediler. Salât-ı İyid kezâlik münhedim olmayan câmiler ziyâde zedelenmiş olmağıla câmiler[e] girilmeyüb câmi havlılarında ve arsalarda beş vakit namazları edâ eylediler.

Ferdâsı sene Orhan Câmiî havlısında edâ olunur dahî ferdâsı sene Câmi-i Kebîr'in havlısında tahta kulûbe ihdâs olunub beş vakit namaz ve terâvîh edâ olundu. Bin iki yüz yetmiş üç senesi Rebû'l-âhirin âhirlerinde [Aralık 1856] Nâmîk Paşa azl olub Süleyman Paşa'nın nasbı haberi zuhur eyledi. Cemâziyü'l-evvelin üçüncü Salı günü [30 Aralık 1856] Nâmîk Paşa azimet eyledi. Cemâziyü'l-âhirin beşinci Salı günü [31 Ocak 1857] saat sekiz buçukda Süleyman Paşa, Burûsâ'y[ı] teşrif eyledi. Külliye münhedim olan câmiler Kiremitçi Sinan Câmiî ahşab münhedim, Veled-i Sarâyî Câmiî ahşab münhedim, Veled-i Kazzâz Câmiî kârgîr münhedim, Bâz[er]gânzâde Câmiî kârgîr münhedim, Veled-i Enbiyâ Câmiî kârgîr münhedim, Sar[ı] Sunkur Camiî kârgîr münhedim, İvazpaşa Câmiî iki kubbe kârgîr münhedim, Ertuğrul Câmiî kârgîr münhedim, İyid-i Cedîd Câmiî kârgîr münhedim, Hüseyin Erzincânî Câmiî ahşab münhedim, Ortazâzâr Câmiî kârgîr münhedim, Hazret-i Üftâde Câmiî kârgîr münhedim, Bezci Câmiî kârgîr münhedim, Hacı Seyfeddin Câmiî kârgîr münhedim, Kuzkunluk Camiî münhedim, Dübekli Câmiî kârgîr münhedim, Hasırcı Câmiî kârgîr münhedim, Selimzade Câmiî münhedim, Hacı[lar] Câmiî münhedim, Müftî önündeki câmi münhedim, Baba Zâkir Câmiî münhedim, Abdal Mehmed Câmiî bir kubbesi münhedim, Darphâne Câmiî kârgîr münhedim, Tomrukönü'ndeki kârgîr câmi münhedim, Bitbazârı'ndaki câmi münhedim, Taşkın Câmiî kârgîr münhedim."

"Minâreler; Yüz elli kadar minarenden üç dört minâre kaldı. Ve mektebler ekserî harâb oldu. Münhedim olan mektebler; Hazret-i Emîr Mektebi münhedim, Çelebi Sultan Mektebi münhedim, Sedbaşı Mektebi münhedim, Tuzbazârı Mektebi münhedim, Reyhanpaşa Mektebi münhedim, Bezirgânzâde Mektebi münhedim, Kazzâzoğlu Mektebi münhedim, Çatalfurun Mektebi münhedim, Veled-i Sarâyî Mektebi münhedim, Minâredibi Mektebi münhedim, Manasdır Mektebi münhedim, Kızıkyolu Mektebi münhedim, Namazgâh Mektebi münhedim, hulâsa üç dört mektebden mâ'adâ olan mekteblerin ekserîsi münhedim ve bazı ta'mîre muhtâcdır.

Tekyeler; Karakedi Tekyesi muhterık, Kayguluzâdelerin tekyeleri muhterık, vesâir tekyelerin ekserîsi ziyâ[de] ta'mîre muhtâcdır. Gökdere derler vasat-ı şehirden cârî olur deredir, üzerinde yedi köprisi vardır, Maksem Köprisi ahşab, Sovucakpınar Köprisi ahşab, Sedbaşı Köprisi kârgîr, İrkandı Köprisi kârgîr, Boyacıku Köprisi kârgîr, Meydanlık Köprisi ahşab, Tatarlar Köprisi kârgîr.

Sedbaşı Köprisi'nin cânib-i şarkîsi münhedim, İrkandı Köprisi'nin üstü kârgîr kubbe olub iki tarafı ota. Köprinin üstünde olan kârgîr kubbe ve iki tarafında olan otalar münhedim olub köpri zedelenmedi fakat iki tarafında olan otalar ve üstü münhedim oldu. Alt tarafında Boyacıku Köprisi kârgîr olub orta yiri münhedim oldu. Bir sene mürûrundan sonra Yeşil tarafı ahâlîsi etek dermiyân idüb ahşab ta'mîr eylediler. Yetmiş iki Şa'bânında [Nisan/Mayıs

1856] hitâma reside oldu."

Gökmenzâde Hüseyin Rifat Efendi, 1855 Zelzelesi'ni Bursa'da yaşadığı için verdiği bilgiler çok kıymetlidir. Felaketin, Bursa ile civar şehir ve kasabalardaki etkilerini detaylı olarak ele almıştır. Eserinin sonlarında özellikle onlarca artçı depremi de günü ve saati ile kayda almış ve zarar gören binalardan söz etmiştir. Yazma eser tipkubasım olarak hazırlanmaktadır, yayımlandığında Bursa'nın şehircilik, mimarlık ve sanat tarihi alanında pek çok bilgiyi ortaya koyacaktır.

Kaynakça

- Algül, Hüseyin vd. *Bursa Kütüğü*, C. II/274
- Bursalı Mehmed Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. II. İstanbul.
- Cunbur, Müjgan (2007). "Rif'at". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C. VII. Ankara: AKM Yayınları.
- Fatûn Dâvud (1271). *Hâtimetü'l-Eş'âr*. İstanbul.
- Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatcı (hzl.) (2001). *Mehmed Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî - Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. C.I. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1311). *Sicill-i Osmânî*. C. II. İstanbul.
- Şemseddin Sâmî (1308). *Kâmûsü'l-Âlâm*. C. III. İstanbul.

Matbuatta Bursa Depremleri

Soğğun en şiddetli hâlinin hissedildiği bir kış günü, seher vakti Kahramanmaraş, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Gaziantep, Malatya ve Hatay'ı birden vuran; Suriye'den Lübnan'a, Mısır'dan Gürcistan'a kadar çok geniş bir coğrafyada hissedilen 6 Şubat 2023 tarihli deprem maalesef ciddi can kaybına sebep oldu. Resmî ve sivil toplum kuruluşları ile yaşı, mesleği, memleketi, dini, milliyeti farklı; vicdan sahibi insanların gayretiyle yaralar sarılmaya çalışılmıştır. Yaşanan acı hadise üzerine sebep sonuç ilişkisine dair birçok kanaat serdedilmiştir. Bugünlerde yaşananlardan ders alıp bu ve benzeri acıların yaşanmaması herkesin duası olmuştur.

Ülkemiz büyük ve yıkıcı depremlerin olduğu deprem kuşağında yer almaktadır. Kuzey Anadolu Fayı, Doğu Anadolu Fayı ve Batı Anadolu Grabenler Bölgesi mal ve can kayıplarına sebep olan yıkıcı depremlerin yaşandığı alanlardır. 1500 kilometre uzunluğundaki Kuzey Anadolu Fayı, Marmara ve Kuzey Ege Bölgesi'nde üç ana kola ayrılmaktadır. Güney kolu; Yenişehir, Bursa, Mustafakemalpaşa, Gönen, Edremit arasında uzanmakta olup Bursa-Gönen arasında normal faylar, diğer bölgelerde ise yanal atımlı faylar bulunmaktadır. Bursa'da Gemlik Körfezi'nde Kuzey Anadolu Fayı'nın uzantıları şeklinde, doğu-batı yönlü ve aktif faylar tespit edilmiştir. Bursa'nın M.Ö. 360 - M.S. 4. yüzyıl arasında yaşadığı depremleri tespit etmek oldukça güçtür. M.Ö. 407 ve M.Ö. 360 yıllarında Marmara ve çevresini etkileyen depremler, M.Ö. 287 yılında Çanakkale ve Balıkesir civarlarında yaşanan depremlerin Bursa'yı da etkilemiş olması muhtemeldir. M.S. 32 yılında Bursa ve İznik civarında, 120 yılında Nikomedia (Kocaeli)'da, 123 yılında Erdek'te, 262 yılında İtalya, Afrika ve Asia Minor'da tesirli olan deprem, Bursa'yı da etkilemiştir. 358'de Bithynia'da ve 362'de Nicaea'da yaşanan depremler de Bursa'ya tesir etmiştir. 5.-15. yüzyıllar arasında Bursa'nın yaşadığı depremleri tespit etmenin en doğru yolu olan Bizans kaynakları incelendiğinde Bursa merkezli depremlerin yaşandığı görülmektedir. Şehirdeki bir nehrin taşarak şehri sular altında bıraktığı, pek çok insanın hayatını kaybettiği deprem fazlasıyla yıkıcı olmuştur. Bu dönem aralığında Bursa çevresinde yer alan

İzmit, Erdek, İznik, Karamürsel ve Karacabey gibi merkezlerde yaşanan depremler de Bursa'yı etkilemiştir.¹

Bursa, tarihi boyunca birçok deprem yaşamıştır. Yaşanan bu depremleri matbuatın izinden takip etmek amacıyla yaptığımız süreli yayın taramasındaki Bursa depremlerine dair haberler, olabildiğince derlenmeye çalışılmıştır. Ayrıntılı ve uzun zamana matuf basın taramaları ile bu haberlerin artacağı malumumuzdur. 26 Kasım 1144, Cuma günü Bursa merkezli depremde binaların çoğu yıkılmış, pek çok insan ölmüş, Nilüfer Nehri ilk sarsıntıda tamamen kururken üç gün sonraki yeni bir sarsıntıyla tekrar akmaya başlamıştır. Bursa'da 1327 ve 1419'da da bir deprem yaşanmıştır.²

Kuzey Anadolu Fayı'nda 25 Mayıs 1419'da meydana gelen deprem Amasya-Tokat-Bursa ve İstanbul hattında etkili olmuş, artçı sarsıntılar yüzünden halk üç ay çadırlarda yaşamıştır. Bursa'da da pek çok evin duvarları yıkılmış, nerdeyse az ya da çok zarar görmeyen yer kalmamıştır. Hatta Uludağ'dan kopan kayalar yamaçlardaki evlere zarar vermiştir. Nilüfer Nehri önce kurumuş, ardından taşkın olmuştur.³

Vekâyinâmeler ve arşiv metinlerindeki bilgilere göre; 1400, 1418, 1463 ve 1555 yıllarında Bursa'da depremlerin gerçekleştiği tam tarihler, büyüklükleri, verdiği hasarlar ve can kayıplarıyla ilgili malumat da sınırlıdır. 1674 yılında meydana gelen depremde bazı binaların hasar gördüğü yazılsa da kayıplar hakkında malumat bulunmamaktadır.⁴

22 Mayıs 1766'da Perşembe günü, güneş doğduktan yarım saat sonra İstanbul

- 1 Neslihan Özyayın, "Arşiv Belgeleri Işığında 1855 Depremi ve Bursa Yapılarına Etkisi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2017, s. 8-9.
- 2 "Zelzele", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 227.
- 3 Esin Ozansoy, "1200-1453 İstanbul Depremleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000, Bildiriler, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s. 18-19.
- 4 Neslihan Özyayın, *age.*, s. 10.

bul merkezli meydana gelen deprem Kurban Bayramı'nın üçüncü gününe rastlamış, deprem yaklaşık iki dakika sürmüştür. Bu deprem İstanbul başta olmak üzere Gelibolu, Edirne ve Bursa'daki binalarda hasarlar meydana getirmiştir.⁵

2 Mart 1855'te meydana gelen 7,5 büyüklüğündeki depremden Bursa ve ilçeleri etkilenmiştir. Artçıları da bu deprem gibi yıkıcı olduğundan dola-

- 5 Erhan Afyoncu, Zekai Mete, "1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000, Bildiriler, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s. 85.

yı literatüre 1855 Bursa Depremleri olarak geçmiştir. İkinci deprem ise 11 Nisan 1855'te meydana gelmiştir. Payitaht, ciddi yıkımlara sebebiyet veren bu depremlerin oluşturduğu yaraları sarmak için geç de olsa önemli adımlar atmış, yaraları sarmıştır. O dönemin valileri yıkımı değerlendiren şehri bir plan dâhilinde inşa etmek için imar faaliyetlerine girişmiştir. Bu valilerden en gayretli olanı ise Ahmet Vefik Paşa olmuştur.⁶ Dönemin tanıklarından olan Ahmet Cevdet Paşa,

6 Mehmet Yıldız, "1855 Bursa Depremleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000, Bildiriler, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s. 119-140.

depremin tesirlerini şöyle anlatmıştır: "Devlet-i Aliyye'nin payitaht-ı kadîmi olan Bursa'nın böyle harab olması sahihen mucib-i teessüf-i azîm olan mevaddandır. Buna dâir Fuad Efendi'nin bir şairâne sözü vardır ki 'Osmanlı tarihinin dibacesi zayı oldu' deyu teessüf eylerdi. Lâkin garibdir ki lisanen böyle teessüf edip dururken Bursa'nın ahvâlini tahkik için bir mehur gönderilmedi."⁷ Bursa'da yaşanan ve "Küçük Kıyamet" olarak anılan bu depremin tesirleri ve verdiği zararların boyutu yanı başındaki payitahta ancak günler sonra ulaşmıştır.⁸ 1855 Depremi denilince halk üzerinde bıraktığı dehşet verici etkiyle zihinlerde ilk beliren "Küçük Kıyamet" ifadesi olmuş, Sadrazam Keçecizâde Fuat Paşa da derin üzüntüsünü yukarıdaki alıntıda dile getirmiştir.

19 Nisan ve 10 Mayıs 1878'de merkez üssü Bursa olan depremler de hasara sebebiyet vermiştir.⁹

29 Ocak 1898'de Balıkesir'de o güne kadar görülmeyen büyüklükte bir deprem meydana gelmiştir. Balıkesir'e zarar veren deprem Bigadiç ve Kepsut üçgeni dışında Sındırgı, İvrindi, Erdek, Çanakkale, İzmir, Karabiga, Kemalpaşa, Çorlu, Pendik, Gimli, Gelibolu, Kartal, Şile, Bursa, Gemlik, İzmit, Manyas, Gediz, Pazarköy, Kırcaali, İnez, Yalova, Mürefte, Sakız Adası, Çeşme, Birgi, Samsam, Ayvalık, Nazilli, Tire, Ödemiş, Denizli, Sarayköy gibi yerlerden de hissedilmiştir.¹⁰

18 Haziran 1900'de, öğleden sonra saat: 18.39'da ilki şiddetli ve artçıları olan "Bursa'da garptan şarka doğru hemen yekdiğerini müteakip iki defa

hareket-i arz" meydana gelmiştir. Aynı günün akşamında Mudanya'da doğu-batı istikâmetinde hafif derecede "üç saniye kadar imtidat ettiği" mahallinden telgrafla bildirilen bir artçı daha olmuştur. Bu deprem yakın bölgelerde de hissedilmiştir.¹¹

3 Aralık 1900'de "Pazartesi gecesi, saat beş buçuk raddelerinde Bursa ve aynı saatte Kirmastı'da (Mustafakemalpaşa) şiddetlice ve Gemlik, Pazarköy ve İnegöl cihetlerinde birer defa" meydana gelen, yakın bölgelerde de hissedilen deprem hasar vermemiştir.¹²

1 Haziran 1901, Cumartesi günü sabah saat: 07.42'de, Bursa'da hafif derecede bir deprem meydana gelmiştir. Yönü batı-doğu istikâmetinde olan deprem, 7 saniye devam etmiştir.¹³ 1901 yılında, *Sabah* gazetesindeki habere göre bu depremin tesirleri şöyle anlatılmıştır: "Hisar denilen Bursa'nın yukarısında Keşiş Dağı'nın üstünde bir sırtı üzerinde 'vaki bir zirve-i müsteviyedir ki vaktiyle Bursa'nın iç kalesini teşkil eyler idi. Bir takım zelzelelerin, vakiyiin [olaylar] takibi bu kalenin bir iki parça köhne hisarından ve bir de kapısından başka bir şeyi payidar bırakmamıştır."¹⁴

4 Kasım 1901 Pazartesi günü sabaha karşı saat: 11.00 raddelerinde (saat: 05.00) Bursa'da hafifçe bir deprem meydana gelmiş, can kaybı olmamıştır.¹⁵

18 Aralık 1901'de "Geçen çarşamba günü sabah saat bire on kalarak İzmir'de vuku bulan hareket-i arzın Bursa ve Balıkesir'de de his olunduğu müstehberat-ı ahirdendir."¹⁶ İzmir ve çevresinde sabah yaşanan şiddetli sarsıntı Soma, Kırkağaç, Horozköy, Kayışlar, Çeşme, Ayvalık, Çanakkale, Ak-

7 Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, Yayınlayan: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 35.

8 Niyazi Ahmet, "Sivastopol Gününde, Bursa Zelzelesi", *Kurun* gazetesi, 6 Birinciteşrin [Ekim] 1937, S. 7080/1188, s. 5.

9 Selahattin Satılmış, Aydın Vilâyetinde Doğal Afetler (1850-1900), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Manisa, 2012, s. 412.

10 Prof. Dr. Nesimi Yazıcı, "Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000, Bildiriler, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s. 152 vd.

11 "Hareket-i Arz", *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, 21 Haziran 1900, S. 4679/6879, s. 3.

12 "Hareket-i Arz", *İkdam* gazetesi, 10 Aralık 1900, S. 2318, s. 3.

13 Zehra İrkin, "Osmanlı Türkiyesi'nde Depremler ve Afet Yönetimi (1900-1923)", Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Aksaray, 2022, s. 113.

14 "Bursa'ya Azimet", *Sabah* gazetesi, 13 Haziran 1901, S. 4165, s. 3.

15 "Hareket-i Arz", *İkdam* gazetesi, 8 Kasım 1901, S. 2651, s. 3.

16 "Hareket-i Arz", *İkdam* gazetesi, 27 Kanunievvel [Aralık] 1901, S. 2700, s. 3.

hisar, Bursa, Balıkesir ve Yunanistan'ın Şire Adası'ndan da hissedilmiştir. Ana depremden 9 dakika önce yine İzmir, Bursa ve Balıkesir'de birer sarsıntı yaşanmıştır.¹⁷

14 Kasım 1902 Cuma gecesi saat ona on [03:50] dakika kalarak hareket-i arz vuku bulmuş, artçı sarsıntıları da olan deprem İnegöl ve Simav'da hafif derecede hissedilmiş, herhangi bir hasar oluşmamıştır.¹⁸

29 Ocak 1903'te, Bursa'da, gece saat: 23.26'da yaşanan deprem İnegöl ve Yenişehir'de hissedilmiş, herhangi bir can ve mal kaybına sebebiyet vermemiştir.¹⁹

14 Nisan 1903'te, Bursa'da, gece saatlerinde meydana gelen ve İnegöl'de de hissedilen deprem hasara sebebiyet vermemiştir.²⁰

25 Mayıs 1903'te, Adapazarı'nda "saat bire yirmi beş kala bir zelzele hissolunmuştur." Bu zelzeleden altı dakika sonraki artçısı şiddetli olmamıştır.²¹ Bu deprem Bursa ve ilçelerinde de hissedilmiştir.²²

22 Ekim 1905 pazar sabahı İstanbul'da şehrin güneybatı-kuzeydoğu istikâmetinde tesirli olan bir deprem meydana gelmiştir.²³ Bu deprem civar şehirler gibi Bursa'da da hissedilmiştir. Bu deprem Bursa için can ve mal kaybına sebebiyet vermemiştir.²⁴

4 Ağustos 1906'da Bursa'da meydana gelen düşük şiddetteki deprem *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin sütunlarına şöyle girmiştir: "Temmuzun yirmi ikinci²⁵ Cumartesi gecesi, saat iki kırk [22.40]'ta Bursa'da hafifçe bir defa hareket-i arz olmuştur."²⁶ Bu deprem

17 Zehra İrkin, *age.*, s. 119.

18 "Hareket-i Arz", *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, 28 Teşvîrinisani [Kasım] 1902, S. 7759, s. 3.

19 Zehra İrkin, *age.*, s. 131.

20 "Havadis-i Mütenevvia", *İkdam* gazetesi, 19 Nisan 1903, S. 3187, s. 3.

21 "Hareket-i Arz", *İkdam* gazetesi, 27 Mayıs 1903, S. 3216, s. 2.

22 "Hareket-i Arz", *İkdam* gazetesi, 28 Mayıs 1903, S. 3217, s. 2.

23 "Hareket-i Arz", *İkdam* gazetesi, 24 Ekim 1905, S. 3087, s. 2.

24 "Hareket-i Arz", *İkdam* gazetesi, 25 Ekim 1905, S. 3088, s. 2.

25 Bu tarih, miladi takvimle 4 Ağustos'a denk gelmektedir.

26 "Hareket-i Arz", *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, 8 Ağustos 1906, S. 9100, s. 2.

HALKIN GÖZÜ HALKIN KULAĞI HALKIN DİLİ

Yan işleri telefonu: 20203 FENİSEMME 28 BİRİNCİKÜNUN 1930 Lâce işleri telefonu: 20203

Flatı 8 Kurul

Son Posta

Evvelki geceki zelzele millî bir felâket oldu

Bedbaht Erzincan ve Kemah enkaz halinde, ölümler yüzleri geçiyor

Tokad ve havalisinde 388 ölü, 61 yaralı, Şuşehrinde 100 ölü, yüzlerce yaralı, Amasyanın Pazar nahiyesinde 100 ölü, Sivasın Hafik kazasında 16 ölü, 150 yaralı var

Vatandaş, yardıma koş
İhtimal muavenet seferberliği lâzım

Zelzele memleketin en soğuk bölgelerini kar ve tipi altında vurdu, üstelik yangınlar da çıktı

Bu millet pek kısa zaman içinde bugünkü enkaz yığınları arasında mamureler yükseltmeye kadir. Ancak uğradığımız acı nüfus ziyatı bize ızdır veriyor

Son resmi malûmat

Ankara, 27 (A.A.) — Erzincan, Sivas, Ordu, Tunceli, Tokat, Samsun ve Amasya vilâyetlerinde dışı gün vukuolan zelzele hakkında bugün saat 21'e kadar şüpheli resmi malûmat alınmıştır. Bu malûmat istisnaî mahiyette hazırdır. Erzincan vilâyeti — Kiyâkta — İnan sayısının yekûnı geçmiş muhakkaktır. Fakat, kartı rûsun tesbi şurasıdır.

Sivas — Hafik kazasında 16 ölü, 150 yaralı, Zere kazasında 1 yaralı ve bir ölü, Şuşehrinde 100 ölü, 500 yaralı, Ordu vilâyetinde 30 ölü ve 66 yaralı, Tokat vilâyetinde 26 yaralı, Amasyanın Pazar nahiyesinde yitmiş 300 ölüdür. İhtimal e — dir.

Zelzelenin şiddeti

Avrupa rasadhaneleri 20 yıldanberi böyle sarsıntı kaydetmediler

İstanbul rasadhanesi ile birçok Avrupa rasadhanelerinin aletleri kırıldı

London, 27 (Hassuf) — Bugün üç muhtelif mamûlette şiddetli yer sarsıntıları vuku bulmuştur.

(Devamı 8 inci sayfa)

Şehiye ve Dahiliye Vekilleri Erzincana gidiyorlar

herhangi bir hasara sebebiyet vermemiştir.

22 Ağustos 1906, çarşamba gecesi Bursa'da "hafif bir hareket-i arz vuku bulmuş ve lehlülhamd hiçbir hasarı mucip olmamıştır."²⁷

25 Ağustos 1906, Cumartesi gecesi "garptan şarka doğru bir hareket-i arz vuku bulmuş" ise de bir kayıp olmamıştır. Bunun artçısı olan 27 Ağustos sabahı, "on dördüncü²⁸ pazartesi sabahı saat onda" meydana gelen hafif şiddette olduğundan, Bursalılarda heyecan meydana getirse de bir hasar vermemiştir.²⁹

14 Eylül 1907 Cumartesi gecesi Bursa'da "doğudan kuzeybatıya doğru bir hareket-i arz vukua gelmiş ise de" herhangi bir hasar meydana getirme-

27 "Hareket-i Arz", *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, 24 Ağustos 1906, S. 9122, s. 2.

28 Bu tarih, miladi takvimle 27 Ağustos'a denk gelmektedir.

29 "Hareket-i Arz", *İkdam* gazetesi, 31 Ağustos 1907, S. 4398, s. 2.

miştir.³⁰

İkdam'a yansıyan bir habere göre 12 Eylül 1908'de sabah hasar vermeyen bir deprem meydana gelmiştir. Bu deprem gazetesinin nakline göre Bursa'da sabah 10.30'da batdan doğuya doğru 4-5 saniyesi şiddetli, sonra da azalan bir etki ile devam etmiştir. Kısa süreli olan depremde ölüm ve hasar meydana gelmemiştir.³¹

30 Aralık 1910'da Bursa'da meydana gelen deprem oldukça şiddetli olmuştur. Halkı heyecana sevk eden depremin artçıları da en az onun kadar terdigin edici boyutta olmuştur. Yaklaşık bir hafta devam eden artçılar, civar yerlerde de hissedilmiştir. Bursa'da çıkan *Hüdevendigar* gazetesinden nakledilen depreme ait haber şöyledir:

"Geçen Çarşamba gününden beri Bur-

30 "Bursa'da Hareket-i Arz", *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, 17 Eylül 1907, S. 9504, s. 2.

31 "Zelzele", *İkdam* gazetesi, 13 Eylül 1908, S. 5138, s. 3.

sa'mızda hemen sık sık diyecek derecede tezelzülât-ı arziye vuku bulmaya başlamıştır.

İlk defa yevm-i mezkûrda hissedilen hareket-i arziye geçen ve yalnız dâhil-i şehirde [şehir içi] bir hanenin duvarlarını zedelemiş iken Cuma günü altıyı çeyrek geçe vuku olan ikinci tezelzül ise korkular tevliid [doğurmak] ettikten kalmamıştır.

Hissedildiğine göre bu ikinci hareket hafif temevvüçî [dalgalanma] olmuş ve yirmi saniye kadar devam etmiştir. Cuma günü yaşanan, Bursa'da bir hayli hasara sebep olan deprem Eskişehir ve Mudanya'da da hissedilmiştir. Hisar'da bulunan Orhangazi Türbesi,

saat kulesi, Orhan Camisi'nin bazı binalarının sıvası dökülmüş, Hisarkapı taraflarındaki hisarların zarar gördüğü depremde can kaybı olmamıştır.³²

25 Temmuz 1912'de Şarköy-Mürefte'de meydana gelen 7.3 büyüklüğündeki deprem, Marmara Denizi'ne kıyısı olan yerleşim yerlerini de etkilemiştir. Bu depremden az da olsa etkilenen Bursa'nın çeşitli yerlerinde sıcak ve soğuk su kaynakları belirmiş, uzun zaman bu sular akmıştır.³³

9 Ağustos 1912'de Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece, Çanakkale ve Mürefte-Şarköy'de oldukça şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. Oldukça geniş bir alanı etkileyen deprem; İstanbul, Balıkesir, Bursa ve İzmir'de de hissedilmiştir.³⁴ Kısa bir süre önce yaşanan depremin artçısı mı, yeni bir deprem mi olduğu bilinmeyen bu zelzele sonrasında yardım toplanması için Hilal-i Ahmer memur kılınmıştır.³⁵

1914 yılının 3 Ekim Cumartesi'yi 4 Ekim Pazar'a bağlayan gecesi, merkez üssü Isparta ve Burdur olan bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremin tetiklemeşi ile 8 Ekim gecesi gece yarısına doğru Bursa, İnegöl ve Yenişehir'de herhangi bir zayıt oluşturmayan bir deprem meydana gelmiştir.³⁶

5 Temmuz 1916'da, gündüz saat: 12.13 civarında oldukça şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. Sarsıntı çok kısa sürmüştür.³⁷

21 Kasım 1916'da, öğleden önce saat: 11.39'da yer altından gelen şiddetli bir gürültüyü müteakip oldukça şiddetli

derecede deprem meydana gelmiştir. Depremde herhangi bir hasar olup olmadığı bilgisi verilmemiştir.³⁸

26 Şubat 1918'de, sabah saat: 05.44'te oldukça şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. 5 saniye devam eden deprem, batı-doğu istikâmetindedir. Depremi hemen ardından şiddetli derecede ve 5 saniye süreli bir sarsıntısı daha hissedilmiştir. Bu depremin merkez üssü tespit edilememiştir.³⁹

11 Aralık 1935'te meydana gelen Kapıdağ merkezli depremde 1316 ev yıkılmış, 5 insan vefat etmiştir. Bursa'da da hissedilen fakat tesirli olmayan deprem, halkı sokağa dökmüştür.⁴⁰

2 Temmuz 1938 Cumartesi günü saat: 14.27'de Bursa ve Gemlik merkezli meydana gelen 7 şiddetinde ancak çok kısa süren deprem İstanbul'da da hissedilmiştir. Şiddetli olsa da herhangi bir zarar vermemiştir.⁴¹

2 Ağustos 1939 Çarşamba günü saat: 15.05'te, merkezi İstanbul'da olan deprem Bursa'yı da etkilemiş ancak herhangi bir zayıt vermemiştir.⁴²

16 Haziran 1942 Salı günü saat: 08.42'de Bursa, İzmir, Kütahya, Balıkesir, Çanakkale ve İstanbul ile ilçelerinde hissedilen deprem korku meydana getirirse de yıkıcı bir hasar vermemiştir.⁴³ Bu depremin artçılarından en yüksek olanı ertesi gün meydana gelmiştir. 12 saniye süren ilk deprem gibi etkili olan zelzelede "halk dehşete kapılarak evlerinden dışarı fırladı."⁴⁴

1 Şubat 1944'te sabaha karşı saat: 06.23'te meydana gelen Bolu-Gerede Depremi; Ankara, Çankırı ve Bolu'da ciddi hasarlara sebebiyet vermiştir. Basına yansıyan ancak sağlıklı olmayan rakamlara göre 700 insan vefat

32 "Tezelzülât-ı Arziye", *İkdam gazetesi*, 7 Ocak 1911, S. 294, s. 4.

33 Recep Karacakaya, "Şarköy-Mürefte Depremi (1912)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000, Bildiriler, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s. 203 vd.

34 "Hareket-i Arz", *İkdam gazetesi*, 11 Ağustos 1912, S. 5557, s. 3.

35 "Hareket-i Arz Etrafında", *İkdam gazetesi*, 25 Ağustos 1912, S. 5576, s. 3.

36 Bayram Çakıcı, "1914 Isparta ve Burdur Depremi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000, Bildiriler, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s. 220.

37 Zehra İrkin, *age.*, s. 174.

38 Zehra İrkin, *age.*, s. 174.

39 Zehra İrkin, *age.*, s. 176.

40 "Sarsıntı Mıntıkasında 1316 ev yıkıldı ve çöktü", *Son Posta gazetesi*, 12 Birincikanun [Aralık] 1935, S. 1596, s. 1.

41 "Dünkü Zelzelenin Merkezi Gemlik ve Bursa Havalisi", *Son Posta gazetesi*, 3 Temmuz 1938, S. 2846, s. 1, 11.

42 "Dün İstanbul'da Şiddetli Bir Zelzele Oldu", *Son Posta gazetesi*, 3 Ağustos 1939, S. 3237, s. 4.

43 "Dünkü Zelzele", *Tan gazetesi*, 17 Haziran 1942, S. 2453, s. 1, 2.

44 "İstanbul'da Çok Şiddetli Zelzele Oldu", *Bugün gazetesi*, 18 Haziran 1942, S. 551, s. 1.

etmiş, 4000 bina yıkılmıştır.⁴⁵ Deprem ve artçıları Kastamonu, Çorum, Zonguldak, Amasya, Bursa, Kırşehir, Eskişehir ve İstanbul'da hissedilmiştir.⁴⁶ Halkta tedirginlik meydana getiren ilk büyük deprem 12 saniye sürmüştür. Bu depremin ardına 35 artçı deprem daha meydana gelmiştir.⁴⁷ Depremin doğu-batı istikametinde gerçekleştiğini bildiren rasathane yetkilileri, depremin merkezinin İstanbul'dan 180 kilometre uzakta olduğunu tespit etmişlerdir.⁴⁸ Bir kış günü meydana gelen bu depremde yolların ve haberleşme ağının zarar görmesinden dolayı sağlıklı haber almak güçleşmiş, yardımlar zamanında ulaştırılamamıştır.⁴⁹

18 Mart 1953 çarşamba günü saat: 21.05'te meydana gelen, 70 saniye süren "Yenice-Gönen Depremi" olarak literatüre geçen bu zelzele, Çanak-kale ve Balıkesir'de etkili olmuştur. İstanbul, Bursa, Kütahya ve Ankara'da da hissedilen deprem, buralarda kısa süreli olmuştur. Depremde ulaşım ve haberleşme ağları zarar gördüğünden depremin merkez üssündeki yerlerde bulunan hastalar sabaha karşı diğer ilçelerdeki hastanelere nakledilmiştir. Mart ayı olmasına rağmen havanın -10'larda olması vefatları artırmış ve yiyeceğe ulaşmayı zorlaştırmıştır.⁵⁰ Özellikle Balıkesir ve havalisinde hasara sebebiyet veren deprem Bursa'yı da etkilemiştir. Bu depremde tarihî Çadır Hamamı'nın duvarı yıkılmış, sinemalarla hamamlarda bulunan halk panik olmuş, Tayyare Sineması'ndaki seyirciler korkuyla dışarı fırlamıştır. Merinos Fabrikası'nın duvarları çatlamış, fabrika bundan do-

layı üretime ara vermiştir.⁵¹

3 Haziran 1953 Çarşamba günü saat 18.05'te Bursa'da meydana gelen deprem Marmara Denizi'ne kıyısı olan şehirlerde hissedilmiştir. İlçelerde de etkili olan deprem hasar vermemiştir.⁵²

1855 depreminden sonra 6 Ekim 1964'te saat 16:30 ile 16:34 arasında artçıların kısa aralıklarla olduğu deprem Bursa'nın yaşadığı en şiddetli deprem olmuş ve Marmara Bölgesi'nin tamamı etkilenmiştir. Bursa ve çevresinde 20 saniye süren ilk depremde Mustafakemalpaşa, Keles, Karacabey ilçelerinde büyük hasarlar meydana gelmiştir. Bu ilçelere bağlı köylerde 6 kişi ölmüş, 22 kişi yaralanmıştır. Bursa içinde büyük korku ve heyecana sebep olan zelzele sırasında bina içinde bulunanlar korkuyla dışarı çıkmıştır. O sırada yapılmakta olan Belediye Meclisi toplantısında olan meclis üyeleri tedirginlikle dışarı çıkmışlardır. Keles ilçesinde 200 kadar bina hasara uğramıştır. Mudanya'da Tekke Camisi'nin minaresi yıkılmış, Mustafakemalpaşa'da Kız Sanat Enstitüsü ve Kaymakamlık binasında hasarlar meydana gelmiştir. Belediye Meydanı'ndan kendiliğinden sıcak sular fışkırmıştır. Karacabey ve çevresi zarar görmüş özellikle haralardaki binaların bir kısmı yıkılmıştır. Karacabey'de 4 kişi ölmüş, 20 kişi yaralanmıştır. Beylik, Hamidiye, Yenisarıbey, İsmetpaşa, Tophisar, Dümbe, Danişment, Dağkadı, Orta, Sarıbey ve Akhisar köyleri büyük oranda hasar görmüştür.⁵³

27 Mart 1970 Cuma günü gece yarısı Gediz merkezli deprem, Bursa'da da tesirli olmuştur. Gediz'de yıkıma sebep olan deprem Bursa'da hafif hasarlarla atlatılmıştır.⁵⁴

17 Mart 1993 Perşembe günü gece saat: 3.36'da meydana gelen 4.5 şiddetinde merkezi Erdek olan deprem, Marmara Denizi'ne kıyısı olan yerleri etkilemiştir. Bursa depremin en çok

hissedildiği yer olmasına rağmen bir hasar meydana gelmemiştir.⁵⁵

21 Mayıs 2000'de 13.36'da Bursa, İzmit ve Göynük'te hissedilen herhangi bir hasara sebebiyet vermeyen bir deprem yaşanmıştır.⁵⁶

Süreli yayın taraması ile tespit ettiğimiz Bursa'da yaşanan, 1855 Depremi hariç, diğer depremler aşırı yıkıcı olmadığından, 1939 Erzincan Depremi, 1999 ve 2023 yılında meydana gelen depremler gibi toplumsal hafızaya nakşolmamıştır. Özetle tarih boyunca Bursa'da birçok deprem meydana gelse de -birkaçı hariç- hasarı ve etkisi çok büyük olmamıştır.

45 "Zelzelenin Yeni Tafsilatı", *İkdam Gece Postası* gazetesi, 2 Şubat 1944, S. 2118, s. 1.

46 "Dünkü Zelzelenin Tahribatı", *Akşam* gazetesi, 2 Şubat 1944, S. 9082, s. 1.

47 "Zelzelenin Yeni Tafsilatı", *İkdam Gece Postası* gazetesi, 2 Şubat 1944, S. 2118, s. 1.

48 "Bu Sabah Şiddetli Bir Yer Sarsıntısı Oldu", *Akşam* gazetesi, 1 Şubat 1944, S. 9081, s. 1.

49 "21 Vilayetimizi Sarsan Zelzele", *Cumhuriyet* gazetesi, 2 Şubat 1944, S. 6991, s. 1.

50 Enis Şahin, Fikrettin Yavuz, "Çanak-kale Yenice Depremi 18 Mart 1953", *Çanak-kale Tarihi VI*, Editör: Doç. Dr. Mustafa Demir, Değişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3557-3560.

51 "Dün Geceki Zelzele Büyük Bir Tahribat Yaptı", *Milliyet* gazetesi, 19 Mart 1953, S. 1028, s. 1, 12.

52 "Marmara Bölgesinde Şiddetli Bir Zelzele Oldu", *Milliyet* gazetesi, 4 Haziran 1953, S. 1105, s.1, 7.

53 "Balıkesir ve Bursa'da 30 Kişi Öldü, 57 Yaralı Var", *Milliyet* gazetesi, 7 Ekim 1964, S. 6058, s. 1, 12.

54 "Gediz İlçesinde Yüzlerce Ev Yıkıldı", *Milliyet* gazetesi, 29 Mart 1970, S. 8025, s. 1.

55 "17 Kez Sarsıldık", *Milliyet* gazetesi, 19 Mart 1993, S. 16288, s. 12, 16.

56 "Bursa, İzmit ve Göynük Sarsıldı", *Milliyet* gazetesi, 22 Mayıs 2000, S. 18876, s.16.

Bursa'da Küçük Kıyamet: 1855 Depremi

6 Şubat 2023 Pazartesi sabahı saat: 04.17'de Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde meydana gelen 7.7 ve 7.6 şiddetinde 2 büyük deprem 11 ilimizi etkiledi. Bu 11 ilimizde büyük bir yıkıma ve can kaybına neden olan deprem "Asrın Felaketi" olarak nitelendirildi. Depremın üzerinden aylar geçmesine rağmen acılar hâlâ ilk günkü gibi tazeliğini korumaya devam ediyor.

Afetin ilk günlerinden bugüne, gerek televizyon programlarında gerekse gazetelerde konuyla ilgili pek çok konuşmacı, uzman ve akademisyen bölgede yaşanan büyük felaketin anatomisini çıkarttı; depremin büyüklüğünü, etki alanlarını ve tarihî geçmişini (bölgede daha önce yaşanmış depremler) masaya yatırdı. Çünkü geçmişte yaşanan felaketler gelecek felaketlere ışık tutuyordu. Tarih, coğrafya ve diğer bilimlere bizlere en doğru cevabı vermektedir.

Peki, yaşadığımız kentin deprem geçmişini biz ne kadar biliyoruz? Bursa, köklü geçmişi ile Osmanlı Devleti'ne 39 yıl başkentlik yapmış, binlerce yıllık tarihinde pek çok doğal afetlere maruz kalmıştır. Bu afetlerin en unutulmayanlarının başında şehri yerle bir eden deprem felaketleri gelir. Tarih boyunca coğrafyası gereği devamlı sallanan şehrin unutulmayan en büyük felaketi günümüzden 168 yıl önce yaşanmıştı. Bursalıların "Küçük Kıyamet" adını verdikleri, 1855 Depremi'nde Osmanlı Sadrazamı Keçecizade Fuat Paşa, "Eyvah! Osmanlı'nın dibcesi yok oldu!" diye feryat ettirmişti. Paşa'ya göre Bursa,

1855 Depremi'nde minaresi zarar gören Ahmed-i Dai Camii, Albert Gabriel Arşivi

Osmanlı kitabının dibacesi yani ön sözüdür. Sayfaları altı asırlık bir zaman dilimini kaplayan bu kitapta ne varsa, hülasaten Bursa'da mevcuttu.

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver de benzer bir ifade ile Bursa'yı "İmparatorluk eserimizin takrizi" olarak vasıflandırıyor. Bursa gezilerinden meydana getirdiği defterlerden birinde, "Öyle bir şehir ki tarihin senesi, ayı ve günü yok. Sanki onun kuruluş yılındayım. Geçmiş zamanı ben Bursa'da hayal etmem. Zira onun içindeyim. Bursa'da tarih bilinmez, yaşanır. Türk, Bursa'da her iyi şekle bürünmüştür. Bursa Osmanlı İmparatorluğu'nun terzihanesidir." diyerek, Bursa'nın tarihî önemini özetler adeta.

1855 Depremi'nin en önemli yazılı kaynağı *İşaretnüma* isimli eserdir. Bursalı Gökmenzâde Hacı Çelebi tarafından kaleme alınan eser. Türk tarihinde bilimsel veriler ve unsurlar içeren ilk deprem tarihi kitabı olma özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye'de sismoloji biliminin öncülerinden kabul edilir. Gökmenzâde, bu eserinde, 1820-1859 yıllarında, memleketi Bursa'da hissedilen bütün depremleri günü, saati, şiddeti ve sebep oldukları tahribat ile birlikte titizlikle kaydetmiştir.

İşaretnüma'da 1855 Depremi hakkında çok detaylı bilgiler mevcuttur. İlk şiddetli deprem 16 Şubat 1855 Çarşamba günü, saat 09.10'dan itibaren gün içinde üç kez aralıklarla tekrar etmiş, Susıgırlık'tan Bursa'nın doğusunda bulunan Değirmenlikazık köyüne kadar tahribata sebep olmuştur. İlk depremin ardından artçı sarsıntıların ertesi sabaha kadar 10-15 dakikada bir sürdüğü ve sonraki günlerde ise 3-5 depremin daha olduğunu kaydetmiştir. Kırk günden sonra ise depremlerin son bulup normal hayata dönmeye başlanmışken, 31 Mart 1855 Perşembe gecesi saat 01.00'de, "kudret topu gibi havadan bir gürültü kopup" çok şiddetli bir deprem daha meydana gelmiştir. Çok uzun süren bu deprem büyük tahribatlara yol açmıştır. Bursa Ulu Camii'nin dört kapısı yıkılmıştır. İkinci depremin artçıları sabaha kadar sürmüştür. Uludağ'dan şehre kayalar düşmüş, yerler yarılmıştır. Neredeyse yıkılmadık ev kalmaz; cami, han, medrese gibi sağlam olan yapılarda ise büyük hasarlar meydana gelir. Ulu Camii'nin 20 kubbesinden 8'i çöker.

1855 Depremi'nde minaresi yıkılan Veled-i Vezir Camii ve Duhter-i Şerif Camii, 1885 yılı, fotoğraf: Sébah & Joillier

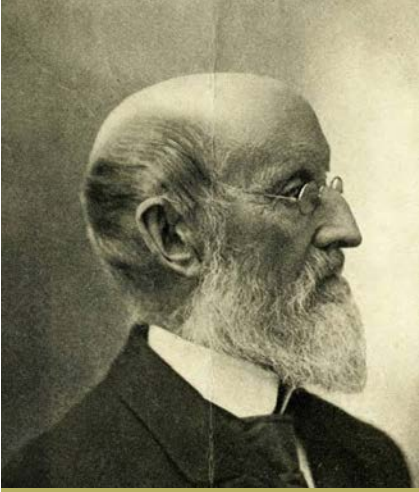
1855 Depremi'nde harap olan Yıldırım Camii, 1890 yılı, fotoğraf: Abdullah Fréres

Yeşil Camii'nin kubbesinde ve duvarlarında derin çatlaklar oluşur. Yıldırım, Orhan, Şahadet, Hüdavendigâr ve Muradiye camileri çok büyük hasar görür.

1855 Depremi'nin kış ayında yaşanması, depremin tahribatını daha da arttırmıştır. Deprem sırasında yıkılan sobalar şehirde birçok yangınlara neden olmuş, deprem gecesi şehrin dört yerinde büyük yangınlar çıkmıştır. Çarşı'da 1100 dükkân ile Karakadı ve Kayguluzâde tekkeleri yanmıştır. Düzenli bir kayıt tutulamadığı için deprem felaketindeki can ve mal kayıpları hakkında tam bir bilgi edilememiştir.

Robert Koleji kurucusu Peder Cyrus Hamlin, Bursa'daki depremlere, orada bir protestan kilisesinin yeniden kuruluşunun denetleyicisi olarak bulunduğu sırada tanık olmuştur. Şubat ayındaki Bursa depreminde Bursa Kalesi'nden taşların yuvarlanması üzerine şunları söyler: "Bursa korkunç bir şekilde sallandı. Yüzlerce ton ağırlığındaki bir kireç taşı kütlesi eski Bursa'dan koparak (...) bir ipek ipliği atölyesinin üzerine düştü ve atölyenin içinde çalışmakta olan yaklaşık 30 işçiyi ezdi."

Hamlin, Şubat'tan Nisan'a kadar Bursa'ya yaptığı birçok ziyarette, mala gelen zararın büyük olduğunu, can

Robert Koleji kurucusu Cyrus Hamlin, görevli olarak geldiği Bursa'da 1855 Depremi'ne tanık olmuş, yaşananlara anılarında yer vermişti

Yeşil Camii girişinin büyük deprem sonraki durumu, 1860'lar

kaybınınsa az olması gerektiğini fark etti. Kendi başına yürüttüğü kaba bir incelemenin ardından, kurbanların sayısının 200'ü aşmadığı sonucuna vardı. 4000-6000 can kaybı olduğuna ilişkin tahmin gerçeğe bağdaşmıyordu: "(...) Büyük sağlam yapıların, kiliselerin, camilerin, hamamların, pazarların o sırada hepsi boştu. İlk sarsıntı insanları evlerinden dışarıya çıkarmıştı. Asıl yıkıcı olan sonraki depremdi. Evler boştu. (...) 6000 kişinin öldüğü bildirildi. (...) Bazıları bu rakamı 5000'e, hatta 4000'e indirdiler. Ben, 200 rakamının gerçeğe daha yakın olacağı kanısındayım."

Hamlin, binaların uğradığı ağır hasarı şöyle yorumluyordu: "(...) Bursa, ilk bakışta yıkıntılar içinde gibi görünür-

yordu. Uzaktan, görünümüne müthiş bir canlılık ve ışıltı veren 'altı yüz minare' gitmişti. Tüm taş ve tuğla yapılar ya harap olmuş ya da hasar görmüş durumdaydı. Ulu Cami'nin 24 kubbesi çökmüştü. Bir tanesi dışında tüm minareleri yıkılmıştı. (...) Çarşılar tahrip olmuş ve yanmıştı. Kuşkusuz iyi inşa edilmiş ahşap evler kurtulmuş ama en çok Yahudi mahallesindeki evler mahvolmuştu..."

Kazım Baykal'ın Kaleminden 1855 Depremi'nin Verdiği Tahribat ve Hasar

"Bir millet atalarını anıtlarıyla anar ve tarihî değerini onunla tanır." diyen Kâzım Baykal, 1946 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu adıyla bir dernek kurulmasına öncülük eder. Derneğin amacı; Bursa merkez başta olmak üzere zarar görmüş, tamamen veya kısmen yıkılmış ecdat yadigarı eserlerin yeniden ihya edilerek halkın yararına açılmasıdır. Bu doğrultuda faaliyetlere başlanarak 130'un üzerinde eser aslına uygun şekilde ihya edilerek halkın hizmetine sunulmuştur. Tamir edilen eserlerin pek çoğu ise 1855 Depremi'nden az ya da çok zarar görmüş ve çoğunlukla mahalle içinde kalmış, tarihî değeri bulunan eserler olmuştur.

Kazım Baykal Hoca'nın 1947 tarihli *Uludağ Bursa Halkevi Dergisi*'nde "1855 (1271) Zلزeleni ve Tahribati" başlıklı yazısında büyük depremin Bursa'ya ve tarihî eserlerimize ne kadar zarar verdiğini şöyle kaleme almıştır:

"Bursa çevresinde ara sıra zelzele olur, fakat tarihin kaydettiği birkaç tanesinin tahribatı pek büyük olmuş. Ben bu yazıda yalnız 1855 (1271) zelzelesinin tahribat derecesini tayin etmeye çalışacağım. Mimar ve mühendislerimiz de inşaatı ona göre yapsınlar.

Ele geçen vesikalar sadece Vakıf ve Devlet binalarına ve Devlet'in tami-ratına aittir. Eşhasın (kişilerin) evleri ile ölüm, eşya ve hayvan zaiyatını bulmadım.

9 Şubat 1855-1271 H.'de Bursa'da zelzele en büyüğü olmuş ve ihtiyarların haberlerine nazaran 40 gün fasıla ile devam etmiş, halk kırlarda, çadırlarda, bağlarda kalmış. Şiddetli olduğu gibi bir taraftan da yangın çıkmış, Uzun Çarşı'nın doğu tarafında çok ahşap bina yıkılmış, bazı han ve kervansaraylar o zaman yanmış.

Cami, türbe, medrese, han vs. çoğu ya tamamen veya kısmen harap olmuş.

Vakıf binalarının bazılarının geliri tamirine yeter olduğundan mütevelliler hemen tamire kalkmış, yetmeyenlerin mühimlerine Hazine'ce yardım edilmiş, mühim olmayanlar mahvolup gitmiş. Tamirler çok ve ehemmiyetli olduğundan, İstanbul'dan müteaddit mimar ve mühendis yollanmıştır.

Ulucami'nin birçok kubbesi yıkılmış veya çatlamış, kereste vs. levazım için Hazine'den 9 yük 7 bin kuruş verilmiş. Amele yevmiyesi seccade ferşi (halkın yardımı) ile temin edilmiş, birçok cami kubbesi kaldırılmış, tasarruf edilen kurşun bedeli ile çatı yapılmış (Veli Şemsettin, Enbiya camileri gibi). 9 kubbeli iken tek çatı olanlar (Molla Arap gibi) da var. 40 tekke yıkılmış, hemen tamiri için Hazine'den (beş yük on bir bin iki yüz doksan dört buçuk kuruş) verilmiş. Omurbey (Umurbey) Camii, türbe ve avludaki mektep yıkılmış, cami çatı olarak tamir edilmiş. Birçok tamire ait ayrı ayrı kayıtlar vardır. Bir mahkeme kararında harap olan yerlerin kurşunlarını mütevellilerine veya başka bir akideye (inanca) verilmesine ait teferruatlı bir karar listesi var. Kurşun miktarını ve verildiği yerini yazmadan sadece yerlerini zikre-değim. Zelzele'nin yaptığı tahribat derecesi görülsün. Yalnız ismini verdiğim yer külliye harap olmuş değil, minaresi yıkılmış, kubbesi çökmüş, son cemaat yeri tamamen yıkılmış. Ne olursa olsun tahribattır"

Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın 1855 Depreminde Yaşadıkları

1 Kasım 1839'da Bursa'da dünyaya gelen Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1855'de yaşanan ilk depreme Bursa Mekteb-i İdadi-i Askeri'de okuduğu sıralarda bir hafta sonra ise evde ders çalıştığı anda depremin korkunç yüzü ile karşılaşır. Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın Anılar: Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Evveli isimli kendi hayatını anlattığı kitabında. O gün yaşadıklarını bütün ayrıntılarıyla şöyle anlatır:

"Rabbim tekrarından bütün beldeleri korusun, 1855 senesinde Bursa'nın büyük zelzelesinde mektepte resim dersindeydik. Az daha koğuşun tavanı başımıza iniyordu. Bütün minarelerin şerefelerinden yukarıları yıkıldı. Ulu Cami'nin bazı kubbeleri indi. Kârgir

1855 Depremi'nde hasara uğrayan Ulu Cami'nin tadilat gören minaresi ve çevresi, 1862, fotoğraf: Alfred de Moustier
(kaynak: *Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa*, Engin Özendes)

binaların hemen sağ kalmadı, çoğu yıkıldı. Çadırlara çıktık, mektep tamir edildi. Üç ay sonra Mart'ta bina altına tekrar girdik.

Haftasında yine akşam ile yatsı arasında bir daha oldu. Hafazanallah. O gece evdeydim. Coğrafya derslerinden ezberlemek üzere elimde şamdan, koltuğumda kitap tenha bir odaya gitmek üzere iken, evde kadınlar bir çeşme başında koyun

başı ve ayağı temizlemekteydiler. Ben de onları seyredirdim. İşte o sırada zelzele başladı. İki binanın arasında bulunuyordum. Önümde çeşme ve çeşme üzerinde kârgir yüksek bir duvar var; arkamda bahçe bulunuyordu. Bahçeye doğru kaçmak istedim. Fakat yer o kadar sıcıyor, hopluyordu ki ayağıma vurdu, yere düştüm. Ancak yuvarlanarak bahçeyi buldum. Bir ağaca tutunarak kalktım, kaçtım. Paçaya göz dikmiş, türlü ahenkle bağrı-şan on kadar kedi de o kadar korkup kaçmışlar ki ertesi günü öğle vaktine kadar sahipsiz, yerde kalan baş, ayak bırakıldığı gibi bulundu. Açgözlü kediler hâlâ korkularını unutup da oraya dönememişler. Ancak ertesi günü öğle vakti biz daha evvel dönmüşüz. Bir de ne bakayım, çeşmenin arkasında bulunan duvar öte tarafa aynıyle yatmış, bir taş bile bozulmamış, öylece yerde yatıyor. Eğer benim tarafıma yatsaydı, hepimiz ağacın altında pas-tırma olacaktık.

Yeryüzü sabaha kadar sallandı ve gayet şiddetli yağmurlar başladı. Sabaha kadar yağmur altında kaldık. Binaya girilmez (Evimiz yıkılmadı, çünkü ahşaptı.) Aralıkta evin içine bir hücum eder girer, acele birer

kilim milim çıkarttık. İşte bu hâl ile bahçemizin ağaçları arasında bir sığınak yaptık. Şehirde kol kol beş hat yangın başladı. Çünkü havalar soğuk olduğundan her evde ateş vardı. Yangına kim bakar, can cana, baş başa! Yıkılan yerlerde diri diri yananın hesabı meçhul. Bu defaki zelzele bir ay kadar sürdü. Her gün üç-beş kere yer sarsılırdı. Evvelki ve bu hareketlerde 3000 kadar insan öldü. İşte bu ikinci zelzeleden sonra mektebin az vakitte kolayca tamiri kabil olmadığından, mektep halkı bütün Namazgâh denilen yerde çadıra çıktı. Beş-altı ay orada tahsile devam edildi.

Kaynakça

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar: Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Evveli*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz 1996.

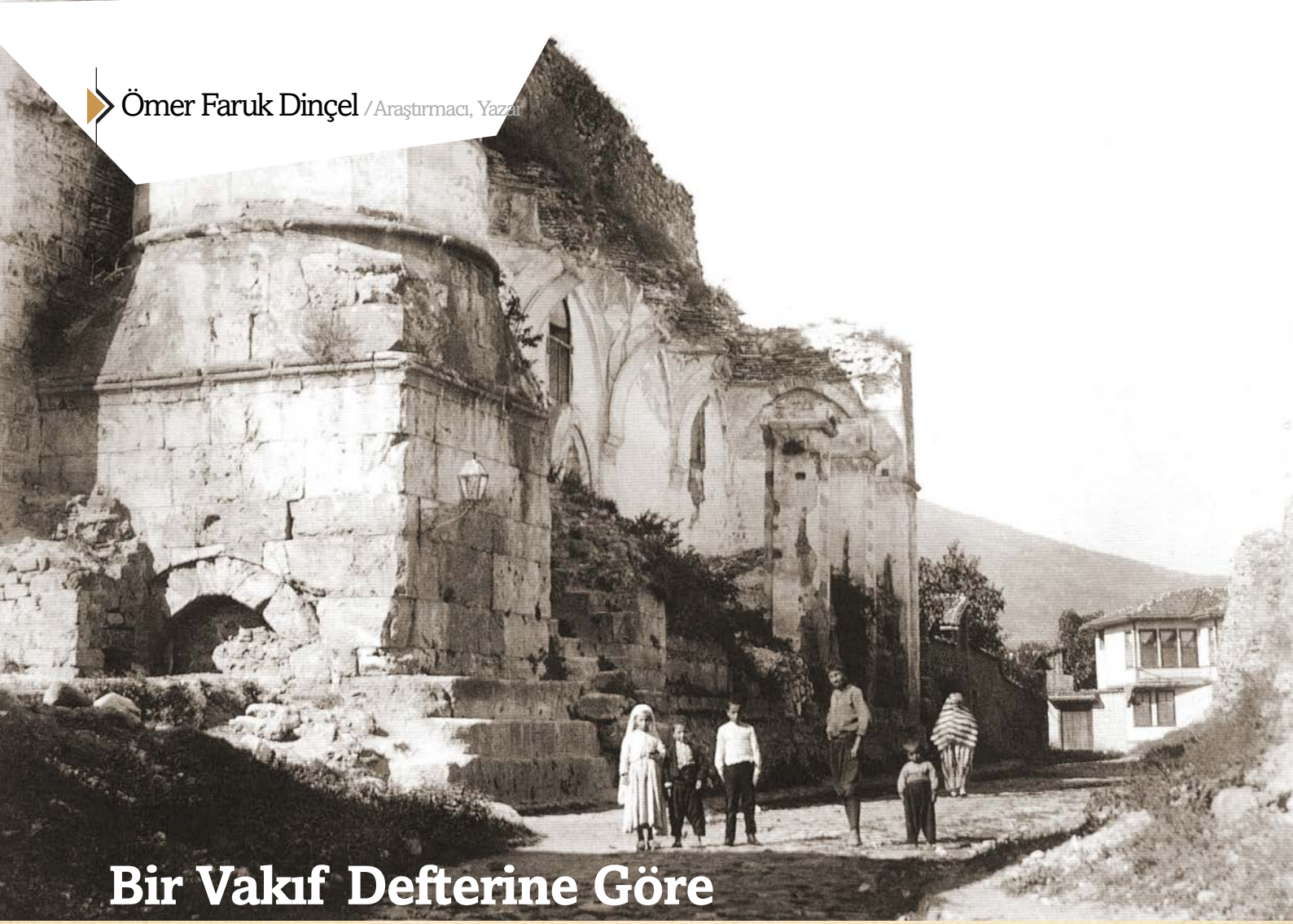
Kazım Baykal, "1854 (1271) Zelzelesi ve Tahribatı", *Uludağ Bursa Halkevi Dergisi*, sayı: 83, Mayıs-Haziran 1947.

Editör: Elizabeth Zachariadou, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz 2001.

1835-1894 DÖNEMİNDEKİ DEPREMLER VE YERLERİ

KAYNAK: MISSIONARY HERALD

TARİH	TAHMİNİ ZAMAN	YER
3 Kasım 1835	sabah	Bursa
19 Nisan 1850	gece	İstanbul
Şubat 1855		Bursa
Nisan 1855	gece	Bursa
Mayıs 1858		Bursa
Ocak 1874		Sarıkamış
14 Ocak 1874		Harpüt bölgesi
Mayıs 1874		Harpüt-Habusa
19 Nisan 1878	21.00	İzmit-Labonya-İçme
1880		İzmir-Mamsa
3 Mart 1893		Malatya
3 Mart 1893	sabah	Adıyaman
9 Temmuz 1894		İstanbul

Bir Vakıf Defterine Göre

1855 Depremi'nin Bursa'daki Eserlere Etkisi

1 855 yılında Bursa ve çevresinde meydana gelen depremler, şehirde ve çevre ilçelerde çok büyük bir etki yapmış, yüzlerce kişi vefat etmiş, tarihi binalar dâhil olmak üzere birçok ev yerle olmuştur. Küçük kıyamet olarak adlandırılan bu büyük depremler sonrasında, yetkililer tarafından şehirde incelemelerde bulunulmuş ve hasar tespit çalışması yapılmıştır. Osmanlı Arşivi'nde EV.d. 15785 fon kodunda yer alan Hicri 29/12/1271 - Miladi 12 Eylül 1855 tarihli vakıf defterinden Bursa'daki binaların hasar durumlarını öğrenebiliyoruz.

1855 Bursa Depremi'nin Meydana Geliş Tarihi

1855 yılında Bursa'da meydana gelen depremler içinde yıkıcı ve etkili olan

büyük depremin ay ve yıl olarak tam tespiti yapılmış olsa da hangi gün meydana geldiği konusunda tereddütler vardır.

Osmanlı Arşivi'nde bulunan vesikalarda, Hicri 11 Cemâziyelâhir ve 12 Cemâziyelâhir gibi iki farklı gün belirtilerek depremin Çarşamba günü meydana geldiği yazılmıştır. Burada ortaya çıkan sorun: 11 Cemâziyelâhir kabul edildiğinde gün olarak Perşembe gününe, 12 Cemâziyelâhir kabul edildiğinde ise Cuma gününe denk gelmesidir.¹

Türk Tarih Kurumu'nun tarih çevirme kılavuzunu kullanarak yaptığımız çevirmede Çarşamba günü Hicri 10 Cemâziyelâhir 1271 tarihine denk

¹ www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/

gelmektedir. Hâliyle Çarşamba gününü baz aldığımızda Miladi 28 Şubat 1855, Bursa Depremi'nin meydana geliş tarihi oluyor. 1855 Bursa Depremi Hicri 11 Cemâziyelâhir 1271 tarihi kabul edildiğinde 1 Mart 1855 tarihinde (Perşembe günü), Hicri 12 Cemâziyelâhir 1271 kabul edildiğinde ise 2 Mart 1855 tarihinde (Cuma günü) meydana gelmiştir. Konuyla ilgili çeşitli yazılar kaleme alınmış, depremin tarihi konusunda tespitler yapılmaya çalışılmıştır.²

² Konuyla ilgili yapılan araştırmalar: Besim Özcan, "Bursa Depremleri (2 Mart - 12 Nisan 1855)", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 2010, s. 75,76. Yusuf Oğuzoğlu, "Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre 1855 Bursa Depremi", *Bursa Defteri*, Aralık 1999, Sayı 4, s. 72-79. Neslihan Özaydın, "Arşiv Belgeleri Işı-

1711

1855 Depremi sonrası Yeşil Türbe (kaynak: <http://www.ensba.fr>)

1855 Depremi'nde hasar gören Şehadet Camii ve çevresi, 1865, fotoğraf: P. Sébah

Osmanlı Arşivindeki bir vesikaya göre Bursa'da meydana gelen deprem şu şekilde anlatılmıştır: "Sâl-i hâl mâh-ı Cemâziyelâhîrinin onbirinci Cehâr-şenbe günü saat altı kararlarında havâya bir karanlık ârız olarak bir mikdâr bârân nüzûlü esnâsında şedîdce gök gürleyüb ba'de kesretle bârân nüzûl itmiş ve saat dokuzu bir çâr-yek geçerek -Cenâb-ı Hak cemî'-i zamânda ve büldânda bir dahî göstermesün- misli hiç işidilmemiş derecesinde gâyet şedîd hareket-i arz vukû'uyla..." Aynı dosyanın diğer vesikalarında "Sâl-i hâlin onikinci Cehâr-şenbe günü saat altı raddelerinde hava ziyadece kararub şiddetlüce baran nüzûlü esnasında gök gürleyüb saat dokuzu çar-yek geçerek", "Çehâr-şenbe günü saat dokuzu cehar-yek geçerek vuku'bulan hareket-i arz", "Mâh-ı hâlin onikinci Cehâr-şenbe günü saat dokuzu çar-yek mürûruyla Burusa'da ziyâde şiddetlü vuku'bulan hareket-i arz", "Mâh-ı hâlin onikinci Cehâr-şenbe günü saat dokuzu çar-yek geçe", "Geçen Cehâr-şenbe günü vuku'bulmuş olan hareket-i arz" cümlelerinde deprem gününün hep çarşamba olduğu ve depremin de dokuzu çeyrek geçe meydana geldiği belirtilmiştir.³ Gökmenzâde Hacı Çelebi'nin *İşaretnüma* adlı eserinde geçen "Bin iki yüz yetmiş bir senesi Cemâziyelâhîrin onbiri, şühûr-i rûmîyeden Şubatın onaltıncı gününü Çarşamba günü saat dokuzu on dakika geçerken" şeklinde verilen bilgiye göre depremin tarihi Hicri 11 Cemâziyelâhir 1271 (Perşembe) ve Rumi 16 Şubat 1270 (Çarşamba) şeklindedir. Burada verilen Rumi tarih Çarşamba gününe denk gelirken verilen Hicri tarih ise Perşembe gününe denk gelmektedir.⁴ Kandilli Rasathanesi ve Deprem

ğında 1855 Depremi ve Bursa Yapılarına Etkisi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Bursa 2017, s. 16-2. Kevork Pamukciyan, "Ermenice Yazma Bir Kaynağa Göre: Bursa'nın 1855 Yılı Büyük Depremi", *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, Temmuz 1986, Cilt 6, Sayı 31, s. 22-25.

3 BOA. İ.DH.316-20363. Hicri 17/06/1271 - Miladi 7 Mart 1855, Çarşamba.
4 Gökmenzâde Hacı Çelebi, *İşaretnüma*, 1276, vr. 8a.

Araştırma Enstitüsü verilerine göre 1855 yılında 28/02/1855 tarihinde Bursa / Mustafakemalpaşa merkezli (40.2 enlem ve 29 boylamında) 9 şiddetinde, 11/04/1855 tarihinde Bursa merkezli (40.2 enlem ve 29.1 boylamında) 10 şiddetinde iki büyük deprem meydana gelmiştir.⁵

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir* adlı eserinde 1855 Bursa Depremi hakkında şu bilgileri verir: "Mezkûr çehar-şenbe günü saat yedi buçuk kararlarında hava gâyet berrak iken birden bulutlar zuhur ile gökyüzü kararub dört taraftan rüzgârlar

eserek ve şimşekler çakub yağmur yağarak misli görülmedik furtunalar zuhur itmekle beraber batı tarafından bir kara bulut peyda olub on dakika kadar ol mertebe karanlık olmuş ki kâtibler yazı yazamaz olmuşlar ve bu arada öyle şiddetli bir sâika düşmüş ki ahali memleket batıyor sanmışlar. On dakika sonra yâni saat dokuzu çar-yek geçerek hareket-i arz başlayıp otuz saniye kadar sürmüş ol hâlde ahali buldukları yerlerden çıkub kaçmağa yüz tutmuşlar ise de yürürken yokuş yukarı çıkıyor gibi bir hâle gelerek ne yapacaklarını ve nereye gideceklerini şaşırılmışlar..."⁶

5 www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/tarihsel-depremler/

6 Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet* (1823-1895), Cilt 2, s. 8, İBB Atatürk Kitaplığı

Birçok Batılı kaynak ve gazete, 1855 Bursa Depremi'nin 28 Şubat 1855 tarihinde meydana geldiğini yazmışlardır.⁷ İngiltere'nin konsolosu olarak Bursa'ya gelen ve Bursa Depremi'ne bizzat şahit olan Donald Sandison'un yazdığı rapora ve Bursa Depremi'ni bizzat yaşayan bir kişinin mektubuna satırlarında yer veren Cooper'a göre; depremin meydana geldiği tarih 28 Şubat 1855'tir.⁸

Ahmet Cevdet Paşa'ya Göre Deprem Bursa'ya Etkileri

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*'inde depremin Bursa'ya etkilerinden şöyle bahsetmiştir: "Sultan Osman ve Sultan Orhan türbeleri takımıyla ve Sultan Murad-ı sâni ve Yıldırım Bâyezid Han cami-i şeriflerinin minareleri ve Ulu Cami'nin yedi aded kubbesiyle iki minaresi ve sâir cami'lerin dahi minareleri hep münhedim olmuş ve Sultan Murad-ı evvelin inşâ-kerdesi olan Urganlı (Irgandı olacak) Köprüsü'nün bazı mahalleri sakatlanmış ve Subaşı (Sedbaşı olmalı) Köprüsü üzerinden mürur ve ubur mümkün olmayacak merteye yarılmış. Harir fabrikaları yıkılmış ve nice hânumanlar harap olmuş. Kal'anın bir tarafındaki divar göçüp altındaki Yahudi hanelerini basdırmakla hayli nüfus telef olmuş ve altında kalan yıkıntılardan gece harik zuhur ile otuz kadar hane ve bir iki dükkân yanmış ve hareket-i arzın arkası kesilmeyüb kaplıcalardan bazılarının suları çekilmiş ve bâzılarının suları çoğalmış. Ahali çadırlar ile bahçelerde ve kırlarda ikamete mecbur olmuş."⁹

Deprem Bursa'daki Vakıfları İlgilendiren Binalara Etkisi

1855 Bursa Depremi'nin ardından eski Ticaret Nâzırı Namık Paşa gö-

1855 Depremi öncesi Bursa, 1846, çizim: Marie-Théodore de Bussierre

revlendirilmiş; memur, mühendis ve kalfalar Bursa'daki dinî ve vakıfları ilgilendiren binalarda hasar tespit çalışması yapmışlardır.¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivinde EV.d. 15785 fon kodunda yer alan Hicri 29/12/1271 - Miladi 12 Eylül 1855 tarihli Vakıf Defteri, mühendisler tarafından yapılan çalışmanın raporunu ve açıklamalarını içermektedir.¹¹ Bursa'da vuku bulan depremden zarar gören camii, türbe ve diğer hayratın durumları bu deftere kaydedilmiştir.

Hz. Emir Sultan Camii: Camii binasında bir sakatlık olmamış (vesikada bu şekilde geçiyor) fakat iki minaresi fazlaca zedelendiğinden yıkılmaları lazım geldiği belirtilmiştir. Duvarlarda yarıklar olsa da zararı olmadığı, türbe-i şerifin iç kısmında bir sakatlık oluşmadığı, üç pencerenin üzerinde küçük yarıklar oluşsa da önemli bir zararı olmadığı, imâret-i âmirenin fırın ve diğer kısımlarının tamamen yıkıldığı ve bu nedenle geçici olarak Çelebi Sultan Mehmed Han Hazretleri İmâret-i Âmireleri'nde yemek pişirildiği, civarda bulunan Cezeri Kasım Paşa Medresesi'nin de bir hayli harap olduğu tespit edilmiştir.

Zeyniler Mahallesi Camii: Camide bir zarar oluşmamış, minaresi ise

şerefesine kadar yıkılmıştır. Bu mahallede bulunan Abdülatif Kudsî Hazretleri'nin türbesi tamamen yıkılmış, Zeyniye Mektebi de harap olmuştur.

Fazıl Ese Paşa Mahallesi'ndeki Mektep: Mektebin duvarının bir kısmında yarılma olmuştur.

İbn-i Bezzâz Camii: Caminin binasında herhangi bir hasar olmamış fakat minaresi şerefesine kadar yıkılmıştır.

Hacı Seyfeddin Camii: Minaresinin şerefesi harap olmuş, gövdesinde olan yarığın tamiri mümkün olsa da mektep binası yıkılmıştır.

Mücellidî Camii: Caminin mihrap tarafında olan duvarın bir kısmı yıkılmıştır.

Yıldırım Camii ve Külliyesi: Sultan Yıldırım Cami-i Şerifi'nde sakat bir durum olmadığı, namaz kılınca da şerefesine kadar çatlamış ve gövdesi çok zedelenmiş minarenin camiye zararı olacağı düşüncesiyle yıkılması gerektiği, türbenin içinde sakat bir durum olmadığı fakat sofa kubbelerinin yarıldığı, medresenin kible tarafında olan odaların sofa kubbelerinin yıkıldığı, dört tarafındaki durumun zararsız olduğu, imâret-i âmirenin fırın ve tezgâh kısımlarında bir sakatlık olmayıp yemek pişirilse de diğer yerlerin yıkıldığı, civarda bulunan Molla Yegân Medresesi'nin odalarında ve çevre duvarlarında bir sakatlık oluşmadığı fakat çamaşırhanenin yıkıldığı belirtilmiştir.

(müellif hattı).

- 7 Die Fortschritte der Physik Im Jahre 1855, XI. Cilt, Berlin 1858, s. 806. *The Lyttelton Times*, 5 September 1855, s. 4.
- 8 Fahri Yıldırım, "14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2013, s. 777. İlhami Oruçoğlu, "Bir İngiliz Konsolosunun Gözüyle 1855 Bursa Depremi", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, Bursa, 2006, Sayı 15, s. 6, 7.
- 9 *Tezâkir*, Cilt 2, s. 8-9.

10 BOA.A.}MKT.NZD.147-8. Hicri 13/08/1271 - Miladi 1 Mayıs 1855.

11 BOA. EV.d. 15785. Hicri 29/12/1271 - Miladi 12 Eylül 1855.

1855 Bursa Depremi'nden sonra harap olan Şehadet Camii

Çukur Mahalle Mescidi: Yıldırım Camii civarında olan Çukur Mahalle Mescid-i Şerif'in duvarları yarılmıştır.

Süleymanzâde Camii: Üç duvarı yarılmış ve bazı yerleri yıkılmış, minaresi tamamen harap olduğundan yıkılması gerektiği tespit edilmiştir.

Eşrefzâde Dergâhı: Dergâhın tevhidhanesinde bir sakatlık olmamış fakat minarenin şerefesi türbenin üzerine devrildiğinden türbenin büyük bir kısmı yıkılmıştır.

Hoca Taşkın Mescidi: Mescidin kubbe ve çevre duvarları tamamen yarılmış, minaresi ise şerefesine kadar yıkılmıştır.

Bayezid Paşa Mescidi: Mescidin bir kısmının sıvaları dökülmüş, medresede bir sakatlık olmamıştır.

Çelebi Sultan Mehmed Han Camii: Caminin binasında bir sakatlık olmadığı fakat kapısı üzerinde olan kubbenin kenar tabir olunan yeri harap olduğu, camide namaz kılındığı, minaresinin şerefesine kadar yıkılıp temelene kadar yarıldığı, yıkılmamasına rağmen bu durumun tehlikeli olacağı, caminin avlusunda bulunan şadırvan ve avlu duvarlarının tamamen yıkıldığı, türbe-i şeriflerinde bir şey olmasa da avlusunda olan duvarların yıkıl-

dığı, imaretin bazı yerlerinin kısmen zedelendiği, medresede ise bir şey zedelendiği tespit edilmiştir.

Abdülvâsi Efendi Vakfı'ndan olan Mekteb-i Şerif: Çelebi Sultan Mehmed Han Camii civarında bulunan bu binanın duvarları yarılmıştır. Kösec Ali Paşa Vakfı'ndan bir bâb medresenin duvarları ise tamamen yarılmıştır.

Hundî Sultan Hazretleri Türbesi: Türbede bir şey olmamış, avlusundaki çevre duvarların bir kısmı yıkılmıştır.

Hasan Efendi Mescidi: İncirlice Mahallesi'nde bulunan Hasan Efendi Mescidi tamamen, minaresi ise şerefesine kadar harap olmuştur. Aynı mahalledeki Mescid-i Şerif ise tamamen harap olmuştur.

Hacı Sevindik Mescidi: Mescidin bir penceresi ve avludaki duvarın bir kısmı yıkılmıştır.

Meydancık Mescidi: Mescid-i Şerif binasında bir sakatlık olmamış fakat mektebin bazı yerleri harap olmuştur.

Tatarlar Mescidi: Mescidin binasında herhangi bir şey olmamıştır.

Pazar-ı Esb Camii: Camii binasında bir hasar oluşmamış, minarenin şerefesi düşmüş, ortası yarılmış, avlu duvarlarının bazı yerleri yıkılmıştır.

Kanberler Camii: Cami binasında bir sakatlık olmasa da minaresi yarıldığından yıkılması gerektiği tespit edilmiştir.

Kız Yakup Mescidi: Mescidin duvarları yarılmış, bazı yerleri de yıkılmış olup minaresi bir miktar zedelenmiştir.

Timurtaş Camii: Caminin bazı yerleri zedelenmiş, minarenin şerefesi düşmüş ve ortasında yarıma olsa da tamirinin mümkün olduğu tespit edilmiştir. İmareti ise harap olmuştur.

Bedreddin Camii: Camii binasında sakatlık olmayıp avlu duvarlarının bazı yerleri ile minaresi harap olduğundan kürsüsüne kadar olan yerin yıkılması gerektiği belirtilmiştir.

Ahmed Dâi Camii: Camii binasında bir zarar olmayıp minare yarısına kadar yarıldığından buraya kadar olan yerin yıkılması gerektiği, caminin civarında kârgirden yapılmış mektep binasında zarar olmadığı fakat avlu duvarının yıkıldığı tespit edilmiştir.

Boyacı Kulu Cisri: Boyacı Kulu Köprüsü'nün iki tarafındaki duvarların bazı yerleri yıkılmış, kemerin iki tarafı yarılmıştır. Setbaşı Köprüsü'nün de aynı durumda olduğu tespit edilmiştir.

Irgandı Köprüsü: Kârgirden yapılmış Irgandı Köprüsü'nün üzerinde olan kemerin iki başı yıkılmış, duvarına kadar yarılmış olsa da köprü temelinde bir zarar olmadığı tespit edilmiştir.

Cami-i Kebir: Ulu Cami'nin beş kubbesindeki taşların yenilenmesi gerekeceği, diğer yerlerin tamir edilebileceği, iç minarenin şerefesinin yıkılıp bir miktar yarıma varsa da tamir olabileceği, dış minarenin şerefesi yıkılsa da diğer yerlerinde sakat bir durumunun olmadığı, dört taraftaki duvarlarında dahi herhangi bir sakatlık olmadığı tespit edilmiştir.

Hacı Baba Mescidi: Mescidin binasında bir şey olmayıp kenar duvarların yarıldığı, minarenin gövdesinde az da olsa zarar olduğu ve tamir görebileceği tespit edilmiştir.

İshak Şah Mescidi: Mescid binasında bir şey olmamış fakat minaresi şerefesinden yıkılmıştır.

Hacı İskender Mescidi: Mescid binasında bir şey olmamış fakat minaresi şerefesinden yıkılmıştır. Minarenin gövdesinin tamir olunamayacağı tes-

1855 Depremi'nden sonra Yıldırım Külliyesi'nin harap hâli

pit edilmiştir.

Namazgâh Camii: Camii duvarı ve minaresi zedelenmişse de tamir edilebilecektir.

Umur Bey Camii: Caminin sol tarafındaki kubbenin tamir olunamayacak şekilde yarıldığı, minaresinde bir miktar yarılma varsa da tamir edilebileceği tespit edilmiştir.

Karaağaç Mahallesi'nde olan Camii: Camii minaresinin altı harap olmuş, az bir masrafla tamir edilebileceği tespit edilmiştir. Nureddin Efendi'nin konağının bitişiğinde olan mescid ve minarenin şerefesi ise çatlamıştır.

Hoca Tabib Mescidi: Mescidin kubbesi yarılmış, çevre duvarları yıkılmış, minare de harap olmuştur.

Selçuk Sultan Mescidi: Mescidin binasında bir şey olmayıp avlusundaki çevre duvarların bir kısmı yıkılmıştır. Minare ise şerefesinden yıkılarak kubbe saçağına zarar verse de tamir edilebilecektir.

Kaygan (Kayhan) Camii: Camii tamamen yıkılmış olup kurşunları toplanmaya başlanmıştır.

Atık Bat Pazarı'nda olan Davud Paşa Camii: Caminin sağ tarafındaki duvarın bir kısmı zedelenmiş ve duvarların kirpileri yıkılmıştır.

Yiğid Köhne Camii: Camide hiçbir sakatlık yoktur. Minarenin şerefesi yıkılmış, ortasında yarıklık varsa da tamir görebilecektir.

Abdal Mehmed Camii: Camide bir sakatlık olmamış fakat minarenin şerefesi yıkılmıştır. Minare gövdesinde yarılma olduğundan yıkılmasının uygun olduğu, caminin dış kubbelerinde bir miktar sakatlık olduğundan acilen yıkılması gerektiği, ileride şiddetli bir yağmurda ortaya daha büyük masraf çıkacağı tespit edilmiştir.

Hacı İlyas Camii: Caminin tamamen zarar gören minaresinin tamir edilemeyeceği tespit edilmiştir.

Hacı Yunus Mescidi: Caminin her tarafı zedelenmiş, minaresinin şerefesi yıkılmıştır. Minarenin gövdesinde yarıklık varsa da tamir görebilecektir.

Kara Kadı Camii: Camii binasında herhangi bir zarar olmamış, minarenin şerefesi yıkılmış, gövdesinde ise yarılma olmuştur. Minarenin diğer yarısı tamir edilebilir.

Şerafeddin Paşa Camii: Caminin binasında bir şey olmamış fakat minarenin şerefesi yıkılmış ve biraz yarılmıştır. Tamir edilebilir.

Alaca Mescid: Mescid binasında bir zarar olmamış fakat minaresi ta-

mamen yarılmıştır. Tamiri mümkün değildir.

Tavuk Pazarı Camii: Caminin kubbesi ve duvarları yarılmış, minaresinin şerefesi yıkılmış ve gövdesi yarılmış olduğundan tamiri mümkün değildir. Medrese hücrelerinin de ana duvarları zedelenmiştir.

Münzevi Hacı Abdullah Efendi Hazretleri'nin Dergâhı: Az zarar gören Tevhidhâne'si ile üzerinde yarıklar oluşan minare tamir edilebilir.

Hoşkadem Mescidi: Camide bir zarar oluşmamış, minaresi bir miktar yarılmışsa da tamir edilebilir.

Sarı Abdullah Mescidi: Caminin bazı yerlerinin sıvası dökülmüştür. Minarenin şerefe ve diğer yerlerinde olan yarıkların tamirinin mümkün olduğu tespit edilmiştir.

Hacılar Camii: Camide bir sakatlık olmamış fakat minarenin şerefesi fazla zarar görmüştür.

İbrahim Paşa Camii: Camide ve mektep binasında herhangi bir zarar yoktur fakat minarenin şerefesinin yenilenmesi gerekir. Minarenin diğer kısımlarındaki yarılmalar tamir edilebilir.

Hoca Ali Camii: Caminin binasında bir sakatlık olmamış fakat minarenin şerefesi zedelenmiştir.

âmirelerinde bir zarar oluşmamış fakat kazan (kazan) ocakları üzerine olan iki kubbe yarılmıştır.

Murad-ı Sâni Camii: Bir zarar olmayıp namaz kılınabilmektedir. Minaresinde bir miktar yarıklık varsa da tamiri mümkündür. Türbede çok az yarılma olsa da zararı olmadığı, etrafında bulunan dokuz adet türbede bir zarar oluşmamıştır. Medresenin sofa duvarı bir miktar zedelenmiş, İmâret-i Âmire'de ise herhangi bir zarar meydana gelmemiştir.

Hamza Bey Camii: Camide bir zarar meydana gelmemiş fakat minarenin şerefesi zedelenmiş, türbenin kubbesi iki taraftan yarılmıştır.

Kara Mustafa Paşa Türbesi: Herhangi bir zarar oluşmamıştır.

Çekirge'de Hançerli Camii: Tamiri mümkün olmayacak şekilde her tarafı yarılmıştır.

Sinan Bey Mescidi: Binada ve minaresinde bir zarar oluşmamıştır.

Koca Nâib Camii: Binada herhangi bir zarar oluşmamış fakat minarenin

şerefesi yıkılmıştır.

Hisar'da Dibekli Camii: Caminin bazı yerleri ve minarenin şerefesi yıkılmış, gövdesi de tamir olunmayacak şekilde zarar görmüştür.

Nakkaş Ali Mescidi: Binada bir zarar oluşmamıştır.

Timurlu (Demirli) Mektebi: Bina-
nın yarısından fazlası yıkılmıştır.

Oruç Bey Camii: Tamamen harap olmuş, minaresi de aynı şekilde harap olmuştur.

Azeb Bey Camii: Tamamen yıkılmış, minaresi de aynı şekilde harap olmuştur.

Bâb-ı Zemin Mahallesi'ndeki Camii: Harap olmuş, minaresi de şerefesinden yıkılmıştır.

Dârühadis Dershanesi: Tamamen yıkılmıştır.

Hazreti Üftâde Camii: Binası şiddetli bir şekilde zedelenmiş, minaresi şerefesinden yıkılmış ve gövdesi yarılmış, türbe-i şeriflerinin çevresindeki duvarlar ziyadece zarar görmüştür.

Ebu İshak Kâzerûnî Mescidi: İçinde bir zarar oluşmamış, sofa duvarlarında ise yarıklar oluşmuştur.

Hayreddin Paşa Camii: Tamamen yıkılmışsa da minarenin tamiri mümkündür.

Tuzpazarı Mescidi: Mescidin binasında bir zarar oluşmamış, minarenin şerefesi yıkılmış, mektebin kubbesi yarılmıştır.

Tekye Mescidi: Çatısı tamamen yıkılmıştır. Çevre duvarları zarar görmemiş, minarenin şerefesi yıkılmış, diğer yerleri ise tamir edilebilir.

Kepezler Mescidi: Mescidin binasında bir şey olmamış, çevre duvarlarında bir miktar sakatlık olmuştur.

Süzen Kefen Mescidi: İçinde bir zarar oluşmamış dışarıdaki kubbelerde ise yarılmalara oluşmuştur. Minare ise tamir görmeyecek şekilde zarar görmüştür.

Dâye Hatun Camii: Camide bir sakatlık olmamış, duvarında bir miktar zarar oluşmuş, minarenin şerefesi yıkılmış ve gövdesinde tamiri mümkün olabilecek yarıklar oluşmuştur.

Kiremitçi Mahallesi Camii: Çatısının yarısı zarar görmüş, minarenin şerefesi tamamen yıkılmış, gövdesinde ise tamiri mümkün bir yarıklık oluşmuştur.

EARTHQUAKE AT BROUSSA.

THE following particulars respecting the late earthquake in Turkey are furnished from the *Times'* Correspondent:—

There is no mistake this time about the destruction of Broussa. The shock which took place on the evening of the 11th has levelled to the ground the greater part of the ancient city, and destroyed some of the finest monuments of Roman, Byzantine, and Mussulman art which this country could boast of. Since the first shock, on the 28th of February, the population had taken precaution in case of a recurrence of the calamity, and it is to these that the small number of casualties is due. Every one who had an open space before his house pitched a tent, where the family passed most of their time, and very often remained during the night. The upper stories of the houses were abandoned, and the household lived in the hall with open doors, so as to be ready for immediate flight whenever the subterranean roar of the earthquake should make itself heard, and the trembling of the furniture denote the approaching destruction. The previous warning, and the fact that the fall of buildings does not take place till towards the end, and sometimes not till after the cessation of the vibration, is the reason that out of a population of 70,000 souls, not more than 100 have been killed or wounded by a catastrophe which has made half of them houseless and destitute.

The *Lyttelton Times* gazetesinde haber olan Bursa Depremi, 5 Eylül 1855

سالی حال ماه و حاله مریب ادو بریمی حیا شنه کوه ساعتی فرارنده هوایه برقلقه عارضا دلده برصطار بارانه نوله
 انا سده شیدجه کون کورلوب عیده کئنده بارانه بزول اینده وساعت ظفوزی بر جاربلیک کون جنا ججه صبح
 زمانه و بزانده بر دخی کوسنرموده ضایه ایجیشیللر درجه سده غایب شیدجه حرکت عرض و قوه عید مههم اولده
 مبرات حیدر نیک من و کبینه ی
 حضرت امیر فخرت جامع تبریزی صمد اولود ظاهر حاله ضریر ایدم ضاره لر ی منسوخه اولدین عابا اولمه و نوره تبریزی
 بک جزوه زده مننه و محارف مامولر زده و دوسار محاریر و فسط ایبار مههم و جوار لرنه و اولت مدرسه بک زبانه
 رده نوره اولینی

Bursa'da meydana gelen depremlerden bahseden bir vesika, BOA. İ.DH.316-20363

Simitçi Mahallesi Mescidi: Bir zarar oluşmamışsa da çevre duvarları yıkılmıştır.

Doğan Bey Mescidi: Mihrap duvarı sakatlanmış, minarenin şerefesi yıkılmıştır.

Enarlı Mescidi: Mescidin duvarları yarılmış, minaresi tamamen yıkılmıştır.

Enarlı Dergâhı: Dergâhın minaresinin şerefesi yıkılmış, diğer kısımlarında bir zarar oluşmamış fakat Tevhidhâne'nin bazı yerleri harap olmuştur.

Veled-i Mîzân Mescidi: Tamamen yıkılmış, minarenin şerefesinde bir zarar olmamış, gövdesinde yarılma varsa da tamiri mümkündür.

Hacı Yakup Mescidi: Bir zarar oluşmamış fakat minarenin şerefesi yıkılmıştır.

Attar Hüsam Mescidi: Duvarları harap olmuştur.

Karamânî Mahallesi'nde

Şehabeddin Paşa Camii: Camii ve minaresi tamamen yıkılmıştır.

Altıparmak Camii: İçinde bir zarar oluşmamış, sofa kubbeleri yarılmıştır. Minarenin şerefesi yıkılsa da diğer kısımları tamir edilebilir.

Istabl-ı Bâyezid Paşa Mahallesi'ndeki Mescid: Dört tarafındaki duvarlar zedelenmiştir.

Ahmed Paşa-yı Fenâri Mescidi: Bir zarar oluşmamış fakat minaresi harap olmuştur.

Sarayoğlu Mahallesi'nde olan Camii: Duvarları tamiri mümkün olmayacak şekilde yarılmış, minarenin şerefesi ise yıkılmıştır.

Veled-i Kazaz Mescidi: Sofasında

olan kubbeleriyle minarenin şerefesi yıkılmıştır.

Tavukpazarı Camii: Duvarları yarılmış ise de tamiri mümkündür. Sofanın kubbeleri ile minarenin şerefesi yıkılmıştır.

Şehreküstü Camii: Mihrap ve sağ tarafındaki duvarlar zedelenmiş, minarenin şerefesi yıkılmıştır. Minare gövdesinin tamiri mümkün olmadığı, bitişiğinde bulunan Pars Bey Türbesi'nin bazı yerlerinin yıkıldığı tespit edilmiştir.

Mantıcı Mahallesi Mescidi: Herhangi bir zarar olmamıştır.

Veled-i Enbiya Mahallesi Mescidi: Duvarları ve kubbeleri yarılmış, minaresi tamamen harap olmuştur.

Zağferanlık Mahallesi Mescidi: Mescid ve minaresi tamamen yıkılmıştır.

Reyhan Paşa Mescidi: Mescid ve çevresindeki duvarların harap olduğu, minarenin şerefesinden yıkıldığı ve mektebin bazı duvarlarının yarıldığı tespit edilmiştir.

Yeni Pazar Camii: İçinde bir sakatlık olmadığı fakat sofasında olan kubbelerin tamiri mümkün olmayacak şekilde yarıldığı, minarenin şerefesinin yıkıldığı ve diğer kısımların tamir olmayacak şekilde zedelendiği tespit edilmiştir.

Yiğitedid Camii: Binada zarar olmayıp minarenin şerefesinin yıkıldığı, yarıkları varsa da tamir edilebileceği tespit edilmiştir.

Fıstıkçızâde Medresesi: Bazı yerleri zedelenmiştir.

Ertuğrul Gazi Camii: İçinde bir sakatlık olmamış, minarenin şerefesi

yıkılmış, gövdesi harap olmuştur.

Simkeş Mescidi: Sofa kubbesi tamamen yıkılmıştır.

Karaşeyh Camii: Bir sakatlık olmadığı, minaresinin tamir edilebileceği tespit edilmiştir.

Nalbantoğlu Camii: Bir sakatlık olmamış fakat minarenin şerefesi harap olmuştur.

Şekerhoca Camii: Camii binasında bir sakatlık olmamış, minarenin gövdesinde sakatlık varsa da tamirinin mümkün olduğu anlaşılmıştır.

İnebeğ'de Hüseyin Çelebi Medresesi: Herhangi bir zarar olmamıştır.

İnebeğ'de Küçük Medrese: Bazı odaları az zarar görmüşse de tamiri mümkündür. Dershanesinin doğu tarafında olan duvar ise göçmüştür.

Akbıyık Mahallesi Camii: Bir zarar olmamış fakat minarenin gövdesinde sakatlık olmuştur.

Veli Şemseddin Camii: Bir sakatı olmadığı, minarenin şerefesinin yıkıldığı, gövdesinde tamir edilebilecek derecede az bir zarar olduğu tespit edilmiştir.

Hamam Tekke adı verilen Camii: Camii binasında bir zarar oluşmadığı fakat minarenin gövdesinde tamiri mümkün olan bir zarar olduğu anlaşılmıştır.

Duhter-i Şeref Camii: Fazlaca harap olmuş, minarenin şerefesi yıkılmıştır. Minarenin gövdesinde sakatlık varsa da tamiri mümkün olduğu, mektebin bir kubbesinin sakat, bir kubbesinin ise sağlam olduğu tespit edilmiştir.

Şeyh Ahmedzâde Camii: Minaresinin gövdesinde sakatlık olsa da tamiri mümkündür.

Kösec Ali Paşa Vakfı'ndan ve Çelebi Sultan Hazretleri'nin yakınlarında olan Hamam: Tamir olamayacak şekilde tamamen harap olmuştur.

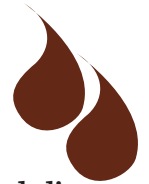
Çatalfırın'da bulunan Çölmek Hamamı: Tamamen harap olmuş, binanın büyük kısmı yıkıldığından tamiri mümkün değildir.

Doğumunun 200. Yılında Bursalı Bir Mevlevî: **Süleyman Senih Efendi**

Recep Şükrü Güngör'ü rahmetle anarak...

(Senih Efendi'nin şiirleri üzerine 2011 yılında Dicle Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi hazırlayan Recep Şükrü Güngör, 6 Şubat 2023 depreminde eşi ve bir çocuğuyla şehit oldu.)

Sefine-i Evliya'nın yazarı Hüseyin Vassâf Efendi, Mehmet Emin Kerkükî / Mehmet Emin Bursevî diye tanınan Mehmed Emin Nakşibendî isimli meşhur sufiyi bir ön açıklama yapmadan şu dörtlükle tanıtmaya başlar:

*Yâ Emin-i Hâcegân-ı Nakşibendî feyiz ile
Kalbimi nakş-i sivadan pak idüp kıl müncele
Nisbetin fahr-ı Senih olsun kim olmuş hazretin
Nuhbe-i nesl-i Muhammed şube-i âl-i Ali¹*

Bu dörtlüğün sahibi Senih, XIX. yüzyıl divan edebiyatının en meşhur şairlerinden biri ve söz konusu Mehmed Emin Kerkükî'nin torunu olan Mevlevî tarikatına mensub, Osmanlı bürokrasisinin üst noktalarında görev almış olan Süleyman Senih Efendi'dir.²

XIX. yüzyılı aydınlatan büyük suflerin mürşidi ve mesnevi-han Nakşibendiler geleneğinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Kerkükî'nin³ Bursa'daki Emینیye Dergâhı'nda yetişen bazı isimleri sıralamak konuya açıklık getirecektir: Ali Behçet Efendi, Mustafa Vahyî Efendi, Hoca Hüsameddin Efendi, Neş'et Efendi, Hoca Selim, Keşfi Efendi...

Kerkükî'nin kızı Şerife Hanife Hanım'ın kızı Fatma Hanım ile Sıdkızâde Mehmed Şerif Efendi'nin oğlu olan Senih Efendi, 13 Ramazan 1238 / 24 Mayıs 1823 tarihinde Bursa'da Veli Şemseddin Mahallesi'nde doğmuştur. İlk tahsilini bu şehirde tamamladıktan sonra on beş yaşında iken İstanbul'a gitti. Divan-ı Hümayun Kalemî, Maarif-i Adliye Mektebi başta olmak üzere birçok yerde görev yaptı.

Ağabeyi Ali Rıza Efendi⁴ Anadolu Harp Ordusu Müsteşarı olunca 1853'te onun yanında Tahrirat Başkatibi göreviyle Erzurum-Kars bölgesinde görev yaptı. 1864'te Tuna Vilayeti Mektupçuluğu'na atanan Senih Efendi, Vali Midhat Paşa ile geçinememesi sebebiyle istifa etti. İstanbul'a döndükten sonra devletin en üst makamlarında görevini sürdürürken Surre Eminliği'ne tayin olundu.⁵

Yadigâr-ı Şemsî'de verilen bilgiye göre 1883 tarihinde "Surre-i humayun emânet-i vâlasıyla âzim-i Hicaz oldukları esnada" Bursa'ya uğramış ve dedeleri için bir manzume kaleme almışlardır. Nakşibend redifli on beyitlik bu metin bize Kerkükî'nin şahsiyetiyle birlikte meşhur halifelerini de tanıtmaktadır. İlk ve son beyti şöyledir:

*Eyledi Hâce Emin Âgâh Efendi irthâl
Kim anınla neş'e-yâb idi cihân-ı Nakşibend*

...

*Söyledi târîh-i mu'cem şimdi neslinden Senih
Göçdi Allah'a Emîn-i hâcegân-ı Nakşibend*

1228

Şam'da iken Muhyiddin İbn Arabî'nin kabrini ziyaret eden

1 Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliya*, haz. M. Akkuş - A. Yılmaz, İstanbul, 2006, II / 179.

2 Kerkükî'nin İstanbul Selimiye Dergâhı Şeyhi Ali Behçet Efendi başta olmak üzere halifeleri için aynı eserde geniş bilgi vardır.

3 Abdürrezzak Tek'in kendisiyle ilgili bir eseri vardır.

4 Bursalı Rıza Efendi olarak tanınan bu zat da şair olup Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini 1888 tarihinde *Musahhah Mevlid-i Şerif* adıyla neşretmiştir. Geniş bilgi için bk. M. Kara, *Bir Peygamber Âşığı Süleyman Çelebi ve Mevlid*, Bursa, 2022, s. 101 vd.

5 Surre Eminliği hakkında geniş bilgi için bk. *DİA*, XXXII / 567.

Emینیye Dergâhı olarak kullanılan Veled-i Habib Camii

Senih Efendi'nin yedi beyitlik manzumesi kabrin duvarlarını süslemektedir. İlk ve son beyit şöyle:

*Bu âli âsitâne-i bârigâha Şeyh-i Ekber'dir
Derûnunda füyûzât-ı Hüdâ gün gibi ezherdir*

...

*Şerefyâb-ı ziyâret olmak envâr-ı huzûrunda
Senih-i Mevlevî'ye hamdülillah ki müyesserdir*

Süleyman Senih Efendi'nin *Divan*'ında⁶ yer alan şiirlerden onun, Surre Emîni olarak Hac esnasında da manzume yazmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Kâbe'yi ilk gördüğü andaki duygu ve duasını *Divan*'ının ilk sayfasında okumak mümkündür:

*Yâ Rab! behakikat-ı şeh-i mazhar-ı zât
Yâ Rab! be meâni-i cemi-i âyât
Evvel görüşümdür Kâbe-i izzetini
Eyle bu zelili müstecâbu'd-da'vât⁷*

Hac farizasını edâ edip Mekke'den Medine'ye intikal ettik-

6 *Divan*'ı üzerine Ercan Okyay (2005), yayınlanmamış el yazması şiirleri üzerine ise Recep Şükrü Güngör (2013) tez hazırlamıştır. Yazma hâlinde olan şiirler torun Necip Beklim'dedir. Senih Efendi'nin doğumunun 200. yılında, Mevlanâ Celâleddin'in vefatının 750. yılında bu eserlerin basılması ne güzel olur. Büyük depremde vefat eden yazarların kitaplarını basmak için bir kurum/vakıf kurulamaz mı?

7 *Divan*, İstanbul, 1275, s. 2.

Vaz'edince âsitan-ı Hazret-i Zehra'ya baş
İ'tiraf-ı cürm ile buldu vücudum irtî'aş
Vermede Sıbteyn hakkı için bana hâlim telaş
Firkat-i hüsn-i kabulündür Senihâ canhıraş
Ya Halil İbn Halil innî dahîl innî dâhil

Son Asır Türk Şairleri'nin yazarı "Merhum uzun boylu, kısa ve beyaz sakallı, zayıf, Tarîk-ı Mevlevîye mensub, salah-î hâl ve sıdk u istikamet ile maruf ricalden idi." cümlesiyle onun suret ve siretini bize kısaca naklettikten sonra meşhur muhammesini de iktibas etmiştir.⁸ İlk ve son beşlisi şöyle:

Garib bülbül-i hicrim çemenden ayrıldım
Çemen ne, sen gibi gonca dehenden ayrıldım
Görür müsün beni ey şuh k'anden ayrıldım
Diyâr-ı gurbete düştüm vatandan ayrıldım
Vatan gözümde değil âh senden ayrıldım

...

Dil-i Senih ki şevk-i vatanla malidir
Veli cemalin anın revnak-ı hayalindir
Okur bu matlâ kim şimdi hasbihâlidir
Diyar-ı gurbete düştüm vatandan ayrıldım
Vatan gözümde değil âh senden ayrıldım

Söz gurbetten açılmışken Senih Efendi'nin "gâh olur gurbet vatan, gâhî vatan gurbetlerin" mısraıyla süslediği muhammesin ilk ve son mısraları nakledilmemse konu tamamlanmış olmaz.

Kande olsa mübtelâ cânân ile rahatlanır
Yâr ile mesrûr olur ayyar ile mihnetlenir
Firkat u vuslatta türlü türlü keyfiyetlenir
Yani her yer âşîka hâle göre hâletlenir
Gâh olur gurbet vatan gâhî vatan gurbetlerin

...

Âşîka gurbet vatan mevcuttur leyl u nehâr
Nâz u lutf-i dilbere mevkuftur bu âşîkâr
Gelmese mahzûn ederi gelse Senih'i neşedâr
Lahza lahza bezm-i uşşaka gelib gitdikçe yâr
Gâh olur gurbet vatan gâhî vatan gurbetlerin

Otuz yedi yaşında iken 1859 tarihinde neşrettiği *Divan*'ına şu dua ile başlamıştır:

Yâ Rab! tevazuum bu ki lutfunam eylesun
Asârımı hazine-i esrar-ı ma'nevî
Sırr-ı celil-i Hazret-i Sultan-ı enbiya
Fazl-ı Alî ve himmet-i Hünkâr-ı manevî

Şair, gazeller bölümüne de gelenekten farklı olarak münacat ile başlıyor:

Mazhar kılıb envar-ı tecelliye müdâm
Yâ Rab! eser-i cevher-i aşk et sözümü
Ta kim olayım neş'e-i manâ ile mest
Meyhane-i suretde bırakma özümü

Divan-ı Senih-i Mevlevî'nin ikinci manzumesi Muhammedî redifli bir münacattan sonra farklı uzunlukta beş na't ile devam etmektedir. Hz. Peygamber'in anne ve babasına tahsis edilen medhiyeleri dört halife takip etmekte, daha sonra Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Fatıma ile ilgili mısralar yer almaktadır. *Divan*'ın mühim bir bölümü Ehl-i Beyt ve özellikle Hz. Hüseyin ile ilgili mersiyelelere tahsis edilmiştir. Bu konuda asrın mersiye şairleri dostu ve hemşehrisi Eşref Paşa'yı ve

lerinde Hz. Peygamber'in türbesinde yaşadığı duyguları da uzun bir manzume hâlinde "Nat-ı Şerif Beray-ı Cebinsâyî-ı Atabe-i Ulyâyî-ı Risaletpenahî" başlığıyla kaleme almıştır. Bazı beyitlerini okuyalım:

Ya Resûlallah usât-ı ümmetinden bu zelil
Hac edib kıldım vedâ-i kâbetullah-ı celil

***

Fart-ı isyânım beni eyler iken zâr u melûl
Hamdulillah merkez-i ihsânına buldum vusûl
Afv-ı taksirâtımı sayan buyur hin-i mesûl
Âcizim geldim huzur-ı pâkine eyle kabul
Ya Halil İbn-i Halil innî dahîl innî dâhil

***

8 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1988.

sahanın yıldızlarından Kâzım Paşa'yı izlemektedir.

Burada, tasavvuf kültüründe zaman içinde oluşan -gün-cel Alevî Bektaşî anlayışından farklı- Alevî neşveye açıklık getiren bir manzumesini iktibas edebiliriz:

Bende-i şir-i Hudâ'yım Alevîyim Alevî
Âsitanında gedayım Alevîyim Alevî

Ahmed u Fatıma Sıbteyn ve Ali'dir şahım
Çâker-i Âl-i abâyım Alevîyim Alevî

Râh-ı Ebubekr Ömer Osman u Ali'ye elhak
Sıdkıla canfedâyım Alevîyim Alevî

Etmış Allah masûn rafz u Yezidiyetden
Sünnî-i rast-edâyım Alevîyim Alevî

Hasmına hasmım kavî, yâr-ı Ali'ye yârım
Düşman-ı kizb u riyâyım Alevîyim Alevî

"Fâizûn" dedi Nebî, Haydar ile şıasına
Talib-i fevz-i beka'yım Alevîyim Alevî

Kim o Sultan'a muhalifse teberra ederim
Ben Senih ehl-i velâyım Alevîyim Alevî

Abdülkadir Geylanî, Ahmet Rifâî, Aziz Mahmud Hüdayî, Seyyid Nizameddin, Niyazî-i Mısrî, Nureddin-i Cerrahî ve Seyyid Hâşim ile ilgili kısa manzumelerden sonra Senih Efendi sözü mensup olduğu tarikata getirmektedir, ilk ve son beşli şöyledir:

Bendeğân-ı der-i Sultan-ı Celâl unvanız
Matbah-ı aşkına ser dâde olan kurbanız
Can feda etmek için muntazır-ı fermanız
Hâsılı halka-ı uşşakda ser gerdanız
Mevleviyiz şeref-i zümre-i dervişanız

***

N'ola esrarımızı bilmese ehl-i inkâr
Âşına anlar onu yâda olunmaz ızhâr
Biz Senih eyleyelim şükr ü sipası tekrâr
Olmuşuz müntesib-i bab-ı Cenab-ı Hünkâr
Mevleviyiz Şeref-i zümre-i dervişanız

Fuzulî, Şeyh Galib, Esrar Dede, Nef'î, Halim Giray Sultan, İzzet Molla, Cavit Bey, Kemal Efendi, Fatın Efendi gibi birçok zatın şiirlerine yazılan tahmislerle devam eden *Di-van'* da, elliden fazla tarih düşürme manzumesi ile gazeliyât bölümüne girilmektedir. Yüze yakın gazeli yirmi kadar şarkı sözü takip etmekte; rubaî, kıta ve müfretlerle büyük boy 134 sayfalık Divan son bulmaktadır.

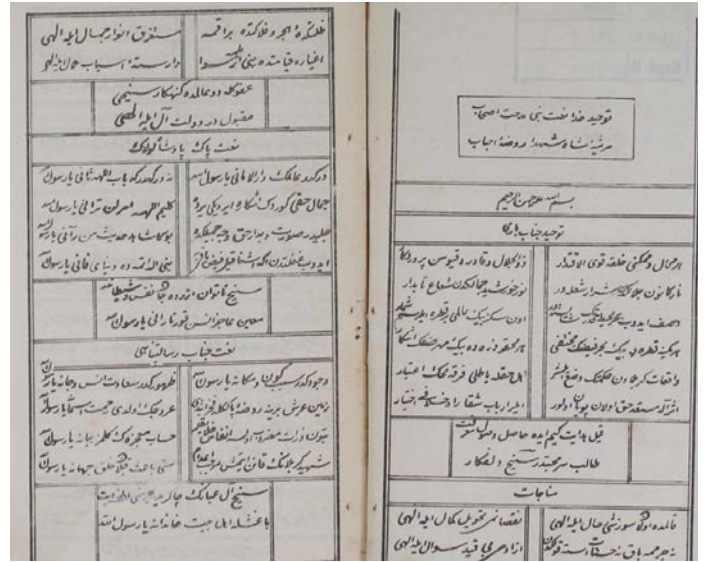
Devrin yöneticileriyle ilgili hiçbir kaside ve methiyeye yer vermeyen Senih Efendi, bir gazelinde bu konuya da işa-ret ediyor:

Senih hizmet-i Hünkâr-ı Rum'dur şerefim
Ne meyl-i devlet ne arzuy-ı câh ederim

Senih Efendi Divanı'nı neşrettikten sonra 40 yıldan fazla bir müddet daha yaşamıştır. Bu süre içinde yazdığı şiirler -dip-notta işaret edildiği gibi- torun Necip Beklim'dedir.

Gazeller bölümünün ilk sayfasında şairimiz kendini şöyle tanıtır:

Bezm-i aşka mahremim ehl-i safâ derler bana
Cümle yârân-ı mahabbet merhabâ derler bana

Düşmüşüm bir leyli-i hüsnün belây-ı aşkına
Deşt-i gamda âşık-ı mecnun eda derler bana

Bir nefes yoktur ki cân mehcür ola cânânından
Bilmeyib bu hali, yâriden cüda derler bana

Görse Ristolar beni darûş-şifay-ı aşkda
Bir devasız derde düşmüş mübtelâ derler bana

Senih Efendi'nin el yazması divanı

Yâdlar bilmez beni bîgâneye bîganeyim
Âşınay-ı aşk olanlar âşinâ derler bana

Mülk ü mâle devlet u ikbale etmem iltifat
Ben Senih'im çaker-i Âl-i abâ derler bana

Bîgânelerle arbeye-perdâzdır sözüm
Yarân-ı aşkta hemdem u hem-râzdır sözüm
Mısralarıyla başlayan bir gazel şöyle devam etmektedir:

Oldum mediha-gûy-i Hudavendigâr-ı Rum
Onun için Senih ser-efrâzdır sözüm

Ve bir soru:

Bu hâl-i aşkı kim anlar kiminle söyleşeyim
Mekal-i aşkı kim anlar kiminle söyleşeyim
Senih Hazret-i Monla'yı vasfederdim lik
Celâl-i aşkı kim anlar kiminle söyleşeyim

Gazellerin büyük çoğunluğunda Hz. Hünkâr'ın / Hz. Mevlânâ'nın adını anarak Mevlevî olduğuna işaret eden şair, zaman zaman tarikatın diğer şahsiyetlerini de zikretmektedir:

Olsun anam babam yoluna hep feda Senih
Besdir cihanda Hazret-i Sultan Veled bana

**

Olub kalbim çerâğ-ı aşk-ı Şemseddin Tebrizî
Senih öz canıma bu süzişi kâr eyledim yandım

**

Senih-i zâr elinde arzihali babına geldi
Buyur lutf u kerem ya Hazret-i Sultan Divanî

Bursa Mevlevihanesi'nin⁹ kurucusu Ahmed Cünûnî De-
de'nin (öl. 1621) kabrini ziyaret ettiği de bir gazelinden

9 Bursa Mevlevihanesi elillili yıllarda yıktırılarak arsası Belediye'nin su deposu olmuş. Bazı kimselerin devamlı takipleri birkaç sene önce netice vermiş, semahane Mevlânâ'nın vefatının 750. yılında (2023) Büyükşehir Belediyesi'nin kültür merkezi olarak hizmete girmiştir.

anlaşılmaktadır:

Bursada Senih ol çehresay-ı Mevlevihâne
Ki hâk-i bargâhı aşkın kühl-i uyunudur

Bu ravza bir ziyaretgâh-ı akdesdir ki medfuni
Cenab-ı şeyh-i âli menzilet Ahmed Cünûnî'dir

Kulun, ey padişah-ı mülk-i mana babına geldi
Huzura armağanı cevher-i sıdk-ı derunîdir

Galata Mevlevihanesi'nde medfun olan Mesnevî şârihi İsmail Rasuhî Ankaravî de (öl. 1631) onun sevgilileri arasındadır:

Galata dergehidir melce-i uşşak Senih
Hâkine gayet ta'zim ile sür cebhe vü ru
Hall-i müşkilse eğer maksadın ihlasla gel
İltica kıl ki der-i Hazret-i Şârihidir bu

Bendir, mazhar, daire adlarıyla da anılan def için müstakil bir gazeli okuma zamanıdır:

Olsa da bezm-i tarabda silleden bîzar def
Hoş görüp, ahengini bozmaz yine nâçâr def

Bezm-i uşşaka neva-sâz olsa santur u kemân
Başlar âheng-i ferahnâk etmeğe izhar def

Her belaya âşık-ı mihnetkeş ve Şeyda gibi
Çak çak olsa yine göğsün gerer her bâr def

Meclis-i iş-i tarabnâke çevirdi daire
Yan çizüb hüzn ü gamı manende-i pergâr def

Bir kemikle bir deri kalmış kemâl-i za'fından
Var ise olmuş kudüm aşkla bimar def

Sinesin yer yer döğüb arzeyler ahvâl-i dilin
Kande görse bir büt-i zibay-ı meh ruhsare def

Himmet-i pir ile mutrihbâne-i eş'arda
Çok mudur çalsa usulüyle Senih zâr def

Ney de onun gündemindedir:

Çargâhdan başlayub taksim-i Elhan etdi nay
Akl u fikr u sabr u samânım perişan etdi nay
Şahnazım şahnaz isterdi nâgeh bezmde
Bu nevâyâ rast geldi yahut iz'ân etti nay

Senih Efendi manzumelerinde değişik şekiller denemiş, gelenekte pek örnekleri olmayan tavırlar sergilemiştir. Bir gazelin her beytinde yer alan redif şairin mahlası olur mu? Olur:

Nasil olmaz o peri câzibe mahbûn Senih
Nigeh u didesidir fitne vü aşûb Senih

Ukdelerden bulamaz halka-i zülfünde reha
Bağlıdır silsilelerle dil-i meczûb Senih

Cifr akliyle hseab eyleyub ihrac etdim
Yaridir gayri değil dünyada matlub Senih

İltifatınla beni aşkına mecbur etdin
Sendedir sende efendim dil-i meclub Senih

Mansıb-ı aşk-ı şeh-i hüsn buyurdu ibka
Yazılıb nev-hat ruhsarıyle mektub Senih
Divan-ı Senih-i Mevlevî'de müşterek söylenen gazeller de

vardır. Müşterek gazeller genellikle iki şairin sırayla birer mısra söyleyerek manzumeyi tamamlamalarıdır. İşte Bur-salı Eşref Paşa¹⁰ ile birlikte terennüm ettikleri sana redifli gazel:

*Ey âfet eylemez eser âh u enîn sana
Menna-ı şefkat oldu dil-i âhenin sana*

*Sahray-ı nâz u işvede vahşi Gazalsın
Hayran olur bu taiz ile âhuy-i çin sana*

*Bu akm-i harabda bir âferideyi
Rencide etmekse hezar aferin sana*

*Sengin dil âfet olduğun imâ eder heman
Zinet için değildir o tass-ı nigin sana*

*Bir nüceym cemâlinde meftun ve müşteri
Yıldız kadar fütade var mehcebin sana*

*Meydan alırdı tevsen tab'ın Senih-veş
Eşref müsait olsa zaman u zemin sana*

*Dareynde gönül olur elbette mültecâ
Bab-ı Hayder-i kenâr din sana*

Süleyman Senih Efendi bu alanda da eşine az rastlanır bir örneği sunmaktadır. Üç şair birlikte gazel söylemektedir: Fatîm Efendi, Ziya Paşa, Senih Efendi. İlk ve son mısralar şöyle:

F Gönlüm şikenc-i zülf-i siyehkâre düşmesün
S Kâfir misâli halka-i zünnare düşmesün

Z Zinhar o âhuy-ı haremi sayd için gönül
F Deşt-i belâda pençe-i azâre düşmesün

...
Z Düşsün düşenler aşkına ol nur-ı seyyidenin
F Gönlüm heman o tıfl-ı ziyânkâre düşmesün

S Gördü Senih zare Fatîm'e 'atasını
Z Gayri nasıl Ziya der-i Hünkare düşmesün

Divan'ın son sayfasında Fatîm Efendi (öl. 1866) ve Mustafa Enver Efendi'nin (öl. 1872) düşürdüğü tarihler var:

"İş bu Divan'ın tab'u temsiline meşâhir-i suhanverân-ı zamandan sahib-i Tezkiretu's-şuarâ Rifatlu Fatîm Efendi'nin zâde-i tab' üstadâneleri olan tarih-i garrâdır."

*Hünermendân-ı asrın şâir-i üstâd-ı zîşânı
İdüb tertib-i Divan etdi sebkât nükte-sencâmı
Fatîm arzyledim tarih-i matbûun fakîrâne
Senih nükte fermanın güzel basıldı Divânı 1275*

Kezalik Divan-ı mezkûrun tab'ına hulefay-ı tarikat-ı aliye-i Şabaniyye'den Mustafa Enver Bey Efendi'nin eser-i hüsn-i himmetleri olan tarih-i ra'nâdır:

*Nazm asâr-ı beliğ etti Senih-i Mevlevî
Oldu her bir mısraı manend-ı Divan fasîh
Söyledim tarih-i cevherdâr Enver, tab'ına
Bir mücelled gülistandır işte Divan-ı Senih¹¹*

1 Rebiulahir 1318 / 29 Temmuz 1900 tarihinde Göz-tepe'deki köşkünde vefat eden Senih Efendi, dedesinin meş-hur halifesi Ali Behçet Efendi'nin yanına Üsküdar Selimiye Dergâhı haziresinde, kardeşinin yanına defnedildi. Mezar taşında yer alan "Senih Efendi'nin oldu mekân-ı huld-i naim" ifadesi vefat tarihini göstermektedir.

Bizim düşürdüğümüz tarih şöyledir:

*Senih Efendi'dir Ya Hû
Semt-i Hünkâr'dadır Ya Hû
Geldi aktab-ı erbaa
Söyledi "YA GAFFÂR YA HÛ"*

1318

Senih Efendi'nin Üsküdar Selimiye Dergâhı haziresindeki kabri

10 Geniş bilgi için bk. M. Kara, *Buhara Bursa Bosna*, s. 250 vd.

11 M. Enver Bey'in (öl. 1872) bir gazeli şöyle sona eriyor:

Gerçi yokdur tab'ına Enver fesahat behresi
Lik nadir-gû Senih'in himmeti bâlâ bana

Bursa'nın Tanıkları: Bursa Şehrengizleri

“Bütün dünyâda var mı Bursa şehri
Kamus rûstâyî Bursa şehri”

Sehrengiz, Farsça şehir ve engiz kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir kelimedir.¹ Bir şehri ve orada yaşamış şehir halkı ile birlikte; o şehrin güzelliklerini anlatan eserlerdir. Şehrengizleri üç ayrı grupta toplamak mümkündür. İlki, tek bir güzeli anlatan ve şehir tasvirlerine yer veren şehrengizler; ikincisi, bir yerin güzelliklerini, sanat erbabını ve mesleklerine yer veren şehrengizler; üçüncüsü ise bir şehrin gezip görülecek gü-

zelliklerini, tarihî mekânlarını anlatan şehrengizlerdir. Şehrengizlerin, ele aldıkları esas konu güzel ve güzelliklerdir. Onlar, kaleme alındıkları devrin en büyük sosyal ve kültürel tanıkları arasındadırlar. Çünkü şehrengizler bizlere şehrin doğal güzelliklerinin yanı sıra; o şehrin gelenekleri, görenekleri, âdetleri ve yaşayışı hakkında bilgiler sunar. Aslında bir nevi Osmanlı'nın kültür atlası niteliğindedirler.

Kadim şehir Bursa, pek çok güzelliği içinde barındıran aziz bir beldedir. Osmanlı'nın dibâcesi olarak nitelendirilen Bur-

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, Bayram Ali (2010). “Şehrengiz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, s. 461-62.

sa'nın, pek çok şair tarafından güzelliklerinin tasvir edilmiş olması da kaçınılmaz bir gerçektir elbette. Bu sebeple ki şehirde bulunan güzel ve güzelliklerin anlatımı için çeşitli asırlarda pek çok şehrengiz metni kaleme alınmıştır.

Biz yazımızda öncelikle Bursa şehrengizi kaleme alan müelliflere ve kısaca onların hayatlarına değinecek, ardından da onların yazmış oldukları şehrengizlerden bahsederek örnek metinler sunacağız:

1. Lâmi'î Çelebi (ö. 1532) - Şehrengiz-i Bursa

Bursa'da doğan Lâmi'î Çelebi, XVI. yüzyıl divan şairlerinden. İyi bir medrese eğitimi almış olan Çelebi'nin ailesi de güzel sanatlar alanında önemli işler yapmıştır. Babası II. Bayezid'in hazine defterdarı Osman Çelebi, dedesi ise Bursa'daki meşhur Yeşil Cami'nin nakışlarını yapan Nakkaş Ali b. İlyâs Ali'dir.

Emîr Buhârîye intisap eden Çelebi, Bursa'da tasavvuf ve edebiyatı buluşturarak manzum ve mensur olmak üzere pek çok kıymetli eser vermiştir. İyi derecede Arapça ve Farsça bilen şair, Molla Câmî'den eserler tercüme etmiştir.²

Lâmi'î Çelebi'nin kaleme aldığı eserlerden biri de yazımızın konusunu oluşturan, Bursa için kaleme aldığı şehrengizdir. *Şehrengiz-i Bursa* adındaki eser, Türk edebiyatında yazılmış en hacimli şehrengizlerden biridir. Eser, Kanuni Sultan Süleyman'ın Bursa'yı ziyareti esnasında kaleme alınmıştır. Bu bilgi, eserin sebab-i telif bölümünde yer almaktadır. Eserde, Bursa'nın tarihî ve tabii güzellikleri ile birlikte gezilip görülmesi gereken yerler tasvir edilir. Eser ile ilgili yapılmış akademik çalışmalarda Lâmi'î'nin *Bursa Şehrengizi*'nde şehrin güzelliklerini anlatılması, onun eserini, yazılmış diğer şehrengizlerden farklı kılar.³ Kitapta pek çok mekân tasviri yer alır: Gökdere Vadisi, Abdal Murad, Ulu Camii gibi. Bunun yanı sıra eserde Bursa'da türbesi bulunan padişahlardan da bahsedilir. Bursa'nın meşhur çarşısı ve burada çalışan güzeller de eserin içeriğini oluşturan unsurlar arasında yer almaktadır. Yine eserde mevsim tasvirleri yer alır.

İsen ve Burmaoğlu tarafından yayımlanan Çelebi'nin *Bursa Şehrengizi*'nde 638 beyit yer almaktadır.

Şair eserinde Gökdere'yi şu satırlarla anlatır:

"Vâdi-yi Gökdere

Yâ ol vâdi-yi Nilün her kenârı

Safâdan sarhoş itmiş cûybârı

(...)

Meger gökden iner ol nil-i fer-câm

Anunçün olmuş ana Gökdere nâm

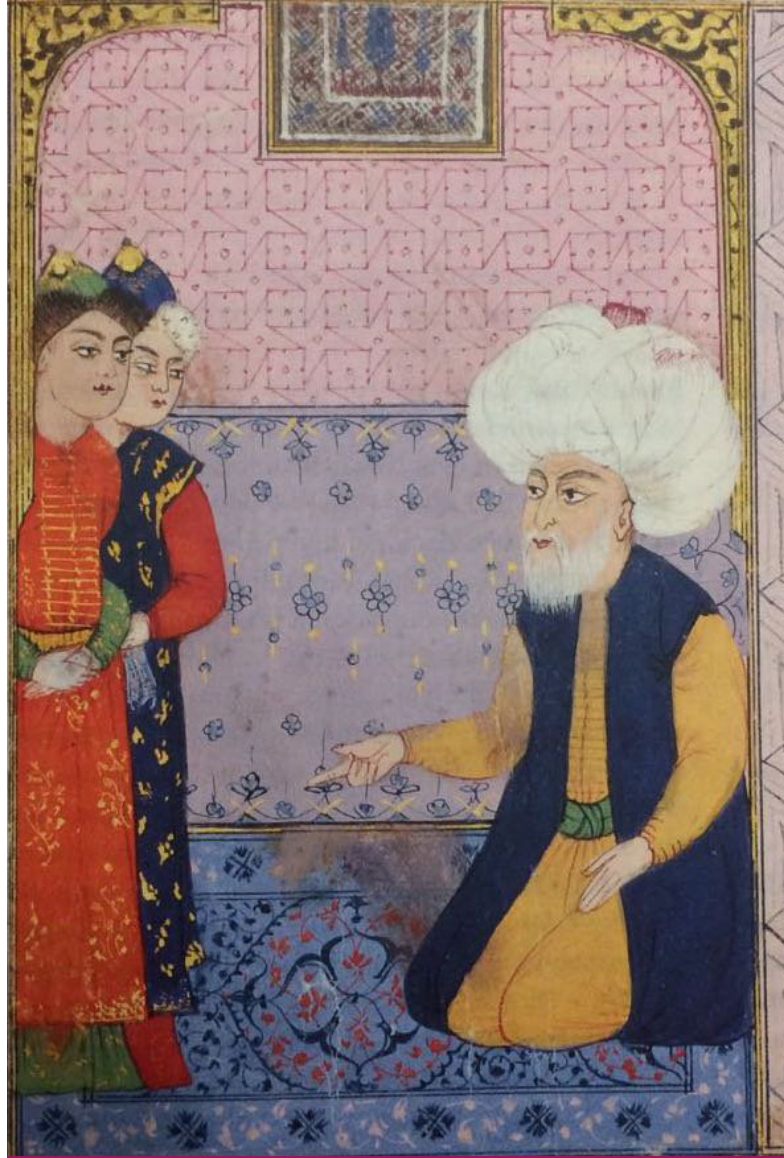
İki şakkeyleyüp ol nehr şehri

İdüpdür behresi sırâb dehrî

O cûy Dicledür san Bursa Bağdâd

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kut, Günay (2003). "Lamiî Çelebi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, s. 96-97.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş, Metin (1987). Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi; İsen, Mustafa ve Hamit Bilen Burmaoğlu (2011). *Bursa Şehrengizi (Lami'î Çelebi)*. Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayınları; Yurtsever, Murat (1984). *Lâmi'î Çelebi - Şehrengiz-i Bursa*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.

Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-şuarâ* adlı tezkiresinde Lâmi'î Çelebi'nin minyatürü (TDV İslâm Ansiklopedisi)

*Konulsa n'ola burc-ı evliyâ ad
Teferrücgâhdur erbâb-ı ıyşa
Hevâ vü âbî cân-perver hemîşe*⁴

Lâmi'î Çelebi eserinde bahar tasvirini de şöyle yapar:

"Sifât-ı Bahâr-ı Bursa

Nice medh eyleyem bu şehri iy cân

Ki vasfı aklı eyler deng ü hayrân

Bahâr olsa gülistân-ı cinândur

Nücümüyle pür olmuş âsumândur

Sipâh-ı sebzesi tutdukça sahrâ

Meğâk u kûha kaçır şâh-ı sermâ⁵

2. İshâk Çelebi (ö. 1538) - Bursa Şehrengizi

XVI. yüzyıl divan şairlerinden olan İshâk Çelebi, Üsküp doğumludur. Babası kılıç ustası İbrahim Efendi'dir. Bu sebeple Kılıççızâde olarak tanınmaktadır. Üsküp'te başlayan eğitimini Edirne'de tamamlamıştır. İyi bir medrese eğitimi görmüştür. Bursa Kaplıca (Hüdâvendigâr) Medresesi'nde

4 İsen, Mustafa ve Hamit Bilen Burmaoğlu (1978). "Bursa Şehrengizi (Lami'î Çelebi)". *Türklük Araştırmaları Dergisi* S. 3, s. 76.

5 İsen ve Burmaoğlu, *age.*, s. 98.

کشتی روح صراطی خالی بولا باب جننی مفتوح
شکویدیر کشوراننا و شعرا شوخ شهر اشویدیر بابا بلجی ابرهیم دیکاله معروف شوخ کر

Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-suarâ* adlı tezkiyesinde Kılıççızâde İshak Çelebi'nin minyatürü (TDV İslâm Ansiklopedisi)

کندونک تیغ طبعی جوهر دارو پر کوهر ایدی دیار فضل وهنری قلمی
و کشور کمالی تیغ خامسی ایله یک قلمه صبطا لاری بختیبا

müdürrislik yapmıştır. Yavuz Sultan Selim hakkında yazdığı Osmanlı tarih yazıcılığının önemli eserlerinden olan *Selimnâme* ile tanınmaktadır.⁶

Kılıççızâde İshâk Çelebi'nin *Bursa Şehrengizi*, *Dîvân*'ın içinde yer almaktadır. 117 beyitten müteşekkil şehrengizde 8 güzel, yedişer beyitle övülmüştür.⁷

İshâk Çelebi'nin övdüğü bir güzelden örnek:

"Medh-i Mustafâ
Biri dirler ki gâyet bî-vefâdur
Meger kim Kayyımoğlu Mustafâ'dur
Teb-i hecri ulaşdı ben garîbe
Nicey ki rişre bağlatmak hatîbe
Bana böyleyse mihrün ey cefâ-hû
Salâh u zühd ile takvâya yâhû"⁸

3. Çalıkzâde Mehmed Mânî (ö. 1599) Şehrengîz-i Bursa

XVI. yüzyıl divan şairlerinden olan Mânî'nin hayatı hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir. Doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi olmamakla birlikte adının Mehmed, babasının da Çalık Ali Efendi olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda onun müdürrislik eğitimi aldığı, babası ve abisi gibi müdürrislik yaptığı bilinmektedir. Ayrıca şair, hayatının bir kısmını Bursa'da geçirmiştir.

Şiirlerinde "Mânî" mahlasını kullanmıştır. Şair Kesbî onun ölümü ile ilgili şu tarihi düşürmüştür:

"Didüm göçdi ma'ânî nakş-perdâzı idi Mânî"⁹

Mânî'nin *Bursa Şehrengizi* 162 beyitten müteşekkildir. Şair, ilk 29 beyitte Allah'a yalvarır ve eserin yazılma sebebini açıklar. 29-59 beyitler arasında Bursa'nın coğrafi özelliklerinden, 60-158 beyitleri arasında ise Bursa'yı ve güzelliklerini över. Eserin, şehrengiz bölümü bu kısımdır. Son olarak 159-162 beyitlerle de dua ederek eserini bitirir.¹⁰

Mânî, aşağıdaki beyitlerle Bursa'nın tabii güzelliklerini tasvir etmiştir:

"Hevâsı rûh-perver suyu kevser
Nebâti nişger toprağı anber
'Aceb mi eylese ra'nâlık ezhâr
Keşîş Tağı gibi bir arkası var"¹¹

Şair, aşağıdaki beyitlerde ise bir güzelin tasvirini yaparak mesleğinden bahsetmiştir:

"Bıçakçudur bir nâmi Velî'dür
Anuñ yolına cânlar virmelidür
Olurdi tîz-şemşîr tabî'at

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Savaş, Hamdi (2000). "İshâk Çelebi, Kılıççızâde." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, s. 528-29.

7 Çavuşoğlu Mehmed ve Tanyeri M. Ali (1989). "Şehrengîz-i İshak Çelebi", Üsküblü *İshak Çelebi Dîvan*, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, s. 87-99.

8 Çavuşoğlu ve Tanyeri, *age.*, s. 95.

9 Açıkgöz, Namık (2017). *Riyâzî Mehmed Efendi. Riyâzî's-Suarâ*, s. 287, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riya-zu39s-suarapdfpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

10 Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirel, Şenel (2017). *Dîvân ve Şehrengîz-i Bursa*, s. 15-16. <https://i.tmggrup.com.tr/fikriyat/eboks/dvn-i-mn-ve-sehr-engz-i-bursa-1570115277751.pdf>

11 Demirel, *age.*, s. 172.

Su virse âb-ı la'linden ol âfet
Cefâsından hemân agyâr irakdur
Bize gelse velî kılıç bıçakdur"¹²

4. Nâzik Abdullah Efendi (ö. 1686)¹³

Doğum tarihi bilinmeyen Nâzik Abdullah, Bursa'da doğmuştur. İlk öğrenimini Bursa'da tamamlayan Abdullah Efendi, daha sonra İstanbul'a giderek mülazım tayin edilmiştir. Sonraları Bursa, Maraş, Erzurum ve Konya'da kâtiplik, müderrislik, vaizlik yapmış olup sonraları kadılık yapmıştır. Âlim ve mutasavvıf bir şairdir.

Abdullah Efendi'nin *Dîvân*'ı içinde beş bentten oluşan "Bursa Şehrengizi" bulunmaktadır. Eserde Bursa'nın tabii güzellikleri konu edinilmiştir. Şair aşağıdaki örnekte Bursa'yı diğer şehirlerle mukayese etmektedir:

"*Terkîb-i Bend Berây-ı Bursa
Merhabâ ey şehri Bursa kim behişt-âyînsin
Hûbsın gâyetde hem şâyeste-i tahsînsin
Bursasın ammâ ki vâsif itmek seni mümkün degil
Ta'n ider Bagdada tarzun gayret-i Kazvînsin
(...)*

*Bir sevâda benzemezsin cümleden rengînsin
Hûb-rûlarla derûnun vâsif olunmaz evvelâ
Çok nigârün var senün mahsûd-ı ehl-i Çînsin"*¹⁴

5. Vizeli Behiştî (ö. 1571-72) - Bursa Şehrengizi

Asıl adı Ramazan olan şairin doğum tarihi bilinmemekle birlikte doğum yeri Vize'dir. Bursa'da ilk eğitiminden sonra İstanbul'da öğrenimine devam etmiştir. Tasavvufî eğitiminin ardından vaizlik, imamlık, hatiplik ve şeyhlik görevlerinde bulunmuştur.¹⁵

Eser, Ankara Millî Kütüphane'de Mil Yz A 827 numarada kayıtlı bir yazmanın karışık ilk varakları arasında yer almaktadır. Yaşar Aydemir, konu ile ilgili akademik bir çalışma yapmış ancak eserdeki eksiklik sebebiyle şehrengizin Bursa'yla mı yoksa Vize'yle mi ilgili olduğuna karar verememiştir.¹⁶ Fatih Tıǧlı ise metinde yer alan ifadelerden eseri, doktora çalışmasında "Bursa Şehrengizleri"nde değerlendirmiştir. Biz de onun bu düşüncelerine katılıyor, Behiştî'nin bu eserini Bursa şehrengizi olarak alıyoruz.

Ayrıca Tıǧlı, eserin Bursa hakkında yazıldığını aşağıdaki beyitlerle ifade eder:

"*Garîbe eylemezler meyl ü rağbet
Komazlar kişünün râyında kuvvet
Şu denlü perdedür gurbet yüzüme*

12 Demirel, *age.*, s. 184.

13 Fatih Tıǧlı 2020 yılında "Türk Edebiyatında Şehrengizler" başlığı ile hazırladığı doktora çalışmasında Nâzik Abdullah'ın bu terkîb-i bendinin bir şehrengiz olmadığını "Şehrengiz Olmayan Fakat Şehrengiz Olarak Yayınlanan Metinler" başlığı altında sebepleriyle birlikte izah etmiştir (s. 192-194). Biz de onun bu düşüncelerine katılmakla birlikte ismen "Bursa Şehrengizi" olarak verildiği için örnek metin olması bakımından yazımızda yer vermek istedik.

14 Gülhan, Abdülkerim (2017). "Abdullah Nâzik'in Bursa Şehrengizleri". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 33, s. 348.

15 Ayrıntılı bilgi için bkz. Tıǧlı, Fatih (2021). "Vizeli Behiştî ve Bursa Şehrengizi". *TUDED*, 61(1), s. 322.

16 Tıǧlı, *age.*, s. 323.

Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-şuarâ* adlı tezkiresinde Behiştî Ramazan Efendi'nin minyatürü (TDV İslâm Ansiklopedisi)

*Ki gün göstermez olmuşdur gözüme
'Aceb mi bana kılmalarsa meyli
Ki Bursâya uzakdur Vize hayli"*¹⁷

6. Bursalı Hısâlî (ö. 1618)

Asıl adı Abdurrahman Çelebi olan Hısâlî, Bursa'da doğmuştur. Hayatı hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir. 225 beyitten oluşan eserinin sonu eksiktir.¹⁸

"*Eyleyüp bir 'aceb binâ bünyâd
Bu güzel şehri eylemil âbâd
Nâm-ı şehri Burusadur anun
Evvel-i tahtı âl-i 'Osmânun
(...)*

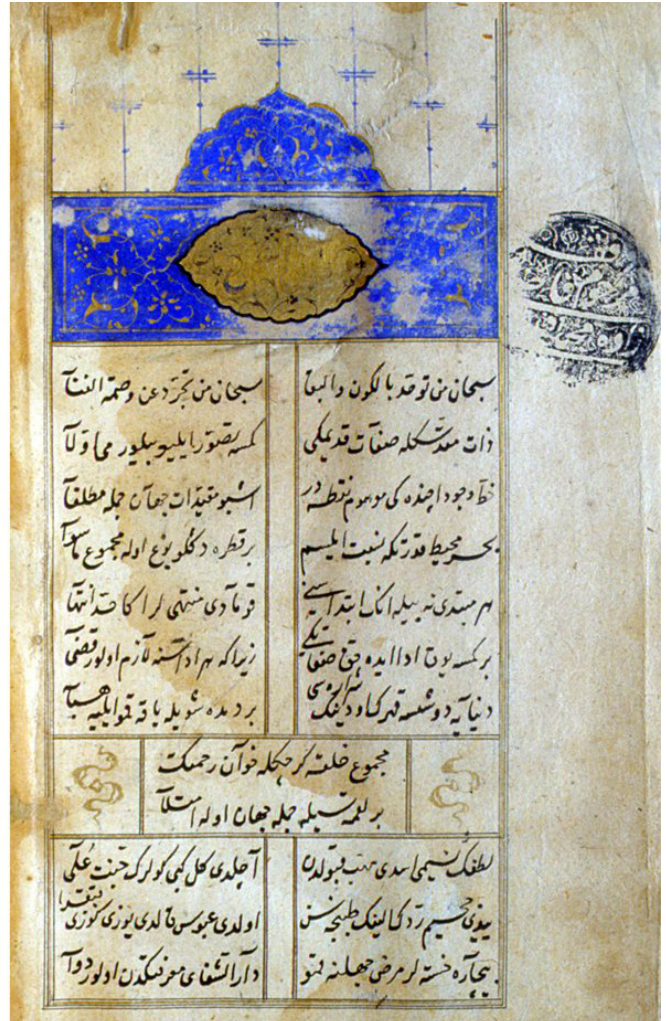
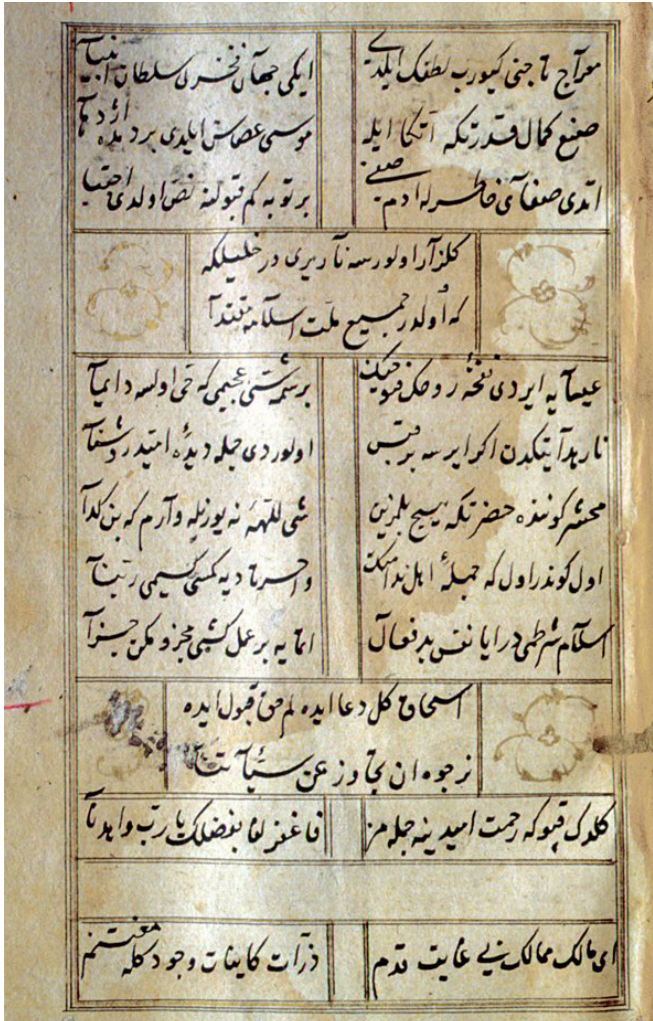
*Cümleden birisi Ulu Câmi'
Oldı şehri içre gün gibi lâmi'"
Bir diğer örnek ise kaplıcaları ile ilgilidir:
"Hem dahı vardır anda Kabluca-nâm
Bî-nazîr ü latîf iki hammâm
Âbı hûb ü hevâsı dil-keşdür
Hâki zîbâ vü tab'ı âteşdür"*¹⁹

7. Bursalı İsmail Belig (ö. 1730) -

17 Tıǧlı, *age.*, s. 323-324.

18 Tıǧlı, *age.*, s. 122.

19 Tıǧlı, *age.*, s. 341-344.

Bursa Şehrengizî'nin de yer aldığı İshak Çelebi'nin Divan'ının ilk iki sayfası (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Âyine-i Hübân-ı Burûsa

XVIII. yüzyılın önemli şair ve nâsirlerinden olan İsmail Belîğ, Bursa doğumludur. Devrin önemli isimlerinden dersler alan Belîğ, iyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedir. Babası Seyyid İbrahim Efendi'dir.²⁰

Vefeyâtname türünden olan *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* ve *Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* ile Kafzâde Fâizî'nin *Zübde-tü'l-eşâr* isimli eserine zeyl olarak yazdığı *Nuhbetü'l-âsâr li-zeyli Zübde-tü'l-eşâr* isimli tezkiresi edebiyat tarihimiz için mühim kaynaklar arasında yer almaktadır.

Şehrengiz türünde kaleme aldığı eserinin ismi ise *Âyine-i Hübân*'dır. Bunu şöyle belirtmiştir:

“Sözümüz vâsıl-ı pâyân oldı
Nâmı Âyine-i Hübân oldı”

Eser, Bursa'daki bazı meslek gruplarının tanınmış isimlerini ve onların ahvâlini anlatmak için kaleme alınmıştır. Kaynaklar eserin üç cilt olduğunu belirtse de elimizde sadece bir cildi mevcuttur.²¹ Ayrıca eserin İstanbul Üni-

versitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında tam adı “Nâm-ı in Şehrengîz-i Cilve-resâ ve Âyine-i Hübân-ı Burusâ El-Mahrûsa” başlığı ile kayıtlıdır. Eser, 269 beyitten oluşmaktadır. Eserde yer alan 20 güzelin her biri tasvir edilmiştir.²²

“Birisi Şeyh Muhammed hûbun
Oldı ser-çeşmesi her mahbûbun
Halvet-i vasla olunca lâyık
Vechi var çille çekerse 'âşık
Halka-i zikre girüp leyl ü nehâr
Âşık-ı zârı dolandırır ne var
Eylese çeşm-i siyâhile nigâh
Diyeler tekyede Allâh Allâh”²³

Yalnızca Bazı Beyitleri Elimizde Olan Bursa Şehrengizleri

Mevcut müstakil Bursa şehrengizleri dışında, varlığından başka eserler aracılığıyla haberdar olduğumuz lakin he-

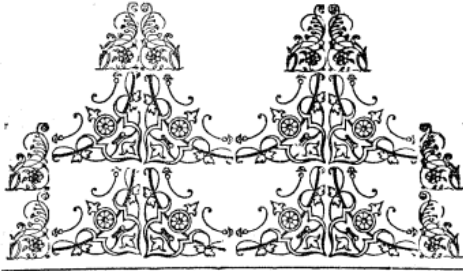
20 Ayrıntılı bilgi için bkz. Çıpan, Mustafa (1992). “İsmâil Belîğ.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, s. 415-16.

21 Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkadiroğlu, Abdülkerim (1988). “Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa

Şehrengizî”. *Türk Kültürü Araştırmaları* “Prof. Dr. Şerif Başta-
tav'a Armağan”. Ankara. s. 129-67.

22 Ayrıntılı bilgi için bkz. Tıgılı, Fatih (2020). “Türk Edebiyatında Şehrengizler”, *Doktora Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s. 112-113.

23 Abdulkadiroğlu, *agm.*, s. 143.

✽ (شهر انکیز پروسه) ✽

آغاز شهر انکیز پروسا صان الله تعالى عن البأسا
کل ای مرغ نو اینچ و خوش آواز کروزن کله اول عشا قه دمساز
یور کدن طو تشوب فانوس کردار دملک پر آتش ایت قفقوس کردار
دلک در شهر (برسا) کبی پرسوز دختان کدن فلک لردر سیه روز
ایکی کوکلی جان سز عالم ایجره ایکی یاغش یقلش سز غم ایجره
کتور هم شهر بیک حقین یرینه که طو یوب مصروشام آتی یرینه
ایدوب سر جله حالین شاهه تعریف فلک سان یرلرینی ایله تو صیف
آجوب افسانه بابن ایله افسون شپک شوقینی دلدن قلسون افزون
بیانک رهبر اولوب اینسون ارشاد سماع اهلین صفادن ایلسون سناد
بو کون سوز کوهرندن سین خبردار سوز که کیم قولاغ اولر صدق وار
بلاغت کوینه اورینه جوکان سمند اوینات سنکدر شمعی میدان
نی خامه ک در آب فیضه میراب شکر سوز لاله شاهی ایله سیراب
آکر چه ذره کبی خاک ره سین ولی خورشیدوش مداح شه سین
بو کون کرجه الگ بی سیم وزردر دلک (برسا) کبی کان کهردر
باشندن باشله مدح ایت کوهرسارین نه تنها کوهرسارین هر کسارین

Lâmi'î Çelebi'nin 1288'de Hüdâvendigâr Vilâyet Matbaası'nda basılan *Şehrengîz*'inin giriş sayfası

nüz elimize geçmemiş şehrengizler de mevcuttur:

1. Âşık Çelebi (ö. 1572) - Şehrengîz-i Bursa

XVI. yüzyılın önemli divan şairlerinden olan Âşık Çelebi, dönemin mühim biyografik kaynaklarından olan *Meşâîr-ü's-Şu'arâ* isimli bir tezkire kaleme almıştır. Çelebi, bu eserinde Sun'î Çelebi'nin hayatı hakkında malumat verirken kendisinin de bir Bursa şehrengizi kaleme aldığını belirtir. Ancak bahsettiği eserin herhangi bir nüshası şu an için elimize geçmemiştir.

"Biri Sun'î ki bir semen-berdür
Hak bu kim sun'-ı Hakka mazhardur
Sâni'-i kâ-hâne-i 'âlem
İtmiş ol hubi cümleden ekrem"²⁴

2. Halîl-i Zerd (San Halil) (ö.?)

Bursa'da doğmuştur. Zayıf ve sarışın olması hasebiyle "Halîl-i Zerd" olarak anılmıştır. Doğum ve ölüm tarihi, eğitim hayatı hakkında kaynaklarda bilgi mevcut değildir. XVI. asırda kaleme alınmış biyografi kaynaklarımızdan

24 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, Filiz (2018). *Âşık Çelebi-Meşâîr-ü's-Şu'arâ*. Ankara: KTB Yayınları, s. 570. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>

olan Âşık Çelebi *Meşâîr-ü's-Şuarâ*'sında onun için şu ifadeleri zikretmiştir: "Bursa hakkında dil-berleri evsâfında bir şehrengîz-i şekl-i kıt'a dimüşdür andan ceste ebyâtdur." Eser ile ilgili elimizde sadece üç beyit mevcuttur:

"Kılca assı idemez kim sever Mû-tâbı
Çulı torbayı yir onmaduk olur ana uyan
Ben Kâtır-zâdeden ey dil nice el çekmeyeyüm
Eşek ayağı geçer 'âşıkına ol fettân
Sevme baş ağrısı oğlan ki reh-i 'ışkında
Derd-i ser çekmeyenün başına itmez dermân"²⁵

Yukarıdaki beyitlerde Mû-tâb yani kıl dokumacısı ve Kâtır-zâde adında iki güzelden bahsedilmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki kadim şehrimiz Bursa için pek çok şehrengiz kaleme alınmış; gerek Bursa'nın tabii güzellikleri, akarsuları, hamamları anlatılmış gerekse de bu şehirde yaşayan güzeller şehrengizlere konu olmuştur.

25 Kılıç, age., s. 647-648.

Vatan Gazetesi Bursa İlavesi: 23 Ekim 1952

Ahmet Emin Yalman'ın sahibi ve başyazarı olduğu Vatan gazetesi, 26 Mart 1923 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. 12 Ağustos 1925'e kadar yayınını sürdüren gazete, devrin ağır siyasi baskıları karşısında yayınına uzun bir süre ara verdikten sonra 19 Ağustos 1940'ta tekrar kaldığı yerden devam etmiştir. Gazete, bu tarihten itibaren zaman zaman kısa aralıklarla kapatılsa da yayınını 1940'lı ve 1950'li yıllar boyunca sürdürmüş ve Türkiye Cumhuriyeti basın tarihinde

önemli bir yer tutmuştur. Türkiye'de tek parti rejiminin 14 Mayıs 1950'de sona ermesinin ardından değişen siyasi atmosferin basındaki belirleyici aktörlerden biri olarak Vatan gazetesi memleketin nabzını tutmak amacıyla geniş bir gazetecilik heyeti ile birlikte yurt gezileri düzenlemiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin hemen hemen bütün illeri, 1952-1953 yılları arasında Vatan gazetesinin ekipleri tarafından gezilmiştir. Bu yurt gezilerinin ayrıntılı

gözlem sonuçları adı geçen gazetede, "Memleket İlâveleri" başlığı altında yayınlanmıştır.

Vatan'ın 23 Ekim 1952 tarihli sayısının ilavesinde Bursa ele alınmıştır. Bir dönem tarihi kitlelere sevdiiren adamlardan biri sayılan meşhur popüler tarihçi Feridun Fazıl Tülbentçi, "Bursa'nın Tarihçesi" kısmını kaleme almıştır. Yarım sayfalık özet mahiyetindeki bu bölüm, Bursa tarihi hakkında bilinenlere yeni bir şey ilave etmiyor.

Bursa'nın Önde Gelen İsimleri

Bu başlık altında Bursa şehrinin bütün resmî üst düzey idarecilerinin isimleri vardır. Ayrıca şehrin sosyal, ekonomik hayatına yön veren cemiyetlerin başında bulunanlar ile seçilmiş siyasilerin ve il-ilçe belediye başkanlarının adları verilmiştir.

Vali Cavit Ortaç, Vali Muavini Basri Özel, Emniyet Müdürü Ömer Faruk Oktay, sağlık, millî eğitim, ziraat, iskân, bayındırlık, nüfus, tekel, orman, vakıflar, çalışma... gibi resmî dairelerin hepsinin müdürlerinin isimleri yazılıdır. Bursa Belediye Başkanı Ali Ferruh Yücel, İnegöl Belediye Başkanı Nuri Doğrul, Karacabey Belediye Başkanı Mustafa Kırımlı, Yenişehir Belediye Başkanı Mehmet Gökğöz, Mustafakemalpaşa Belediye Başkanı Musa Özel, Orhangazi Belediye Başkanı Galip Dinçer, Gemlik Belediye Başkanı Dr. Ziya Kaya, Orhanlı Belediye Başkanı Hakkı Yıldız, İznik Belediye Başkanı Mustafa Doran ve Mudanya Belediye Başkanı Dr. Remzi Tulgar, 1950 başlarında Bursa'nın belediye başkanlarıdır.

Bursa'dan kapsamlı isimler bölümü, 1950'leri araştıran yerel araştırmacıların istifade edebilecekleri önemli bir kaynaktır. İsimler bölümünde bütün ilçelerin kaymakamları yazılmıştır. Ayrıca dönemin üç önemli siyasi partisi olan Demokrat Parti, Halk Partisi ve Millet Partisi'nin il ve ilçe yöneticileri ile Bursa milletvekilleri dönemin siyasi hayatına ışık tutmaktadır. Yine dönemin Bursa'sında görev yapan yargı mensuplarının isimlerine rastlıyoruz.

1952'de Bursa'dan belirtmek istediğim son isimler şunlardır: Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Hayri Terzioğlu, Dağcılık Kulübü Başkanı Refik Tilkcioğlu, Hekimler Birliği Başkanı Dr. İbrahim Öktem, Merinos Müdürü Reşat Ağrıboz, İpekiş Müdürü İhsan Noyan, Kızılay Başkanı Hasan Alkoç ve Çocuk Esirgeme Başkanı Naci Kurtul.

Bursa Belediyesi'nin Durumu

Vatan'ın ilavesinde asıl önemli olan kısımlar, hâliyle, Bursa'nın 1950'lerin başlarındaki güncel durumudur. Bu güncel konu başlıklarından dikkatimizi çeken ilk şey, "Bursa Belediyesi Ne Hâlde?" yazısıdır. Belediye Reisi Ali Ferruh Yücel'in belediyenin başında fedakârca çalıştığı belirtilmiştir. Adı geçen başkanın fabrikatör oldu-

1951-1954 yılları Bursa Belediye Başkanı Ali Ferruh Yücel

Feridun Fazıl Tülbentçi

ğu; kendi fabrikasını ikinci plana attığı ve mesaisinin çoğunu şehrin imarına harcadığı belirtilmiş. Ancak bu bölüm başkana bir güzellendirme yapılarak geçirilmemiştir. Belediyenin ve başkanın karşısındaki zorluklara da dikkat çekmiştir. Belediyenin yıllık iki milyon lirayı bulan gelirlerinin yarısı çalışanların maaşlarına ve borç taksitlerine gidiyormuş.

Bursa'nın 1950 başlarında cadde ve sokaklarının büyük kısmı tamirata muhtaç bir hâlde bulunmaktadır. Altyapı sorunları, o ana dek yapılmış on bir kilometrelik kanalizasyona rağmen, henüz bitirilmiş değildir. Su şebekesinin islahı için belediye, yarım milyon liralık borçlanma yapmıştır. Üstelik o dönemde Bursa'da elektrik dağıtımında önemli yetersizlikler vardır. Vatandaşların elektrik talebine yeterli cevap verilmemiştir. Biri 500, diğeri 1100 beygir gücündeki iki motor elektrik ihtiyacına cevap veremiyor. Etibank'ın desteğiyle proje aşamasındaki elektrik temini planı ancak on yılda tamamlanabilecektir. Bu proje dört milyona mal olacaktır ki belediyenin iki yıllık bütçesine denktir. Bunun yarım milyonunu Bursa sanayici ödemeyi üstlenmiştir. Elektrik konusunda başka ayrıntılar da gazetenin ilavesinde yer almıştır.

Şehrin en önemli beledi sorunlarından biri de kapsayıcı bir imar-iskân haritasının yapılamamış olmasıdır. Bu harita işi için 66 bin liralık bir bütçe ayrılmıştır. Bursa, nüfusu -özellikle göçlerle- sürekli artan bir şehirdir. Bu artış, planlı bir yerleşimi zorunlu kılmaktadır. Şehir, 1950'de yüz bin nüfuslu iken, Bulgaristan'dan yaşanan 1951 Göçü neticesinde, yüz yirmi bine yükselmiştir. Bu plansız, hızlı nüfus artışı Bursa'yı geçekondü problemi ile karşı karşıya bırakmıştır.

Bursa'nın nüfus konusuna ayrıca bir alt başlık ayrılmıştır. Bursa'nın 1950 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 542 bine dayanmıştır. Bu rakamdan yola çıkarak, nüfus yoğunluğu (kilometrekare başına düşen insan sayısı) 54'tür. Şehir merkezinde bu yoğunluk iki katına çıkmıştır. 1935'ten 1950'ye gelindiğinde Bursa'nın toplam nüfusunda yüz binlik bir artış olmuştur. Bilhassa Bursa il merkezinde hızlı bir nüfus artışı dikkat çekmektedir. Merkez nüfusu 1940'ta 77 bin iken, on iki yılda 120 bini bulmuştur. 1950'lerin Türkiye'sinde nüfusu yüz bini geçen

beş şehirden birisidir Bursa. Gazete ekinin devamında ilçe nüfusları da tek tek verilmiştir. 16 bin nüfuslu İnegöl ile 15 bin nüfuslu Mustafa-kemalpaşa, Bursa'nın o dönemki en kalabalık ilçeleridir. Bu rakamlar, günümüzde merkezdeki normal bir mahalle nüfusuna ancak tekabül etmektedir.

Bursa'nın Ekonomik Durumu

Vatan gazetesinin Bursa ilavesinde en fazla yer bulan konu, "Bursa'nın iktisadî simasına bakış" başlığıyla verilen ekonomi konusudur. Günümüzden yetmiş yıl önceki Bursa'da ekonomik hayat; fabrikalar, işletmeler, tarım vs. ne durumdaydı, sorusunun cevabını bu bölümde bulabiliriz.

Gazeteci Ahmet Emin Yalman, şehrin iktisadî vaziyeti konusunda dönemin Bursa Vali Vekili Hilmi İncesulu ile bir röportaj yapmıştır. Bilhassa Bursa'nın ziraat durumu üzerinde yoğunlaşan bu diyaloga, gazete ekinde doğrudan yer verilmiştir. Adı geçen vali, Bursa'nın başarılarıyla efsane valilerinden Haşim İşcan'ın halefidir ve uzunca bir süredir valiliği vekâletle yürütmektedir. Vali, "Uludağ'ın arkasında fetih günlerinden beri aynı hayatı sürdüren köylülerimiz vardır. Dedelerinden gördükleri gibi arpa ve buğday yetiştirirler. Gelirlerine başka bir şey katmazlar." diyerek söze başlıyor. Burada dikkat çekmek istediği asıl şey, artık bir değişimin zorunlu olduğudur. Çünkü nüfus artmıştır ve yüzlerce yıl sürdürülen geleneksel zirai yöntemler bu nüfusu doyuramamaktadır. Çiftçi, artan ihtiyaca cevap vermek için hep en kolay yola başvurmuştur, o da orman ve mera alanlarına doğru genişlemektir. Vali, bunun çözüm olmayacağını ve üstelik başka sorunlar doğuracağını vurguluyor.

Asıl çözüm, modern usullerle katma değeri yüksek ürünlerin yetiştirilmesidir. Mesela, dağ yöresinde elmacılık, ovada şeftali yetiştiriciliğinin geliştirilmesi gerekiyor. İznik ve Orhangazi taraflarında gelişen bağcılığa dair detaylar valinin açıklamalarında vardır. Baltacı Çiftliği'nden tahsis edilen yüz bin Amerikan üzüm çubuğunun bile bu yörenin talebine yetmediğini öğreniyoruz. Ziraat Bankası, meyvecilik kredisini arttırmış. Bursa'da büyük çiftliklerin parçalanması, bahçe ziraatine doğru gidiş, bu tür kredilerle teşvik edilmiştir.

Bursanın iktisadî simasına bakış

Eski Vali Vekili Hilmi İncesu'nun eizdiği levhalar

Bursanın meşhur Seftalileri

Haşim İşcan ayrıldıktan sonra Bursa valiliği bir buçuk sene kadar açık kalmış ve çok kıymetli idareci Hilmi İncesulu tarafından son günlere kadar vekil sıfatıyla idare olunmuştur. Bu kadar uzun bir vekillik devri, valilik mevkiine bir nevi niğanzlık sayılabilir. Hilmi İncesulu, bütün Bursalıların kanaatine bu esnada imihani pek iyi geçirmiş, herkesin sevgisini kazanmış, vekil sıfatıyla salâhiyetlerinin mahdud olmasına rağmen Bursanın bütün işlerine sahip çıkmış, vazifesini azami hassaslıkla görmüştür.

Hilmi İncesulu. (Vatan) ekibinin üzerine aldığı memleket vazifesini büyük bir alâka ile karşıladı. Bursanın işlerine ve derilerine dair sorduğum sorulara verdiği cevapları, yerin mahdud olması dolayısıyla biraz kaalilerak aşağıya geçiriyorum:

Bursada Meyvecilik

Uludağın arkasında fetih günlerindenberi aynı hayatı sürdüren köylüler vardır. Bu

Bursa Vali Vekili Hilmi İncesulu

çin ölüm demek olduğu için mıntakanın iklimine en müsai imkânlar araştırılmış ve işe girişilmiştir. Buralarda iyi A masya elması yetiştiği anlaşılırca, geçen sene 10 bin fidan tevzi edilmiş, bu sene için de 30 bin fidanlık hazırlığı yapılmıştır. Mevsiminde dağıtılacaktır. Ziraat Bankası da meyvecilik kredisini genişletmiştir. 40 bin elma ağacı, en aşağı bir tahminle bu mıntaka için 400 bin liralık senelik gelir temin eder.

Bursa ovasında da şeftali istihsali genişlemekte yolundadır. Hususi teşebbüsle geniş fidanlık ve binlerce ağaçlık bahçeler kurulmuştur. Dedeler zamanında bir ev ve zevk mahsulü olan şeftali, Bursanın en kârlı istihsal maddesi haline gelmek istidadındadır. Ticarî endişelerle şimdi daha ziyade ambalaja dayanacak nevilleer kişaf ettiriliyor. **Konserve fabrikaları** simididen birden **ikiye** çıkmıştır. İyi bakımla bir dönümlük şeftali bahçesinden sene altı yüz lira irat alınabilir.

Bursada büyük çiftlikler parçalanıyor **bahçe ziraatine** doğru gidiliyor. Arazi kıymetlendiği için meralara gittikçe fazla göz koymaya başlanmıştır. Duttan daha verimli mevzuların ortaya çıkması itibariyle dut bahçeleri sökülüyor, ağaçlar yalnız bahçe kenarlarında bırakılıyor. **İpekçilik** bu yüzden **geri gitmek** istidadındadır. Bu sene iyi mahsul alınmasına rağmen mikdar geçen seneden 100 bin kilo nok sandır.

Üzüm Yolları

Meyvecilik kredisinde **İznik ve Orhangazi** yenden bağlar kurulmuş, üzüm istihsali süratle yükselmeye başlamıştır. Baltacı Çiftliğinden tahsis edilen 100 bin

Bursa Valisi'nin ziraat odaklı açıklamalarından öğrendiğimiz bazı detaylar şöyledir: Konserve fabrikaları ikiye çıkmıştır. Dut yetiştiriciliği ve ipekçilik, daha kârlı başka ürünler dolayısıyla gerilemektedir. Aynı şekilde tütün üretimi de sıkıntılı bir durum arz etmektedir. Çünkü talebin üstünde bir üretim söz konusudur. Vali, tütüncülük hususunda örnek olarak İnegöl'ü vermiştir. Tütünün

Bursa'da en çok yetiştirildiği bu ilçede, devletin "Artık ekmeysin" uyarıları karşılıklı bulmamıştır. Vali, bu durum karşısında bir gerçeği ifade ediyor ve diyor ki: "Yasaklamak çözüm değildir. Biz, devlet olarak vatandaşa alternatif üretim çözümünü sunmalıyız." Çözüm önerisi olarak İnegöl taraflarında şekerpancarı üretimini sunuyor. 1950'lerin başlarındaki Bursa Ticaret Odası'nın kurumsal yapısı ve faali-

Tarihî Bursa belediye binası

Mustafa Kemal Paşa, *Vakit* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Bey'e demec verirken, Adapazarı, 19 Haziran 1922

yetlerine değinilmiştir. Memleketteki genel durumun aksine Bursa'da siyaset, ekonom-ticaret işlerine gereksiz müdahalelerde bulunmamıştır. Bursa Ticaret Odası Başkanı Demokrat Partili; Ticaret Meclisi Başkanı ise Halk Partilidir. Üyeler de partiler arasında adaletli bir şekilde dağılım göstermiştir. Gerek Oda gerekse de Meclis uyum içinde çalışmış ve Bursa'nın bilhassa tanıtımı için ayrı ayrı heyetler kurmuştur.

Ayrıca Bursa'da bankacılık faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir. 1950 başlarında Bursa'da Ziraat, İş, Yapı Kredi ve Osmanlı bankaları bulunmaktadır. Gazete ekibi Ziraat Bankası şubesinin faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Bu konuda bankanın müdürü İrfan Kocaoğlu'ndan izahat almışlardır. Bursa'da on bir adet Tarım Kredi Kooperatifi mevcutmuş ve Ziraat Bankası bu kooperatiflerle sıkı ilişki içindeymiş.

Türkiye'nin en önemli fabrikalarından olan Merinos'a "Bursa'ya hayat

Bursa Yeşil Camii, 1952 yılı

Merinos Fabrikası, Bursa

Bursa, 1952 yılı

veren müessese" başlığıyla yer verilmiştir. 2 Şubat 1938'de bizzat Mustafa Kemal Atatürk ve başbakan Celal Bayar tarafından açılan bu fabrika, dünya çapında bir kurumdur. Yılda 1400 ton iplik ve 350000 metre ince kamgarn kumaş üretmektedir. Fabrika, ülkemize her yıl 20 milyon liralık döviz kazandırıyor. Bursa, Balıkesir ve Çanakkale dolaylarında 75 bin baş kıvrıcık koyun yetiştirilmesi bu fabrika sayesinde. 1950 başlarında çalışan sayısı 2200 kişiyi bulmuştur. Çalışanların aile durumlarını da göz önüne alırsak, o dönemki Bursa nüfusunun hatırı sayılır bir oranı Merinos fabrikası ile doğrudan ilintili olarak dikkat çekmektedir. Hiç şüphesiz ki Bursa şehrinin her bakımdan canlı hâle gelmesinde en etkili faktörlerden biri bu devasa kuruluşur. Gazete heyeti, fabrikanın o dönemki müdürü Reşat Ağrıboz tarafından ağırlandırılmış ve fabrika gazetecilere gezdirilmiştir.

Gazetenin Bursa gezi heyetinde yer alan Besime Birev, Bursa'ya 1950 öncesinde de defalarca gelmiş ve hemen her semtini tanımıştır. Adı geçen hanım, gazetenin ilavesi için Bursa Süttozu Fabrikası'nı ve Bursa kebaçılarını gezmiştir. İncelediği bu yerlerin durumunu yazmıştır. 1934'te Selim Süder ve kardeşleri tarafından Süttozu ve Buz fabrikaları kurulmuştur. Kurulduğu günden 1950 başlarına kadar her geçen yıl gelişme gösteren bu Süttozu Fabrikası'nda pastörize süt ve tereyağı yapılmaktadır. Altın Sülün, Kremalı Kaşar, Uludağ gibi etiket isimlerle üretilen peynirler de mevcut olup, bütün bu ürünler kısmen Bursa içinde tüketilmekte; kısmen de dışarıya ihraç edilmektedir. Hollanda'dan getirilmiş bir ustabaşının gözetiminde fabrikanın arz ettiği intizam ve temizlik övgüye değer bulunmuştur.

Bursa'ya özgü en başta gelen zanaatlardan bıçakçılık konusu özel olarak ele alınmıştır. O dönemde Bursa'da 77 bıçakçı dükkânı varmış. Ayrıca kendi evlerinde çalışan bıçakçıların olduğunu da unutmamak gerekiyor. Meşhur bıçakçı Remzi Sarıçetin'in dükkânı ziyaret edilmiştir. Adı geçen ustanın şöhretinde hiç kuşkusuz Atatürk'ün taltif edici el yazısının büyük rolü vardır. Babasının mesleğini sürdüren ve aynı zamanda hukuk mezunu oğlu, gazete heyetine bıçak atölyesini gezdirmiştir. Ona göre, Ni-

san 1951'de Ankara'da yapılan Sanayi Kongresi'nde bıçak-çatal-kaşık gibi eşyaların ithalinin serbest bırakılması yerli üreticiyi olumsuz etkileyecektir. Bıçakçılıkta en önemli rakibimiz İtalya'dır ama Bursa bıçağı dünyada bir numaradır. Birçok ülkeye ihracat yapılmaktadır. 1950 Şikago Sergisi'nde Bursa bıçağı özel ödül almıştır.

Vatan Gazetesi İlavesinde Bursa İle İlgili Diğer Hususlar

Dergimizde bize ayrılan alanı çok fazla aşmamak adına sözünü ettiğimiz önemli kaynağın Bursa ile ilgili yer verdiği bazı konu başlıklarını özetleyerek yazımızı sonlandıralım.

Ahmet Emin Yalman'ın eşi Rezzan Hanım, şehri bir turist sıfatıyla gezmiş ve gözlemlerini, "Turist Gözüyle Bursa" başlığıyla aktarmıştır. 1950 başlarında Bursa ve çevresinin turizmi hakkında fikir edinmemize katkı sağlayacak bir metindir bu bölüm. Bursa'nın tanıtımını sağlayacak rehber kitapçık hazırlanması konusuna da değinilmiştir. Gerçi mevcut bir rehber kitabı var ancak bunun güncellenmesi ve bilhassa şehrin turistik haritasının yeniden ve daha pratik bir surette hazırlanması öneriliyor. Bursa Turizm Teşkilatı ya da şehirdeki büyük otellerin, güncel ve kullanışlı bir şehir rehberi hazırlayabilecekleri belirtiliyor.

Bursa'nın gözde turizm merkezi olarak parlamaya başlayan Uludağ'a özel bir yer verilmiştir. Daha teleferiğin kurulmadığı 50'li yıllarda Uludağ'a çıkışın ne kadar zahmetlice bir iş olduğu bu yazıdaki ayrıntıdan anlaşılmaktadır. Dağa, biri yayan, diğeri katırlarla olmak üzere iki yoldan çıkılıyormuş. Dağın çıkılabilen son merhalesinde büyük otel yer almaktadır. Kayakta acemi olanlar ile profesyonel olanların hangi mevkilerde kayabilecekleri gösterilmiştir. Uludağ, o zamanlarda da kayak ve kamp merkezi olarak ülkemizin gözde tatil yerlerinden biridir.

Bursa'nın 1950 başlarında faaliyet gösteren otelleri tanıtılmıştır. Bu otellerin iletişim bilgilerinden, ücret tarifelerine kadar birçok özelliği verilmiştir. 2000 rakımlı, karlı, çamlı tepede konforlu bir tatilin adresi olarak Uludağ Oteli'nin reklamına yer verilmiştir. 175 yatak kapasitesi ile büyük bir otel sayılır. Ayrıca Dağcılık ve Turizm Kulübü'nün turistler için

sağladığı eğlence olanaklarına dair bir reklama da gazete ilavesinde yer verilmiştir. Şehir merkezinde ise, Çelik Palas, Gönlü Ferah, Çekirge Palas gibi oteller ile kaplıca tarıtılmıştır. Bursa'nın ulaşım ve yol durumu, Bursa ilçelerine dair malumatlar ve Vatan gazetesi ekibinin Bursa'ya seyahat macerası gibi konular da ilavede yer bulmuşlardır. Ayrıca Bursa'da örnek Bir sağlık kuruluşu olarak Ulu-

dağ Sanatoryumu'na yer verilmiştir. Son olarak Bursa'da örnek bir hususi mektep olarak İhsan-Süheyla Çizakçının okuluna küçük bir yer ayrılmıştır. Sonuç olarak denilebilir ki Vatan gazetesinin 1950'lerin hemen başlarında hazırladığı Bursa ilavesi oldukça ayrıntılı ve mühim bir kaynaktır. Bu bakımdan; dönemi ve Bursa'yı merak edenler için çok sayıda bilgi ve fotoğraflarıyla dikkat çekicidir.

Bursa Uludağ Üniversitesi'nde Yayınlanan Dergiler

Bursa Uludağ Üniversitesi bünyesinde; değişik zaman dilimlerinde gerek fakülte-lerin bilimsel dergileri gerekse öğrencilerin gayretleriyle çıkan kültür dergileri önemli bir toplama ulaşmıştır. Bunlar hakkında toplu bir tanıtım ve tahlil gayesi güden bu çalışmada kronolojik bir sırayla üniversitemizin yayın organlarını tek tek ele alıp inceleyeceğiz. Bütün bu dergilerin varlığı bizlere bir ilim yuvasının ne denli işlek ve işlevsel olduğunu kanıtlamaya yeter. Dergiler, ömürleri dolduğunda kapanırlar. Lakin yerlerini yeni soluklar taşıyan yeni dergiler alır ve hayat devam eder.

Akademi

Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin yayın organıdır. Dönemin idarecilerinin yönetiminde 1972'de yayımlanan dergide Vural Savaş, Zeynel Dinler, Cafer Unay, İlhan Uludağ, Hasan Aşkan, Berker Yaman, İnal Cem Aşkun, Zeyyat Sabuncuoğlu, Güngör Önal, Okan Akçay, Tuncer Tokol, Hakkı Özel, Nihat Edizdoğan, Orhan Şener, Abdullah Gür, Halis Ertürk, Yusuf Ziya Binatlı, Erol İyiboğurt, İlker Parasız, İlhan İyioğlu, Ahmet Öztürk,

Turgut İyioğlu, Ercan Dülgeroğlu vd. öğretim üyelerinin ilmi makalelerine yer verilir. Dergide iktisatla ilgili çeviri yazılar da yer alır. Akademi'nin bundan sonraki dönemi için U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi bölümümüze bakınız.

U.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi

Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin dört ayda bir yayımlanan tıp dergisidir. 1974'te yayımlanmaya başlanan dergide özgün, temel ve klinik tıp bilimleri alanlarında kaleme alınan yazılar yer alır. İlk yayın kurulunda Suna Taneli, İsmet Sarı, Gülsen Korfalı, Kaya Aksoy bulunmaktadır. 1983'ten itibaren U.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi olarak yayımını sürdüren derginin başlangıçta yayın kurulu şu doktorlardan oluşur: Özhan Eyiğör (editör), Şebnem Kılıç, Engin Ulukaya, İlker Ercan, Davit Saba ve Yeşim Uncu. 2022 yılında yayımlanan 48. cildin ilk sayısının editör kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Prof. Dr. Özhan Eyiğör, Prof. Dr. Özen Öz Gül, Prof. Dr. Güven Özkaya, Doç. Dr. Aslı Görek Dilektaşlı, Doç. Dr. Sertaç Argun Kıvanç ve Doç. Dr. Işıl Kasapoğlu. Bir ara derginin yayın kurulu sekreterliğini

Seyhan Migal'ın yürüttüğü derginin, doğal danışma kurulunu ise U.Ü. Tıp Fakültesi'nin tüm öğretim üyeleri oluşturur. Yayımı süren dergi halen 48. cilttedir.

U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

1972'de Akademi adıyla çıkmaya başlayan dergi, daha sonra 1979'da *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* adını alır. Başlangıçta öğretim üyeleri İsmail Efil, Nuri Burhan, Necmi Gürsakal ve Mehmet Aslanoğlu'dan oluşan yayın kuruluna yönetilen derginin bir dönem künyesi şöyleydi: Editör Feridun Yılmaz, editör yardımcısı Aşkın Keser, yayın kurulu üyeleri Veysel Bozkurt, Ali Yaşar Sarıbay, Tamer Çetin, Semih Yıldırım, İsmail Efil, Mehmet Yüce ve Kadir Yasin Eryiğit. Derginin elektronik olarak yayımlanan 2022/1 tarihli son sayısının künyesinde şu isimler yer almaktadır. Derginin sahibi Rektör Prof. Dr. Saim Kılavuz, imtiyaz sahibi Prof. Dr. Derda Küçükcalp, baş editör Kadir Yasin Eryiğit, editör Dr. Burak Faik Emirgil, Türkçe dil editörü Öğr. Gör. Gülnaz Çetinoğlu, İngilizce dil editörü Dr. Esma Birişçi, editör

yardımcıları Nagihan Memiş ve Neşe Aral'dır. Derginin yayın kurulu ise şu isimlerden oluşmaktadır: Prof. Dr. Derda Küçükcalp, Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, Prof. Dr. Murat Hakan Altıntaş, Prof. Dr. Pir Ali Kaya, Prof. Dr. Özhan Çetinkaya, Prof. Dr. Çağatan Taşkın, Prof. Dr. Ferhat birinci, Prof. Dr. Metin Özdemir. Ayrıca derginin çeşitli üniversite akademisyenlerinden oluşan geniş bir danışma kurulu vardır. Dergi "iktisadi ve sosyal bilimler alanında farklı disiplinlerde üretilen Türkçe ve İngilizce makaleleri yayımlayarak Türkiye'de ve dünyada bu alanda yapılmış çalışmalara katkı sağlama amacı taşımaktadır. Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak" yayımlanır. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir.

U.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi

Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi'nce 1981'de çıkarılmaya başlanır. Yılda bir yayımlanan derginin ilk yayın kurulu O. Sacit Görgülü, Şevki Z. Coşkun ve Müfit Kahraman'dan oluşur. Bir ara kurum adına derginin sahibi Engin Kennerman, yayın kurulu üyeleri ise Şevki Coşkun, Kadir Yeşilbağ ve Ayşegül Eyigör'dür. Zamanla kadrosu gelişen dergi daha çok okura ulaşma ve uluslararası indekslerde yer alma hedefiyle 2019 yılı itibarıyla adını *Veteriner Hekimlikte Araştırma Dergisi* olarak yenilemiştir. Yılda iki kez çıkarılan derginin 2022 yılında 41. cildinin ilk sayısı yayımlanmıştır.

U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi

Zirai bilim dergisidir. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nce 1982'de yayımlanmaya başlanan dergi önceleri yılda bir, daha sonra yılda iki kez çıkarılır. Dergi tarım bilimlerinde yapılmış özgün araştırma yazılarına yer verir. Başlangıçta yayın kurulunu oluşturan öğretim üyeleri; İbrahim Ak, Orhan Yavuz, Semih Yazgan, İlhan Turgut, Mehmet Özgür, Mihriban Korukoğlu, İsmail Filya ve Cumhuriyet Aydınalp'tır. Son dönemde künyede derginin fakülte adına sahibi olarak İsmail Filya, yayın kurulu üyeleri olarak ise Aydın İpek, Mehmet Sincik, Ece Tamer, Önder Canpolat ve Hakan Çelik isimleri yer alır. 2011 yılında derginin 25. cildi tamamlanır. Daha sonra 2018 yılında Bursa Uludağ

Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi adını alan derginin son olarak 2022 yılında 36. cildinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Son sayıda derginin fakülte adına sahibi Prof. Dr. İlhan Turgut, baş editörü Prof. Dr. Hakan Çelik'tir. Derginin alt yayın komisyonunda yer alan isimler şunlardır: Prof. Dr. Hakan Çelik, Doç. Dr. Tolga Tipi, Doç. Dr. Oya Kaçar, Doç. Dr. Asuman Cansev, Doç. Dr. Ekin Sucu, Doç. Dr. Sine Özmen Toğay, Doç. Dr. Elvan Ender Altay, Dr. Öğr. Üyesi Kadir İlhan ve Doç. Dr. Onur Taşkın. Dergiye emek veren bilim insanlarının ayrıca "Editörler Kurulu" adı altında bir iş bölümü de vardır.

U.Ü. Mühendislik ve Mimarlık Fakülteleri Dergisi

U.Ü. Mühendislik Fakülteleri Dergisi adıyla 1984'te yayımlanmaya başlanan dergi, 1993'te *U.Ü. Mühendislik ve Mimarlık Fakülteleri Dergisi* adını alır. Başlangıçta yılda bir yayımlanan derginin ilk yayın kurulu şu isimlerden oluşur: Ergun Bayrakçı, Habib Umur, Özcan Özdemir, Feza Karaer, Yıldız Çağlı. Derginin son yıllardaki künyesi ise şöyledir: Sahibi kurum adına Sedat Ülkü, yayın kurulu üyeleri; Sedat Ülkü, İrfan Karagöz, Erdoğan Dilâveroğlu, Erhan Pulak. Daha sonra 2014 yılında Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi adıyla yoluna devam eden derginin son olarak 2022 yılında 27. cildinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Son yayın kurulunda şu isimler yer almaktadır: Prof. Dr. Akın Burak Etemoğlu, Doç. Dr. Erhan Pulat, Doç. Dr. Sait Eser Karlık, Prof. Dr. Fatih Karpap, Prof. Dr. Güneş

Yılmaz, Prof. Dr. Erdal Emel, Prof. Dr. Adem Doğangün, Prof. Dr. Dilek Kurt, Prof. Dr. Ferruh Öztürk, Prof. Dr. Feza Karaer, Doç. Dr. Pınar Kırıcı, Prof. Dr. Ahmet Altuncu, Prof. Dr. Ahmet Durmayaz, Prof. Dr. Murat Hoşöz, Doç. Dr. Cemal Hanılçı, Prof. Dr. İbrahim Atmaca, Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Düven. Senede üç defa yayımlanan derginin uluslararası üniversitelerin öğretim üyelerinden oluşan bir de "Bilimsel Danışma Kurulu" vardır.

U.Ü. Eğitim Fakülteleri Dergisi

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nce yayımlanan eğitim dergisidir. 1986'da yayımlanmaya başlanan derginin ilk yayın kurulunda bulunanlar; İsmail Bozkaya, Mustafa Sarıtaş ve Ramis Dara'dır. Yılda iki kez yayımlanan derginin son künyesi şöyledir: Sahibi kurum adına Murat Altun, yayın kurulu üyeleri Muhlis Özkan, Asude Bilgin, Sedat Yüksel ve İsmet Öztrak. Editörlüğünü Muhlis Özkan'ın yaptığı derginin 2011'de 24. cildi tamamlanır. Son yıllarda Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi adıyla çıkarılan derginin, 2022 yılında 35. cildinin ilk sayısı yayımlanmıştır.

U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nce yayımlanan ilmi dergidir. 1986'da yayımlanmaya başlanan derginin yayın kurulunu oluşturan öğretim üyeleri şunlardır: Mustafa Kara, Abdurrahman Çetin, Murat Yurtsever, Bülent Şenay ve Vejdi Bilgin. Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki defa yayımlanan derginin 2022 yılında 31. Cildinin ilk sayısı çıkmıştır. Derginin editörü Prof. Dr. Mehmet

Fatih Birgül, editör yardımcısı Doç. Dr. Ulvi Murat Kılavuz'dur. Derginin alan editörleri de şu isimlerden oluşur: Doç. Dr. Şener Şahin, Prof. Dr. Vejdi Bilgin, Prof. Dr. Adem Apak, Prof. Dr. İsmail Güler, Doç. Dr. Mutlu Gül, Prof. Dr. Celil Kiraz, Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet Uğur, Dr. Öğr. Üyesi Selâhattin Öz, Arş. Gör. Tahir Ayas, Arş. Gör. Merve Yavuz, Arş. Gör. Salih Zor, Arş. Gör. Mehmet Angay, Arş. Gör. Büşra Tamaç İrgüren. Yayın Kurulunu oluşturan adlar da şöyledir: Felicia Waldman Roddy, Tim Jakoby, Dr. Halil İbrahim Hançabay, Doç. Dr. Aytekin Özel, Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay, Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özçelik, Doç. Dr. Kadir Gömbeyaz, Prof. Dr. Kemal Ataman, Doç. Dr. İbrahim Gürses, Dr. M. Salih Kumaş, Prof. Dr. Muhammet Tarakçı, Doç. Dr. Nimetullah Akın, Doç. Dr. Sezai Engin, Dr. Öğr. Üyesi Hidayet Peker, Doç. Dr. Veysel Kaya, Prof. Dr. Salih Çift. Derginin İngilizce dil editörü Arş. Gör. Zeynep Sena Kaynamazoğlu, Arapça dil editörü ise Arş. Gör. İslam Batur'dur. Derginin redaksiyonunu yapanlar Arş. Gör. Tahir Ayas, Mehmet Şakar, Arş. Gör. Merve Yavuz ve Arş. Gör. A. İskender Sarıca'dır.

Akademi

Aylık edebiyat ve kültür dergisidir. Uludağ Üniversitesi Basın Kulübü tarafından çıkarılan dergi sekiz sahife

olup ilk sayısı 6 Nisan 1990 yılında yayımlanır. Koordinatörlüğünü ve danışmanlığını Mustafa Özge'nin, sahipliğini Tahir Koçubaba'nın yaptığı Akademi'nin yayın kurulu; Mustafa Dölek, Mete Toprak, Sedat Kılıç, Ramazan Kaya, İbrahim Aksoy ve M. Ali Önder isimlerinden oluşmuştur. 'Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Sesi' olan Akademi, üç sayı çıkmıştır.

Veteriner Cerrahi Dergisi

Altı aylık veterinerlik dergisidir. Uludağ Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi'nin yayın organıdır. Derginin sahibi fakülte adına O. Sacit Görgülü'dür.

Foto Sentez

Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencilerinin TÖMER Bursa Şubesi'nin katkılarıyla çıkardığı kültür dergisidir. 1994 yılında yayımına başlanan derginin yayın kurulu üyeleri şu isimlerdir: Rahmi Türk, Sema Korkmaz, Arzu Balcı. İki aylık periyotla bir süre yayımlandıktan sonra kapanır.

Gece Nöbeti

Uludağ Üniversitesi Tıbbî Bilimler Bilgi Araştırma Geliştirme Kulübü Bülteni'dir. Kulübün bülteni olarak 1996 yılında yayımlanmaya başlanan derginin genel yayın yönetmeni Engin Çiftçi'dir. Yayın kurulunu; Koza Çubukçu, Ebru Onuker, M. Başar Gürbüz ve Veysi Ekinci'nin oluşturduğu Gece Nöbeti, 1998'de kapanır.

UMED

Uludağ Üniversitesi Mezunlar Derneği tarafından 1996'da çıkarılır. Ayda bir yayımlanan derginin yayın kurulu üyeleri şu isimlerdir: Erdinç Dündar, Arif Hikmet Bildik, Hasan Afacan, Yener Atay, Ferhat Ateşalmaz. Bir müddet yayımlandıktan sonra kapanır.

Usça ve Dostça

Uludağ Üniversitesi Basın Kulübü'nce yayımlanan sanat-edebiyat dergisidir. İlk sayısı 1996'da yayımlanan derginin yayın yönetmeni Aykut Özer'dir. Yayına daha sonra Nilay Şahin Çetinkaya ve Banu Çetinkaya da katkı koyar. Bir süre yayımlandıktan sonra kapanır.

Yakamoz

Bursa Eğitim Fakültesi öğrenci bültenidir. 1996'da yayımlanan derginin sahibi ve yazı işleri müdürü, fakültenin o dönemdeki dekanı Ali Özçelebi'dir. Genellikle öğrencilerin yazı ve şiirlerinin yer aldığı yayının ömrü az olur.

Makina Aktüel

Uludağ Üniversitesi Makina Kulübü tarafından yayımlanan kültür dergisidir. İlk sayısı 1997 yılında yayımlanan derginin sahibi Mert Mete Lakerta, sorumlu yazı işleri müdürü Burak Oyugucu, genel yayın yönetmeni Ö. Selçuk Besen'dir. Dergi bir süre yayımlandıktan sonra kapanır.

Turkuaz

Uludağ Üniversitesi Edebiyat Kulübü'nce yayımlanan kültür ve edebiyat dergisidir. Derginin sahibi ve yazı işleri müdürü kulüp adına Özcan Çelik'tir. İlk sayısı Nisan 1997'de yayımlanan dergi, kısa bir süre düzensiz aralıklarla çıkar ve kapanır.

Revizyon

İLDER (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrenci Derneği) tarafından üç ayda bir çıkarılan fikir, sanat ve edebiyat dergisidir. İlk sayısı Nisan 1997'de yayımlanan derginin sahibi Sadettin Narman, sorumlu müdürü Abdülbaki Murat'dır. Yayın kurulu üyeleri ise şu isimlerdir: Yunus Kadakal, Muhammet Dinç, Halil Topal, Mustafa Turan, Yüksel Singin, Mustafa Özkan, Öztürk Biber, İbrahim Erdoğan, Hüseyin Yılmaz, Esra Mumcu, Melek Birsin, Kübra Yaşar, Rahime Kaya, Rabia Çetinel, Kevser Ateş, Elvide Bayram, Sena Taşkıran. Dergi bir süre sonra kapanmıştır.

Saat

Uludağ Üniversitesi Şiir ve Sevgi Kulübü'nce yayımlanan kültür dergisidir. Önce aylık çıkarılan dergi daha sonra yılda beş sayı çıkar. 1997'de yayımlanmaya başlanan derginin sahibi ve sorumlu müdürü Yalçın Karaoğlu'dur. Saat'in yayın kurulu üyeleri ise şu isimlerdir: Burcu Öztürk, Aysegül Çevik, Sercenk, Atilla Ünlü, Yalçın Karaoğlu. Dergi bir süre sonra kapanmıştır.

Uluçam

Uludağ Üniversitesi Çevre Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nce yayımlanan üç aylık kültür bültenidir. İlk sayısı 1998 yılında yayımlanan derginin sahibi Ulviye Özer, yayın yönetmeni Özdemir Gülesen'dir. Dergi bir süre sonra kapanmıştır.

Akademi

Aylık aktüalite dergisidir. Uludağ Üniversitesi Basın Kulübü'nün yayımladığı derginin ilk sayısı 1999 sonlarında çıkar. Sahipliğini M. Koray Bostancıoğlu'nun yaptığı derginin yayın kurulunda şu isimler yer alır: Özlem Armağan, Birol İncesu, İbrahim Yılmazhan, Serkan Ural, Mustafa Aydın, Duygu Neşeli, İmge Yumuşak, Çağatay Seçilmiş, M. Koray Bostancıoğlu ve Özhan Esen. Dergi bir süre sonra kapanır.

Alize

Aylık düşünce, edebiyat ve incele-

me dergisidir. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi ve öğrencilerinin yazdığı derginin sahibi Üzeyir İleri, sorumlu müdürü Talip İçöz'dür. Aralık 1999'da yayım hayatına aylık olarak başlayan dergi, aksayınca periyotunu altı aylağa dönüştürerek yayımını sürdürmek istemiş, bilahare derginin yayımı sona ermiştir.

Objektif

İki ayda bir yayımlanan veterinerlik dergisidir. 1999'da Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından çıkarılan derginin sahibi dekan Hasan Batmaz'dır. Temmuz 2021 tarihinde 80. sayısı yayımlanan bültenin künyesi şu isimlerden oluşur: Derginin; Veteriner Fakültesi adına sahibi ve sorumlusu Prof. Dr. Hüseyin Yıldız, yayın kurulu üyeleri ise Doç. Dr. Burcu Üstüner (Başkan), Doç. Dr. Selim Alçay, Dr. Öğr. Üyesi Ender Uzabacı, Dr. Öğr. M. Melih Yılmaz, Öğr. Neslihan Köstebekçi ve Fakülte sekreteri Sadrettin Özdemir'dir. Bültenin yayın danışmanı Prof. Dr. Berrin Zık'ır. Dergi bir süre sonra kapanmıştır.

Sosyalce

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu'nun yayımladığı aylık edebiyat dergisidir. 1999'da çıkarılan derginin sahibi okul müdürü Metin Erdem, yazı işleri müdürü Gülgün İldir, koordinatörü Emine Koban, editörü Fehamet Akın'dır. Dergi bir süre sonra kapanmıştır.

U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi

Sosyal Bilimler Dergisi

1999'da yayımlanmaya başlanan dergi, insan bilimlerinin çeşitli alanlarına ilişkin üretilen bilimsel yazılara yer

verir. "Sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar ve ilâhiyat temel alanlarında yazılmış özgün araştırmaları" içeren makaleler yayımlanmaktadır. Yayın kurulunu oluşturan öğretim üyeleri şunlardır: Coşkun Ak, Fügen Berkay, Zeren Tanındı, Nermin Çelen, Yusuf Oğuzoğlu, Mustafa Şahin, Gürkan Tekman. Derginin fakülte adına sahibi İ. Naci Cangül, yazı işleri sorumlusu Hatice Şahin'dir. Son yıllarda Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan derginin en son 2022 tarihli 43. sayısı yayımlanmıştır. Derginin güncel künyesi şu isimlerden oluşmuştur: Editörler: Prof. Dr. Hatice Şahin, Prof. Dr. Özlem Ercan, Dr. İbrahim Karahancı. Alan editörleri: Prof. Dr. Ayhan Helvacı (güzel sanatlar alanı), Prof. Dr. Çağatay Taşkın (sosyal, beşeri ve idari bilimler alanı), Prof. Dr. Hasan Bari Öcalan (sosyal, beşeri ve idari bilimler Alanı), Prof. Dr. Mustafa Asım Yediylıdız (ilâhiyat alanı), Doç. Dr. Gülay Durmaz (filoloji alanı). Yazım ve dil editörleri: Arş. Gör. Dr. Kadriye Hocaoğlu Alagöz, Arş. Gör. Burcu Kaya Çakı ve Arş. Gör. Ebru Kuybu Durmaz. Yabancı dil ve dizin editörleri: Dr. Zehra Öztürk ve Arş. Gör. Fırat Ender Koçyigit.

Yansımalar

Uludağ Üniversitesi öğrencilerince yayımlanan derginin sahibi Ömer Karaman, sorumlu müdürü Ersoy Hır'dır. Şubat 1999 tarihinde yayıma başlayan dergi kısa ömürlüdür.

Akciğer Arşivi

Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Ana Bilim Dalı bünyesinde yayımlanır. İlk sayısı

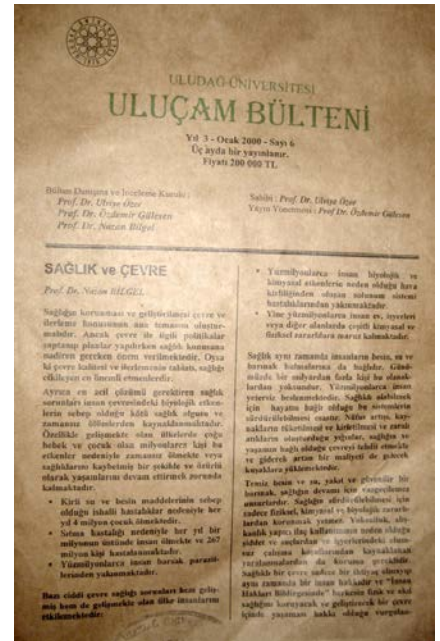

2000 yılında yayımlanan derginin yayın kurulunda öğretim üyelerinden oluşan şu isimler vardır: Editör Prof. Dr. Nihat Özyardımcı, Dane Ediger, Ercüment Ege, Oktay Gözü, Eser Gürdal, Mehmet Karadağ ve Esra Kunt Uzaslan. Özyardımcı Hoca'nın emekli olmasından sonra 2004 yılında editörlüğü Prof. Dr. Mehmet Karadağ üstlenmiştir. Yilda iki sayı yayımlanan derginin son olarak 2022 yılında 21.cildinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Derginin editörü Prof. Dr. Mehmet Karadağ, yayın sekreteri Doç. Dr. Funda Coşkun ve İngilizce dil editörü Doç. Dr. Çiğdem Gereklioğlu'dur. Akciğer Arşivi'nin danışma kurulu üyeleri de şu isimlerden oluşmaktadır: Prof. Dr. Güntülü Ak, Prof. Dr. Serdar Akpınar, Prof. Dr. Kurtuluş Aksu, Prof. Dr. Timuçin Alar, Prof. Dr. Füsün Alataş, Prof. Dr. Sedat Altın, Prof. Dr. Göksel Altınışık Ergur, Prof. Dr. Tamer Altınok, Prof. Dr. Yonca Anık, Prof. Dr. Emine Argüder, Prof. Dr. Sibel Arınç, Doç. Dr. Ahmet Arısoy, Doç. Dr. Ümit Aydoğmuş, Prof. Dr. Zeynep Ayfer Aytemur, Doç. Dr. Selvi Aşker, Prof. Dr. Canser Atınkaya, Prof. Dr. Erhan Ayan, Doç. Dr. Yusuf Aydemir, Prof. Dr. Hasan Fevzi Batırel, Doç. Dr. Mehmet Bayram, Doç. Dr. Mehmet Ali Bedirhan, Prof. Dr. Serdar Berk, Prof. Dr. Semra Bilaçerioğlu, Prof. Dr. Hayati Bilgiç, Prof. Dr. Mehmet Bilgin, Prof. Dr. Hacı Ahmet Bircan, Prof. Dr. Uğur Bozlar, Prof. Dr. İsmet Bulut, Prof. Dr. Mehtap Bulut, Prof. Dr. Yılmaz Bülbül,

Doç. Dr. Yasemin Büyükkarabacak, Prof. Dr. Sema Canbakan, Prof. Dr. Levent Cansever, Prof. Dr. Kenan Can Ceylan, Prof. Dr. Maarif Mutlu Cihangiroğlu, Doç. Dr. Tuğba Coşgun, Prof. Dr. Ufuk Çağırıcı, Prof. Dr. Benan Çağlayan, Prof. Dr. Alpaslan Çakan, Prof. Dr. Ebru Çakır Edis, Prof. Dr. Mukadder Çalikoğlu, Prof. Dr. Burçin Çelik, Doç. Dr. Gülgün Çetintaş Afşar, Prof. Dr. Ali Kadri Çırak, Doç. Dr. Musa Çırak, Prof. Dr. Aydın Çiledağ, Prof. Dr. Gürsel Çok, Prof. Dr. Çağlar Çuhadaoğlu, Prof. Dr. Mehmet Dakak, Prof. Dr. Mehmet Dalar, Prof. Dr. Ahmet Demircan, Prof. Dr. Levent Dertsiz, Prof. Dr. Figen Deveci, Prof. Dr. Süleyman Erhan Deveci, Doç. Dr. Deniz Doğan, Prof. Dr. İsa Döngel, Doç. Dr. Dildar Duman, Prof. Dr. Koray Dural, Prof. Dr. Neşe Dursunoğlu, Doç. Dr. Seyhan Dülger Us, Prof. Dr. Ferah Ece, Prof. Dr. Aydanur Ekici, Prof. Dr. Hasan Ekim, Doç. Dr. Aykut Eliçora, Prof. Dr. Ahmet Emin Erbaycu, Prof. Dr. Sina Ercan, Prof. Dr. Abdullah Erdoğan, Prof. Dr. Mustafa Erelel, Prof. Dr. Tahir Şevval Eren, Prof. Dr. Mehmet Sinan Erginel, Prof. Dr. Banu Eriş Gülbay, Doç. Dr. Dilek Ernam, Prof. Dr. Arzu Ertürk, Prof. Dr. Hıdır Esmen, Prof. Dr. Ayşegül Füsün Eyüboğlu, Prof. Dr. İbrahim Hikmet Fırat, Prof. Dr. Cengiz Gebitekin, Prof. Dr. Bilun Gemicioğlu, Prof. Dr. Abdullah Sadık Girişgin, Prof. Dr. Mertol Gökçe, Prof. Dr. Erdem Göker, Prof. Dr. Gamze Göksel, Doç. Dr. Tuğba Göktaay, Prof. Dr. Uğur Gönüllü, Prof. Dr. Alper Gözübüyük, Prof. Dr. Mehmet Gül, Prof. Dr. Ege Güleç Balbay, Prof. Dr. Mehmet Gülhan, Prof. Dr. İnci Gülmez, Prof. Dr. Ersin Günay, Prof. Dr. Mehmet Zeki Günlüoğlu, Prof. Dr. Sedat Gürkök, Prof. Dr. Soner Gürsoy, Doç. Dr. Aygün Güzel, Prof. Dr. Serdar Han, Prof. Dr. Leylâ Hasdıraz, Prof. Dr. Ahmet Feridun Işık, Prof. Dr. Mehmet Recep Işık, Doç. Dr. Sacide Rana Işık, Prof. Dr. Eyüp Turgut Işıtmangil, Prof. Dr. Ahmet İlvan, Prof. Dr. Neriman İnanç, Prof. Dr. Handan İnönü Köseoğlu, Prof. Dr. Özen Kaçmaz Başoğlu, Prof. Dr. Melih Kaptanoğlu, Prof. Dr. Murat Kara, Prof. Dr. Bülent Taner Karadağ, Prof. Dr. Sait Karakurt, Prof. Dr. Ayşegül Karalezli, Prof. Dr. Yekta Altemur Karamustafaoğlu, Doç. Dr. Ahmet Bülent Kargı, Prof. Dr. Zafer Kartaloğlu, Prof. Dr. Akın Kaya, Prof. Dr. Hasan Tahsin Keçelgil, Prof. Dr. Erol Keleş, Prof. Dr. Talât Kılıç, Prof. Dr. Hacı Ali Kılıçgün, Prof. Dr. Oğuz Kı-

lınç, Doç. Dr. Sami Cenk Kıraklı, Prof. Dr. Gamze Kırkıl, Prof. Dr. Altuğ Koşar, Prof. Dr. Ayşe Filiz Koşar, Prof. Dr. Deniz Köksal, Prof. Dr. Nurhan Köksal, Prof. Dr. İsmail Cüneyt Kurul, Prof. Dr. Elif Küpeli, Doç. Dr. Bayram Metin, Prof. Dr. Nihal Arzu Mirici, Prof. Dr. Banu Mustafa Salepçi, Doç. Dr. Levent Cem Mutlu, Prof. Dr. Numan Numa-noğlu, Doç. Dr. Birsan Ocaklı, Prof. Dr. Nilüfer Onak Kandemir, Prof. Dr. Serdar Onat, Doç. Dr. Ömer Önal, Prof. Dr. Alpay Örki, Prof. Dr. Hayriye Uğur Özçelik, Doç. Dr. Ali Özdiş, Prof. Dr. Ali Özdülger, Prof. Dr. Cengiz Özge, Prof. Dr. Eylem Sercan Özgür, Prof. Dr. Serir Özkan, Prof. Dr. Berkant Özpolat, Prof. Dr. Zeynep Ferhan Özşeker, Prof. Dr. Önder Öztürk, Prof. Dr. Yüksel Pabuşçu, Prof. Dr. Gülten Paşaoğlu Karakış, Doç. Dr. Ahmet Cemal Pazarlı, Prof. Dr. Sibel Pekcan Özkurt, Prof. Dr. Leylâ Sağlam, Doç. Dr. Özgür Samancılar, Doç. Dr. Nurhan Sarıoğlu, Prof. Dr. İsmail Savaş, Prof. Dr. Şerife Savaş Bozbaş, Prof. Dr. Atilla Saygı, Prof. Dr. Meral Saygun, Uzm. Dr. Yehuda Schwarz, Prof. Dr. Bünyamin Sertoğullarından, Doç. Dr. Tülin Sevim, Prof. Dr. Can Sevinç, Prof. Dr. Ekrem Cengiz Seyhan, Doç. Dr. Celâl Buğra Sezen, Prof. Dr. Muammer Cumhur Sivriköz, Prof. Dr. Ömer Soysal, Prof. Dr. Füsün Şahin, Prof. Dr. Ünal Şahin, Prof. Dr. Ünal Şahintürk, Prof. Dr. Ayşin Şakar Coşkun, Prof. Dr. Maruf Şanlı, Prof. Dr. Ümit Süleyman Şehirli, Prof. Dr. Abidin Şehitoğulları, Prof. Dr. Nazan Şen, Prof. Dr. Serdar Şen, Prof. Dr.

Sevda Şener Cömert, Prof. Dr. Dilâver Taş, Prof. Dr. Mehmet Sezai Taşbakan, Prof. Dr. Cantürk Taşçı, Prof. Dr. Yavuz Tekelioğlu, Prof. Dr. Peyker Temiz, Doç. Dr. Çağatay Tezel, Prof. Dr. Arif Osman Tokat, Prof. Dr. Ülkü Tuncer, Doç. Dr. Muzaffer Onur Turan, Prof. Dr. Akif Turna, Prof. Dr. Orhan Türken, Prof. Dr. Bahar Ulubaş, Prof. Dr. Gaye Ulubay, Prof. Dr. Tansu Ulukavak Çiftçi, Prof. Dr. Hakkı Ulutaş, Prof. Dr. Mehmet Uzun, Prof. Dr. Harun Üçüncü, Prof. Dr. Ahmet Üçvet, Prof. Dr. Refik Ülkü, Prof. Dr. Yahya Ünlü, Prof. Dr. Alaettin Ünsal, Prof. Dr. Meftun Ünsal, Prof. Dr. Mehmet Üstündağ, Prof. Dr. İrfan Yalçınkaya, Prof. Dr. Hafize Yalnız, Prof. Dr. Esra Yazar, Prof. Dr. Zehra Yazıcı, Prof. Dr. Erdal Yekeler, Prof. Dr. Hüseyin Yıldırım, Prof. Dr. Aydın Yılmaz, Prof. Dr. İnsu Yılmaz, Doç. Dr. Nilgün Yılmaz Demirci, Prof. Dr. Mehmet Ufuk Yılmaz, Prof. Dr. Arzu Yorgancıoğlu, Doç. Dr. Cabir Yüksel, Prof. Dr. Adil Zamani.

Sosyal Bakış

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bakış Platformu tarafından 2000 yılında çıkarılan kültür dergisidir. Sahibi Ömer Karaman, genel yönetmeni Ufuk Bayrakçı, sorumlu yazı işleri müdürü Barış Can olan dergi kısa ömürlü olmuştur.

Dağarcık

Tarih, sanat tarihi, arkeoloji dergisidir. Uludağ Üniversitesi Tarih Kulübü tarafından 2001 yılında yayımlanmaya başlanır. Yayın kurulu öğretim üyesi Saime Yüceer, Kemal Haykıran,

Önder Kosbatar, Zafer Çınar, Nazan Çakarel, Fatih Öztürk ve Hasan Çetin'den oluşur. Önder Kosbatar, Şahin Kılıç'ın da dergiye katkıda bulunduğunu belirtir. Yayımı sona ermiştir.

Dergi

Uludağ Üniversitesi'nce yayımlanan aylık kültür ve haber dergisidir. İlk sayısı Ağustos 2001 tarihinde yayımlanan dergide, üniversitenin çeşitli meseleleri ele alınır, yorumlanır. Üniversite adına derginin sahibi Mustafa Yurtkuran, sorumlu yazı işleri müdürü Mehmet Genç, yayın koordinatörleri Merih Yurtkuran ve Necmi Gürsakal'dır. Dergi'nin öğretim üyelerinden oluşan bir de yayın kurulu vardır. Şubat 2008'de 26. sayısı yayımlanan derginin bu nüshası "Üniversite-Köy Projesi" özel sayıdır. Dergi bir süre sonra kapanmıştır.

Uludağ Arıcılık Dergisi

Uludağ Üniversitesi ve Uludağ Arıcılık Derneği tarafından 2001 yılında yayımlanmaya başlanır. Dergi, "Arıcılık konusunda başta bal arıları ve arı ürünleri olmak üzere tozlaşma, arı bitkileri, davranış, arı zararlı parazit ve hastalıkları, arı yetiştiriciliği ve ıslahı, ürün çeşitliliği ve üretim yöntemleri, koloni bakım-besleme ve yönetimi, arı ölümleri, arıcılık malzemeleri, arıcılık ekonomisi vb. konularda yayımlara öncelik verilen uluslararası bir" yayındır. Dernek ve dergi yönetim kurulu şöyledir: Levent Aydın, İbrahim Çakmak, Mustafa Civan, Mürşit Korkut, Bayram Ali Öztürk ve Sabahattin Yılmaz. Uludağ Arıcılık Dergisi ile "arıcılık konusunda eğitim seferberliğine katkıda bulunmayı ve ülkemiz arıcılığını dünya arıcılığı ile bütünleştirmeyi" amaçlayan dergi dijital olarak yayımını sürdürmektedir. Yılda iki defa açık erişim sistemiyle yayımlanan derginin, son olarak 2022 yılında 22. cildinin ilk sayısı yayımlanmıştır.

Kaygı

Uludağ Üniversitesi Felsefe Kulübü'nün yılda iki kez yayımladığı felsefe dergisidir. İlk sayısı 2002'de yayımlanan derginin sahibi A. Kadir Çüçen, yayın yönetmeni Mesut Keskin'dir. Dergiye yazı işleri müdürü ve editör olarak İpek Sak ve Hasret Okurlu da emek verir. Geniş bir yazar kadrosu olan derginin son dönem editörleri Metin Becermen ve Ümit Öztürk'tür. En son Bahar 2013 tarihli 20. sayısı yayımlanan Kaygı'nın

öğretim üyelerinden oluşan yayın ve danışma kurulları vardır.

Kuş

Uludağ Üniversitesi İnsancıl Tıp Topluluğu'nun üç ayda bir yayımlanan haber, mizah, deneme ve tanıtım içerikli bültenidir. 2004 yılında yayımlanmaya başlanan derginin sahibi Hüseyin Erdem Güntepe'dir. Dergi bir süre sonra kapanmıştır. Artık geleneğini oluşturmuş bir üniversite olarak yoluna devam eden Bursa Uludağ Üniversitesi'nde; gerek bilim insanlarımızın gerekse mümtaz öğrencilerin her daim yeni bir dergi üretme ihtimalleri olasıdır. Bu yazımın gayesi; bu yolda yapılan gayretlerin boşa gitmediğinin ve bu minvalde yapılacak her çalışmanın kültürel ve bilimsel gelişmemize katkı sunacağı gerçeğinin altını çizmektir.

Kaynaklar

Nevzat Çalıkluşu, *Başlangıcından Bugüne Bursa Dergileri*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayını, Bursa, 2014.

Bursa Atatürk İl Halk Kütüphanesi Süreli Yayınlar Bölümü.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi Bursa Belgeliği Bölümü. Mehmet Ali Deniz Araştırma Kütüphanesi.

Mümin Ceyhan Bursa Kültür Kaynakları Kütüphanesi.

Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi. *Bursa Ansiklopedisi*, 4 Cilt, Burdef Yayınları, Bursa, 2002.

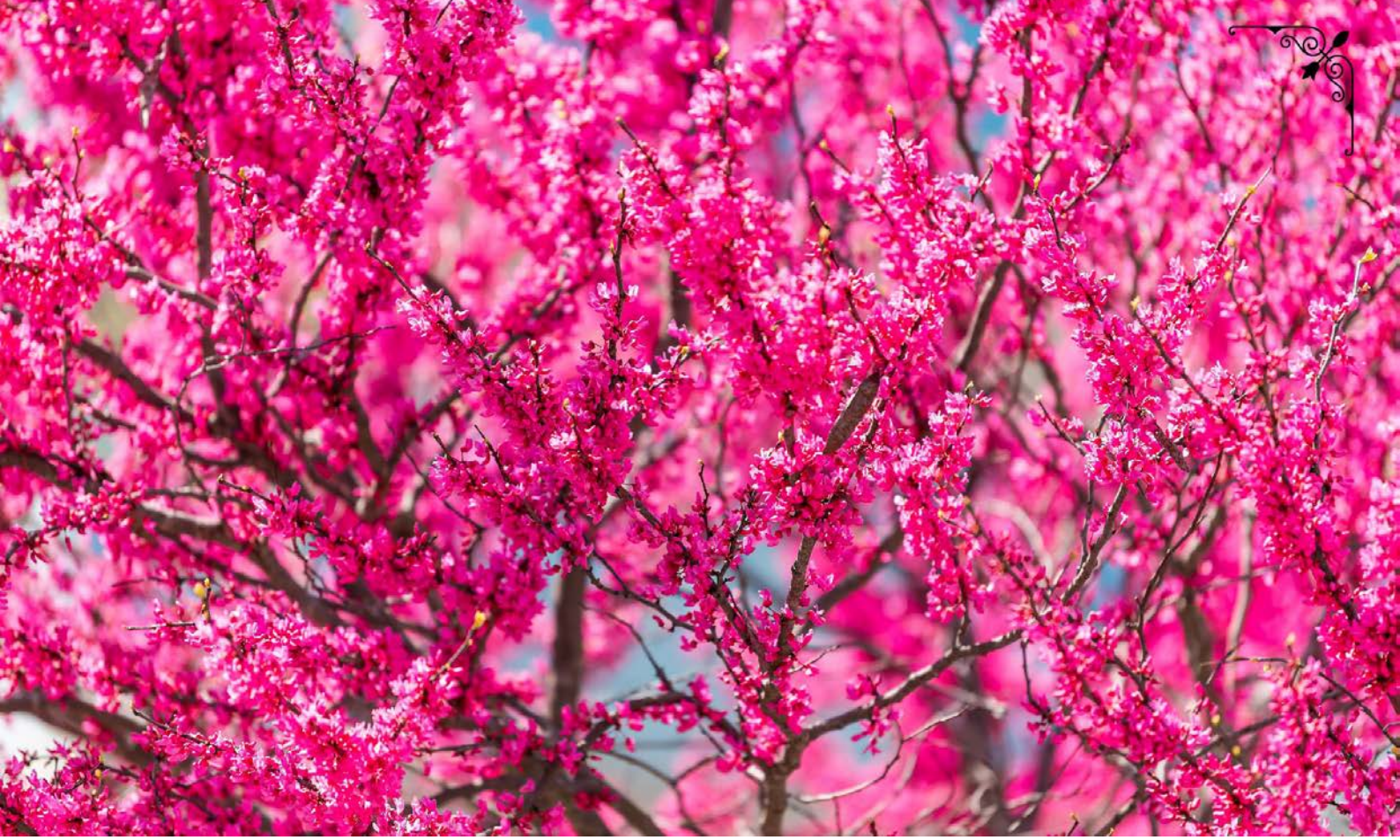

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

ZİRAAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

JOURNAL OF AGRICULTURAL FACULTY
OF BURSA ULUDAĞ UNIVERSITY

YIL (YEAR): 2018 CİLT (VOL.): 32 NO: 2 e-ISSN: 2651-4044

Erguvan için Güzelleme

“büyük bir rüzgâr dinledik dünya bahçesinde
erguvanî çiçekler açmıştı erguvanlar
tebessümler vardı toprağın yeşermesinde”

Attilâ İlhan

Mevsim bahar, aylardan nisanın sonu, mayısın başı ise size baharın gelişini morumsu pembe çiçekleriyle haber veren çiçek erguvan olacaktır. Şüphesiz o günlerde badem, erik gibi başka çiçekler de baharın habercisidir ama erguvan pek çok özelliğiyle en başta gelir. Mesela çiçeklerinin, henüz yaprakları açılmadan açması ve dallar üzerinde değil de gövdede oluşması ona mahsus bir özelliktir. Daha pek çok özelliği dolayısıyla yetiştiği yerlerde hasretle beklenir açması ve kokusuyla dünyamıza bambaşka bir hava katması... Çünkü adı erguvandır; hüzün, sevinç, aşk, zarafet hepsi onda toplanır.

Şunu da ekleyelim. O da hemen her çiçek gibi öncelikle renk, koku ve görünüş olarak karşımıza çıksa da bunlara ilaveten ilgi çekici bir hikâyeye de sahiptir. Başta adı olmak üzere ona dair söylenecek sözler büyük ölçüde bu hikâyeye gizli olduğu için dilerse önce bu hikâyeye bakalım.

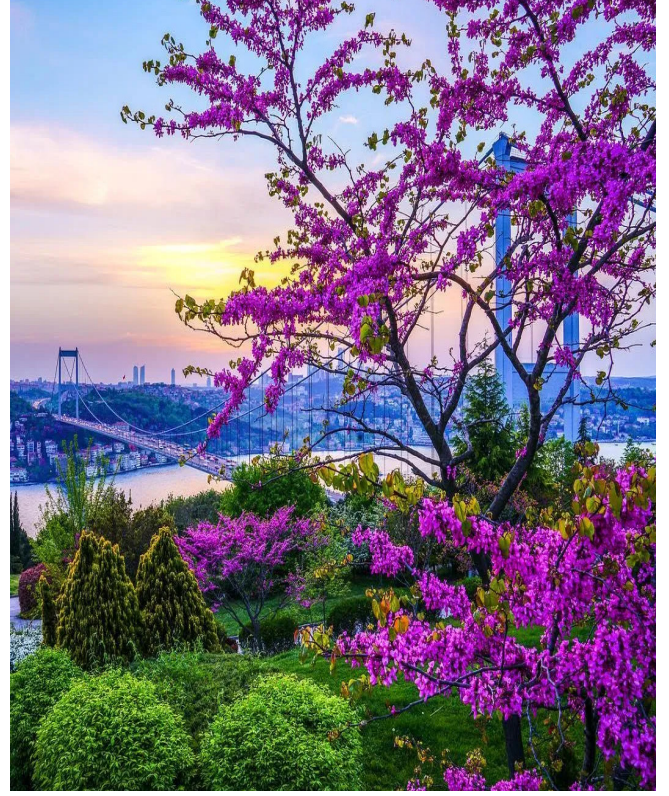
Erguvanın Adı ve Hikâyesi

Erguvan'ın adı kitapların yazdığına göre Fransızca "argavan"dan gelir. İbranicedeki karşılığı ise mor renktir. Önce Aramice "Argvana", daha sonra Farsça "ercuvan", "argavan" olarak adlandırılmış, Türkçemizde ise ona "erguvan" denilmiştir. Bizim için adı itibarıyla bir özelliği daha var erguvanın. O da *Kutadgu Bilig*'de adı geçen çiçeklerden biri olmasıdır. Eserde ilgili beyit şöyledir: "Temam erguvan teg kızıl mefigzimerdi / Bu kün za' feran urğın engde tanttım" (Benzim kırmızı, tam bir erguvan gibi idi, bugün yüzüme safran tohumu ekтім). Dolayısıyla hikâyesi Hristiyan kültürüne göre şekillenmiş olmakla birlikte bizim kültürümüzde de kendine mahsus bir anlama sahiptir.

Şimdi gelelim hikâyesine: Rivayet odur ki Hz. İsa'nın havarilerinden biri olan Yehuda, Hz. İsa'nın gizlendiği yeri söyleyerek ona ihanet eder. Hz. İsa bunun üzerine yakalanıp çarمیha gerilir. Yehuda, bu hadise üzerine büyük bir pişmanlık ve utanç duyarak kendini bir ağaca asar. Ya da Yahuda, Hz. İsa'nın şekline büründürülmüş ve İsa yerine çarمیha gerilmiştir, bu olmadan önce de erguvani renkte bir elbise giydirilmiştir. İşte Yahuda'nın kendini astığı ağaç, baharda açan pembe renkli, keçi boynuzuna benzer çiçekleriyle göze en çok hitap bir ağaçtır, adı da Erguvan'dır. Yapraklanmadan önce, dallardan ve gövdeden çıkan çiçekler ise İsa Peygamber'in gözyaşlarını temsil eder. O ağaç beyaz renkli çiçekleriyle ünlüdür lakin yapılan ihanetten dolayı utanır ve olup biteni içine sindiremeyerek renk değiştirip mor olur. Adı da ondan sonra "Yehuda ağacı" olarak bilinmeye başlanır. Söylenenler bununla da bitmez. Denir ki o ana kadar dümdüz, sülün gibi bir ağaç iken bu olayın utancıyla dalları çarpık bir ağaca dönüşmüştür.

Erguvana dair İstanbul kaynaklı da bir efsane vardır. Buna göre İstanbul Çatal'daki erguvan çiçeklerinin beyazdan erguvani renge dönüşümü şu olaya dayandırılmaktadır: Kral Yağfur'un kızı Haniçe, canından çok sevdiği sevgilisini dört gözle beklemektedir. Haniçe'nin sevgilisi bir gün onu görmeye gelince tekfurun adamları tarafından Topuklu Çeşmesi'nde su içerken yakalanmış ve surların dibinde acımasızca diri diri yakılmıştır. O gün sevdalısının gözlerinin önünde diri diri yandığını gören Haniçe, sevdiğinin acısını dindirip onu kurtarmak için Topuklu Çeşmesi'nin havuzunun başına gidip elleri ile bir avuç su alır, bu sırada havuza Haniçe'nin gözlerinden iki damla gözyaşı düşer. Topuklu havuzuna düşen iki damla gözyaşı birdenbire havuzu kıpkırmızı kan ile doldurmuştur. İşte o günden beri Çatalca'da mayıs ayı gelince beyaz açan erguvan çiçekleri Haniçe'nin aşkını anlatırcasına rengini değiştirerek bugünkü renginde açmaya başlamıştır.

Hikâyenin farklı varyantları da vardır ama sözü uzatmak için ona kendi coğrafyamız açısından bakalım. Erguvan denildiğinde ana yurdu Kenan illeridir lakin bizde kazandığı değerle tam bir Türk çiçeğine dönüşmüştür. Ege ve Karadeniz bölgesinin kuzey kısımları gibi yetiştiği farklı yerlerimiz olsa bile öne çıkan şehirlerimiz İstanbul ve Bursa'dır. Erguvan, İstanbul'da boğazın simgesidir. Her şey bir yana madem mayısta açmaktadır, öyleyse bir mayıs ayında fethedilen bu şehrin fethi ile bir özdeşlik kurulmakta gecikilmez ve erguvan bir İstanbul çiçeğine dönüşür. Osmanlı Devleti boyunca kadri kıymeti bilinen bir çiçek olur. Derler ki 2. Mahmud erguvanların

Bursa'nın kuruluşunda erguvanın yeri (Osmangazi Belediyesi Panorama Müzesi)

İstanbul'da azaldığını görünce Hereke'den erguvan getirip dikilmesi için ferman bile çıkarır. İstanbul bir erguvan şehri olarak bu anlamda önemini hiçbir zaman kaybetmez ama Bursa birazdan bahsedeceğimiz hadiseden dolayı bu anlamda daha çok öne çıkararak "Erguvanlar Şehri" olarak bilinmeye başlar. Bu olaydan söz edeceğiz ama şimdi sözü önce şair-şiir-erguvan bahsine getirelim istiyoruz. Zira ortada bir güzellik varsa bu güzellik elbette şiirin de konusu olacaktır.

Şiirlerde Erguvan

Az önce de söylediğimiz gibi söz konusu olan güzellik şairlerin erguvana ilgisiz kalması elbette düşünülemez. Ne var ki karşılına bir zorluk çıkar. Bunu Süheyl Ünver'in şu cümlesinden anlıyoruz. "Erguvan'a şiir söyleme, anlatamazsın. Kendisi şiir. Gör ve duy, kâfi." Durum gerçekten de böyledir ama güzelliğin meftunu şairler, güzelliği en iyi temsil eden erguvanı bu zorluğuna rağmen şiirlerine konu etmekten çekinmezler. Türk edebiyatına baktığımızda bu anlamda en çok da divan şairleri öne çıkarlar. Çünkü sembolik anlatımın yoğun olduğu bu edebiyatta erguvan onlara büyük imkânlar sunar. Bu yüzden sevgili anlatımının başat olduğu bu şiirde erguvan, sevgilinin güzellik unsurlarının anlatıldığı çiçeklerin başında gelir.

Bu konuda kimler neler söylemiştir. Literatüre bakıldığında bu manada hayli çok örneğe rastlanır. Hepsine bu yazıda değinmek imkânımız yok ama tadımlık niyetine birkaç beyti paylaşabiliriz. Mesela Hayali Bey, sevgilisinin yüzünü erguvan benzetmesiyle anlatır:

"Eyledi şermden görünce yüzün / Çehresin reng-i ergavâna gonca", Nev'i ise sevgilisinin gönlüne düşürdüğü aşk ateşiyle erguvan arasında bir ilgi kurar: "Her taraftan şu'le-sâz oldı nihâl-i ergavân / Bâğa âteş düşdi sandı eyledi bülbül figân". Şeyhülislam Yahya ise bu ilgiyi âşığın kanlı

gözyaşı ile erguvan arasında kurar: "Ser-â-pâ katre katre kanlı yaşyla gören çeşmüm / Nihâl-i erguvân-ı gülsitân-ı derd ü mihnet der". Konuya dinî-tasavvufî mana yükleyenler de yok değildir. Mesela Fuzuli, "Sahn-ı cemende erguvân her bergini etmiş zebân / Tekrâr eyler her zaman medh-i Aliyyü'l-Murtezâ" beytinde erguvanın her bir yaprağının sürekli bir şekilde Hz. Ali'yi methettiklerini söyler.

Burada Bâkî'ye özel bir paragraf açmak gerekiyor. Zira onun şiirlerinde erguvanın adı çok sık geçmektedir. Tanpınar, onun erguvan sevgisini şöyle açıklar. "Bâkî, renkliyi, parıltıyı ve kıymetli olanı sever. Onun hiçbir riyazeti yoktur. Düşünün ki, ağaçlar içinde en sevdiği, kendi başına bir sefahat olan erguvandır. Bâkî sadece bu ağacı sevmekle kalmaz, sevgilisini erguvanî elbiselerle bile giydirir." İşte onun erguvan sevgisini dile getiren birkaç beyti: "Ergavânî câme geymiş ol gül-i gülzâr-ı cân / Bâğ-ı hüsn içre nihâl-i ergavân olmuş hemân", "Ergavânî câmeni görüp n'ola kan ağlasam / Yaraşur âb-ı revâna karşı zîrâ ergavân",

w

Emir Sultan Camii ve Türbesi, çizim: Mary Adelaide Walker

Emir Sultan

“Lâlezâr itmiş letâfet gülsitânın serte-ser / Ruhlarla
ergavânî câmen ey nahl-i revân”, “Ergavânî câmen içre oldı
cismün ey perî / Ergavânî cild ile gûyâ kitâb-ı Gülistan”

Halk şairleri de ilgisiz değildir erguvana. Bunun örneğini de Gevherî’den verelim: “Bugün ben bir güzel gördüm / Hilâl kaşı kemân olmuş / Dili bülbül saçı sümbül / Yanağı erguvan olmuş.” Görüldüğü gibi halk şiirinde de divan şiirinde olduğu gibi erguvanla sevgilinin yüzü arasında bir ilgi kurulmaktadır.

Şiirimizin sonraki dönemlerinde de durum aynıdır. Şairlerimiz şiirlerinde bir münasebet düşürerek ya bir mısra ya bir beyit içinde erguvandan söz ederler. Onlardan birkaçını analım şimdi de. Mesela simbolist şiirin en ustası Ahmet Haşim, bir şiirinde “Gün bitti. Ağaçta neş’e söndü / Yaprak âteş oldu. Kuş da yâkut / Yaprakla kuşun parıltısından / Havzın suyu erguvâna döndü” diyerek bize müthiş bir erguvan tablosu sunar. Kendisi de bir İstanbul şairi olan ve erguvanları yakından bilip gören ve seven

Ziya Osman Saba da hatıralarından söz ederken erguvanın adını da anar: “Düşünceli yürürken, bir yol dönemecinde / Çıkacak ömrümüze beyaz dallarla bahar / Hatırlatacak bize şen çocukluğumuzu / Erguvanlı bir bahçe, mor salımlı bir duvar.” Erguvana şiirlerinde yer veren isimlerden biri de Yahya Kemâl’dir. O da “Beklemem fecrini leylaklar açan Nisan’ın / Özlemem vaktini dağ dağ kızaran erguvan’ın” diyerek erguvana duyduğu hasreti dile getirir. Attilâ İlhan da “ve göklerde çiçeklenmişti erguvanlar gibi biz insan selamları duyduk havada / kanat kanat yola çıkmış yedi iklim / dört bucaktan turnalar gibi” der. Erguvanlı şehir, yaşanacak şehirdir. Bunu da bize Necati Cumalı söyler: “Bir erguvanlar vardı / Pembe mi desem deli mi desem / Bir ümit olmasa da içimde / Buralarda bir gün beklemem.”

Sadece mısralarda, beyitlerde yer almaz erguvan. Hilmi Yavuz, erguvanı *Erguvan Şiirleri* olarak bir kitabına ad yapar. Şu mısralar elbette unutulmaz. “Erguvanlar geçip gittiler bahçelerden / geriye sadece erguvanlar kaldı”. Ahmet Telli ise “Bir rüzgâr esse ellerin fesleğen kokuyor / Kırlangıçlar konuyor alnına akşamüstleri / Bu yüzden bir kanat sesiyim yamaçlarda / Üzgün bir erguvan ağacıyla konuşuyorum” diyerek erguvanla hasbihâl eder. Melih Cevdet de sevgilisini “Dağtır saçlarını ve yalvarıp uzaktan / Mavi bir iklim gibi çağırır beni sesin / Tertemiz göklerinde dal dal erguvan açan / Rüyalarıma ışık ve özlem serpmektesin” diyerek erguvana benzetir.

Bursa’da Erguvan Bayramı

Erguvan bizim kültürümüzde asıl anlamını ise Bursa’da kazanır. Zira Tanpınar’ın “Bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa oda erguvandır.” sözü Bursa’da hayat bulur ve bu şehirde erguvan bir bayram çiçeğine dönüşür. Bu bayram tamamen Bursa’ya özgü olup dünyadaki ilk ve tek çiçek bayramıdır.

Emir Sultan Camii ve Türbesi

Erguvan'ın bir bayram çiçeğine dönüşmesinde bir isim öne çıkar. Bu isim Bursa'nın manevi kandili Emir Sultan'dır. Zira erguvanın bu bayram vesilesiyle Bursa ile anılmasında en büyük pay sahibi odur. Nasıl mı olmuş, söyleyelim. Kaynakların verdiği bilgiye göre Erguvan Bayramı Emir Sultan'ın sağlığında başlar. Onun Balıkesir, Gelibolu, Edremit, Aydın ve Saruhan sancaklarından Karaman'a kadar uzanan bölge ve beldelerde halifeleri ve dervişleri vardır. İşte onlar Hazret'in sağlığında mürşitlerini ziyaret için Bursa'ya gelirler. Fakat bu ziyaret senede bir gün, toplu olarak gerçekleşir. Bu esnada hem ziyaret edilir hem de topluca dualar, zikirler, tesbihatlar okunur. Bu buluşma zamanı tam da erguvanların çiçek açtığı vakte rastlar. Bu yüzden bu buluşmaya "Erguvan Cemiyeti", "Erguvan Faslı", "Erguvan Bayramı" gibi isimler verilir.

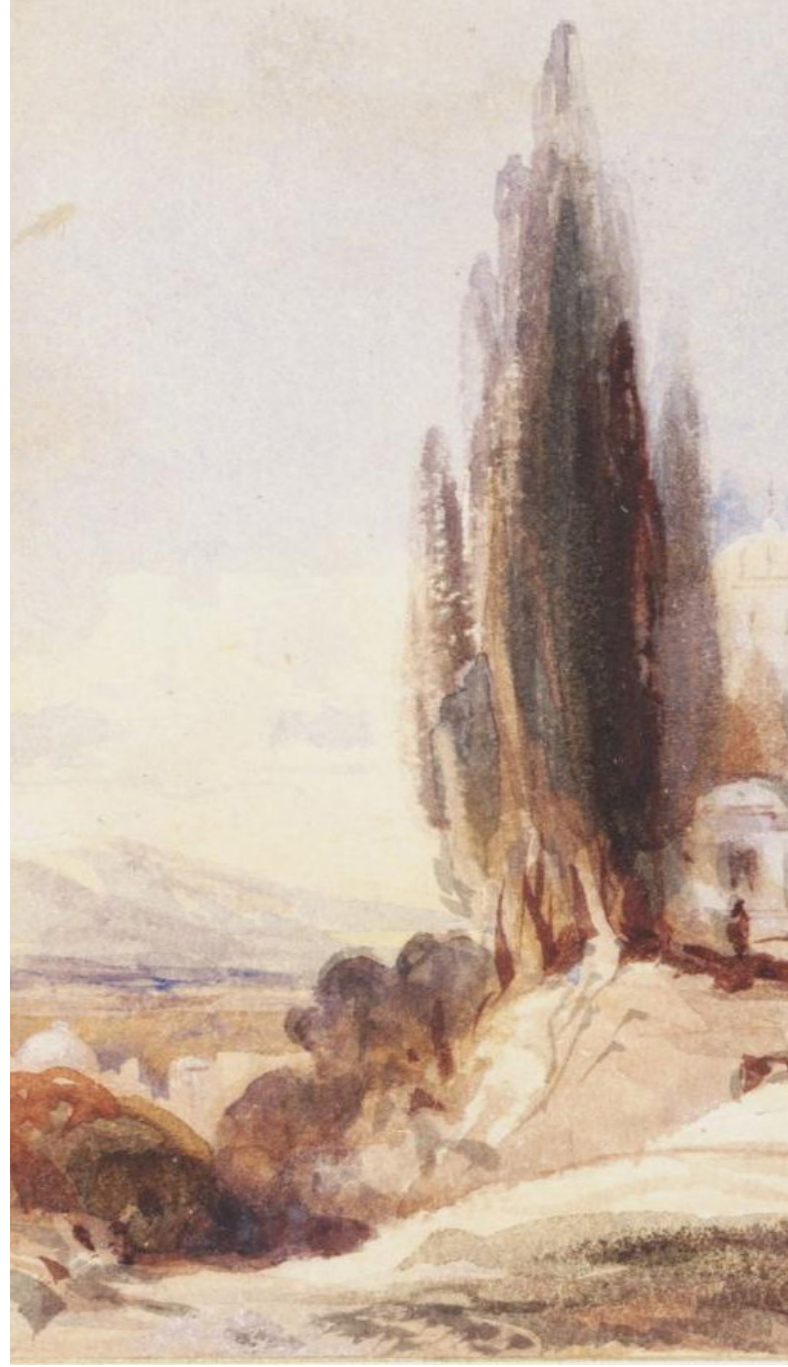
Bu durum, Hazret'in vefatından sonra da devam eder ve günümüze kadar gelir. Yani 600 yıllık bir geleneğe dönüşür. Meşhur seyyahımız ve kendisi de bir Bursa sevdalısı olan Evliya Çelebi, bu bayrama tanıklık edenlerdendir. Şöyle der bu konuda: "Senede bir defa Emir Sultan Hazretleri'nin Erguvan Cemiyeti Faslı olup her taraftan deniz gibi insanlar toplanır ki, bu kalabalık cemiyeti anlatmakta kalem acizdir. Böyle bir cemiyet ancak Emir Sultan sevgisiyle olur."

Bayramın bir başka tanığı ise şair Senâî'dir. O da bu bayramdan "Rivayet olunur ki, Bursa'da her sene nevrusun başlarında çevreden ehıbbay-ı muhlisin, fukara, ağniya ve çok sayıda dost insanlar Emir Sultan Türbesi'ni ziyarete gelirler. Her biri halat-ı cazibe-i muhabbetten cezbelenir. Nefs-i emmareden asilde olup güya Kâbe-i Müşerrefe'ye varıldı deyu kulub-i paklerin kıyas ederler." şeklinde söz eder.

Baldırzade Muhammed b. Mustafa ise meşhur *Vefeyetname*'sinde Erguvan Faslı'ndan "Her yıl Anadolu'dan dervişler gelir, zikir-u nasihat ederler, sabahlara kadar ihya-ı leyl ederler." diye bahsetmektedir. Emir Sultan dervişi Âşık Yunus da bu durumu; "Emir Sultan dervişleri / Tesbih-u sena işleri / Dizilmiş hüma kuşları / Emir Sultan Türbesi'nde" diye mısralara döker.

Yadigâr-ı Şemsî adlı eserinde Mehmed Şemseddin Efendi ise: "Emir Sultan'ın kendi zamanından beri âdet olduğu üzere yakın zamana kadar civar köylerden ve yerleşim yerlerinden çoğu, Emir Sultan halife ve dervişleri olmak üzere sûfiler kalabalık kitleler hâlinde senede bir kere ziyarete gelirler ve camide sabahlara kadar zikir u tevhîd iderek manevî feyze nâil olurlardı. Bunlar gerçekten gönülleri saf âşık zatlar olduğundan Bursa'ya böyle gelip dua etmeleri bereket vesilesi sayılmış ve gelmedikleri sene feyz ü bereket olmaz, diye bir anlayış yerleşmişti."

Burada yine bir Bursa sevdalısı olan Tanpınar'a tekrar kulak verelim: "Her sene bahar mevsiminde bu türbede büyük bir halk kütlesi toplanır, Erguvan Bayramı yaparlar-mış." diyen diyerek bu hadiseyi şöyle değerlendirir: "(...) Ben Emir Sultan'ın bu rolünü çok seviyorum. Çünkü bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa o da erguvandır; o, şehirlerimizin ufkunda her bahar bir diyanizos rüyası gibi sarhoş ve renkli doğar. Dünyanın tekrar değiştiğini, tabiatın ağır uykudan uyandığını haber vermek ister gibi zengin, cümbüşlü israfiyla her tarafı donatır, bahar şarkısını söyler. (...) Emir Sultan Türbesi'nin

etrafında yatan ölüleri, her bahar kendiliğinden açılan bu hayat ve arzu sofrası cömertçe kandırır."

İşte Bursa, bu güzel geleneği sevinç günü bilmesinin yanı sıra bereket ve bolluk sebebi sayar; birlik, dayanışma ve paylaşma zamanı olarak görür. Bu yüzden bu bayrama uzaktan yakından gelenleri evlerinde misafir edip ağır-larlarmış. Çünkü Bursa halkında, Mehmed Şemseddin Efendi'den az önce alıntılıdığımız ifadeye göre "Emir Sultan dervişleri gelmediği sene bereket olmaz." diye bir telakki varmış. Bu da bu bayramın Bursa halkı için nasıl bir önem ve özellik taşıdığını gösterir. Şimdi aradan onca zaman geçmiştir fakat Bursa bu gelenekten vazgeçmeyen bir şehir olarak her yıl bu bayramı kutlamaktadır. Bu yıl da bu bayram Bursa'da büyük bir coşkuyla kutlandı.

Emir Sultan, 1838, çizim: Thomas Allom (1804-1872)

Yine dualar edilse, zikirler yapılsa bile zamanın ruhuna bağlı olarak ilmî-sanatsal etkinlikler eklenmiş ve bu çerçevede Emir Sultan, anılmaya devam etmektedir. Dileğimiz odur ki bu kutlamalar daha geniş bir muhteva ile devam etsin, erguvan merkezli olarak çiçekler üzerine sempozyumlar düzenlensin, Emir Sultan her boyutuyla daha kapsamlı anılsın. Bir de erguvan-şiiir-şair münasebetinden hareketle her yıl Erguvan Şiirleri etkinliğinin yapılması düşünülebilir, şiiir meclisleri kurulabilir.

Erguvana dair söz bitmez ama biz bu tadımlık yazıyla yetinelim ve sözü Bâkî'nin bir erguvan beytiyle bitirelim. "Zînet-i bâg u bahâr olmuş nihâl-i ergavân / İd-gehde salınur mahbûb-ı müstesnâ mıdır"

Kaynakça

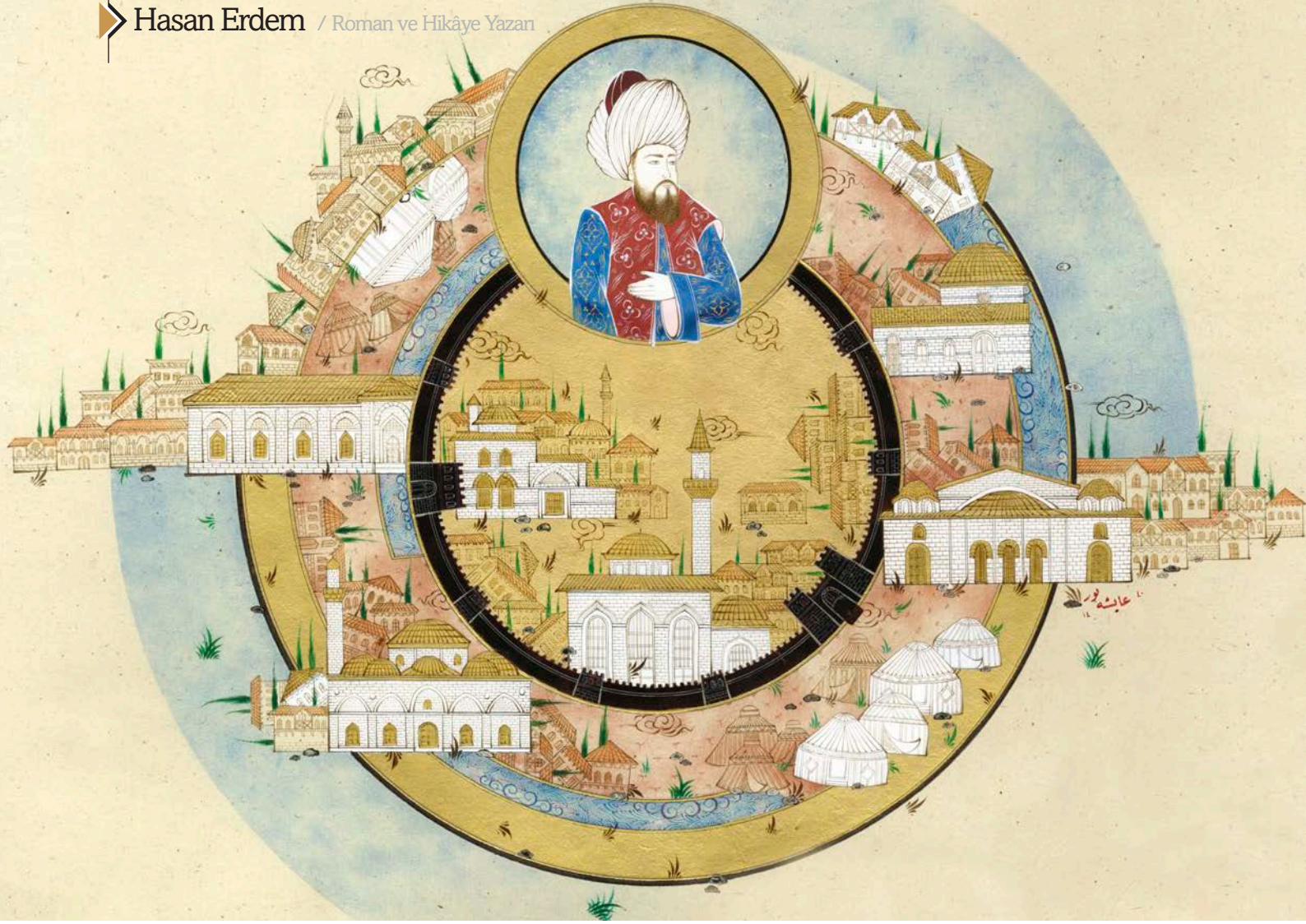
Hüseyin Algül, "Erguvan Bayramı", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 3, Yıl: 3, 1991.
Şener Demirel, Türk Şiirinde Erguvan Üzerine Bir Deneme, *Turkish Studies*,

Yıl: 2009, Sayı: 4.

Aynur Koçak - Serdar Gürçay, "Soyluluk Çiçeği 'Erguvan'a Kültürel Bir İnceleme", *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 21, Sayı: 84, 2015.

Hasan Doğruyol, "Erguvanın İzinde" (<https://bursadazamandergisi.com/makaleler/erguvanin-izinde-4479.html>)

Ülkü Çetinkaya, "Bâkî'nin Bir Gazelinde Erguvan Renginın Büyüsü" (<https://www.filozof.com/wp-content/uploads/ulku-cetinkaya-makale.pdf>)

Bursa'nın Sultanları -2-

Orhan Gazi

Adaleti güç ve zenginliğin üstünde tutan Osman Gazi, daha kendi sağlığında oğlu Orhan Bey'i deneyimli ve savaşlarda pişmiş kumandanları Akça Koca, Konur Alp, Gazi Abdurrahman ve Köse Mihal ile Sakarya civarına sefere göndermiş, oğlunu beylik için hazırlamaya başlamıştı. Orhan Gazi, bu ilk seferinde stratejik önemi olan Katoika ve Geyve Boğazı'ndaki Hyspu kalelerini fethetmiş, hastalığı

ilerleyen Osman Gazi son yıllarında beyliği fiilen oğlu Orhan Bey'in yönetimine bırakmıştı.

Orhan Bey'in babasının sağlığında son fethi 1325 Kasım'ında aldığı Atranos kasabasıdır. Bu kasaba günümüzde "Orhaneli" adını taşımaktadır. Uzun yıllar Bursa'yı sıkı bir kuşatma altında tutan ve Atranos'un fethinden beş ay sonra bereketli topraklara sahip Bursa'yı da fetheden Orhan Bey, devletin merkezini Söğüt'ten bu

güzeller güzeli şehre taşımış, babası Osman Gazi'nin vasiyeti üzerine onun naaşını da "Gümüşlü Kümbet" olarak tanınan ve sonradan türbeye çevrilen eski Doğu Roma şapeline defnetmişti.

"Osman Bey, ardında karakterinin iki özelliğini paylaşmış gibi görünen iki oğul bırakıyordu. Büyük oğul Orhan Bey'de yiğitlik, küçük oğul Alâaddin'de ise bilgelik en belirgin özelliklerdi. Din ve bilimi, dedeleri büyük bilgin Edebâli'den öğrenmişlerdi."

(Alphonse de Lamartine)

Büyüyüp genişleyerek dünya çapında bir süper güç hâline gelecek olan Osmanlı Devleti'nin kurucusu babalarını toprağa verdikten sonra birbirlerine saygı ve sevgiyle bağlı iki kardeş bir araya geldiler. Orhan Bey kardeşine devleti paylaşmayı teklif etti fakat Alâaddin Bey bu teklife şiddetle karşı çıktı. Devletin ve yetkilerin paylaşılması sonucu ülkenin parçalanacağını düşünen Alâaddin Bey, babasından miras kalan sürüleri bile kabul etmeyerek hazineye bağışlayacağını söyledi.

“Orhan Bey kardeşine ‘Mademki sana kalan koyunları, boğaları ve atları almak istemiyorsun, o hâlde gel benim vezirim ol!’ dedi. Alâaddin Bey, bu içten ısrar karşısında yumuşadı ve kardeşinin devlet işlerini örgütlemesinde ve yönetiminde ona yardımcı olmaya başladı.” (Alphonse de Lamartine)

Kardeşiyle anlaşan Orhan Bey, babasından kalan toprakları genişletmek için komutanlarını ve onlara bağlı askerleri Bursa'da topladı, önlere düştü ve Gemlik Körfezi'ni çevirdikten sonra Mudanya dağlarının arkasında kalan köyleri ve kasabaları fethetmeye girişti.

Konur Alp ve Akça Koca Bey, akıncıları ile Üsküdar'a doğru ilerlediler, Samandıra'ya bir baskın düzenlediler ve kıyasıya bir çarpışmanın ardından kaleyi fethettiler. Samandıra'nın güneydoğusunda kalan ve Yunan dilinde “Kartal” manasına gelen Aydos Kalesi ise Abdurrahman Gazi'ye âşık olan Tekfur'un kızının yardımları ile fethedilmiş, Orhan Bey Aydos Tekfuru'nun kızını Abdurrahman Gazi'ye eş olarak vermiş, Türk akıncıları İstanbul'a doğru sokulmaya başlamıştı.

Orhan Bey yönünü Bizans'ın önemli bir deniz üssü olan İzmit'e çevirmiş ve kısa bir süre içinde de şehri fethetmişti.

“O zamanlar, her Osmanlı savaşçı idi. Aşiret sefer durumunda olan ordu ibaretti. Artık devletin gücünün göstergesi olmak üzere sürekli ordu bulunuyordu. Süvariler, silah ve at bakımından zengin olan Türklerden, piyade ise yine varlıklı halktan oluşuyordu. Her piyadenin, çeyrek dirhem günlük ödeneği vardı. Savaşlarda deneyim kazanmış komutanların buyruğunda, onar, yüzler, biner kişilik

birlikler oluşturuluyordu.” (Alphonse de Lamartine)

Savaşçı ağabeyi Orhan Bey yeni topraklar fethedip ülkesini büyütürken, din ve hukuk bilgini kardeşi Alâaddin Bey, gösterişsiz bir biçimde Batı Anadolu'da temelleri atılmakta olan geleceğin İmparatorluğunu örgütliyordu. İlk iş olarak devlet idaresini, ordunun örgütlenmesini, hükümdar ile ilgili yasaları hazırlayan Alâaddin Bey'in çabaları ile kısa sürede ilk Osmanlı akçesi Bursa'da kesildi ve üzerine Orhan Bey'in tuğrası basıldı. Camilerde cuma hutbeleri Orhan Bey adına okunmaya başlandı.

Beyliği devlet yapmak isteyen Alâaddin Bey ve Orhan Bey, başıbozuk piyadelere kurulu “Azaplar” birliğini ve düzenli Kapıkulu Ocakları'nı kurdular. Azaplar, meydan savaşlarında en ön safta yer alacak; savaşa her an hazır olan, çok iyi savaşmak üzere eğitilen Kapıkulu Ocakları onların arkasında bulunacaktı. İki kardeş bunlarla yetinmediler ve birinci sınıf bir haber alma örgütü de kurdular.

Bursa'nın Türklerin eline geçmesi, Kocaeli Yarımadası'ndaki kaleleri alarak Boğaz'a inmeleri ve İzmit'in kuşatılması Bizans yöneticilerini telaşa düşürmüştü. İzmit'i de kaybetmek istemeyen Bizans İmparatoru III. Andronikos Paleologos, gizlice hazırlıklarını tamamladı ve Anadolu yakasına geçti, Orhan Bey'in üzerine yöneldi. 1329 yılının Mayıs ayı idi. Karargâhını Flokren kasabasında kuran İmparatorun harekâtından haberdar olan Orhan Bey, İzmit surları etrafında bir miktar asker bırakarak kardeşi Pazarlı Bey ile yola koyuldu. İki ordu Pelekanon mevkiinde karşı karşıya geldi.

Hava kararına kadar süren savaşın gidişatından endişeye kapılan İmparator, ordugâhına döndüğünde, yiğit, dayanıklı ve disiplinli Türk savaşçılarının görülmemiş hız ve şiddetteki saldırısı başladı. Bizans ordusundaki askerler gibi imparator da paniğe kapılmıştı. Çarpışmalar sürerken yaralanan imparator, ordusunu ardında bırakıp deniz yolu ile İstanbul'a kaçtı.

Bir Türk beyi bir İmparatoru yenmiş, başsız kalan Bizans ordusunun neredeyse tamamı imha edilmiş, yardımlarına gelecek olan ordunun ezildiğini öğrenen İzmit, kuşatmayı sıkılaştıran Türklere teslim olmuştu. İmparato-

Orhan Gazi, Bursa Kuşatması sırasında

run yaralandığı, iki Bizans prensinin öldüğü Pelekanon Savaşı, Orhan Gazi'ye büyük ün kazandırmıştı.

Bizans'ın İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehri, Hıristiyanlık tarihi için de önemli bir kent olan İzmit'e giren Orhan Bey, M.S. 325 yılında konsillerin Bizans İmparatoru Konstantin'in başkanlığında toplandığı Ayasofya Kilisesi'ni camiye, bir manastırı da medreseye çevirdi ve Yenişehir Kapısı yakınına bir imaret yaptırdı.

İzmit'in ardından yoğun bir ticaretin yaşandığı İzmit fethedilmiş ama yapılan anlaşma karşılığında tekrar Bizans'a bırakılmıştı. 1337 yılında şehir tekrar kuşatılıp fethedildi. Orhan Bey İzmit ve civarının idaresini oğlu Süleyman Paşa'ya, Marmara sahilini koruma görevini ise beylerinden Kara Mürsel'e verdi. Orhan Bey, Bursa sancağının yönetimini de ikinci oğlu Şehzade Murad'a verdi.

Amacından şaşmaksızın, büyük bir enerjile fetihlerini hız kesmeden sürdüren Orhan Bey, Bizans'ın elindeki Uluabat, Mihaliç ve Kirmastı kalelerini de fethederek Karesi Beyliği'nin sınırına dayandı. Karesi seferine çıkan Orhan Bey, Balıkesir, Manyas, Edincik, Erdek ve Kapıdağı bölgesini Osmanlı topraklarına kattı; Çanakkale Boğazı'na kadar uzandı. Bu seferin ardından Karesi Beyliği'nin şöhretli emirleri Hacı İlbeyi, Evrenuz Bey, Ece Halil ve Gazi Fazıl, Orhan Bey'in hizmetine girdiler (1345).

Osman Gâzi'den sonra İznik'i on iki yıl daha kuşatıp 2 Mart 1331'de fetheden ikinci Osmanlı sultânı Orhan Gâzi. Seyyid Lokman 'Aşûrî, *Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâ'ili'l-Osmâniyye*, Millet Ktp.

“Orhan Bey'in veziri ve ülkenin yasalarının yaratıcısı Alâaddin Bey, yeni yasalar yapmak, düzen için yeni kurallar saptamak üzere çekildiği Uludağ'daki köyde öldü. Orhan Bey, devletin yükünü kendisiyle paylaşan bu sadık ve sevgili kardeşi için çok gözyaşı döktü. Alâaddin'in yerine oğlu Süleyman'ı vezir yaptı.” (Alphonse de Lamartine)

1346 yılının Mayıs ayında Orhan Bey, Bizans tahtını ele geçirmek için Rumeli'yi kontrolü altına alıp İstanbul'a yürüten Yani Kantakuzen'in kızı Teodora ile nikâhlandı.

Kantakuzen, Orhan Gazi'nin verdiği kuvvetlerle İstanbul'u kuşattı. Bir yıl sonra şehirdeki taraftarlarının Yedikule Kapısı'nı açması ile İstanbul'a girdi. Küçük İmparator Yuannis'e vasi tayin edildi ve imparatorluk tacını giydi. 1347 yazında Üsküdar'a gelen Orhan Gazi, burada kayınbabası ile görüştü.

Bizans tahtına çıkan Kantakuzen bir süre sonra Türklere yüz çevirdi ve Papa'ya başvurarak bir Haçlı Seferi yapılmasını istedi ama bir sonuç alamadı. 1349 yılında Sırp Kralı Du-

şan, Bizans şehri Selanik'i kuşatınca önce Kantakuzen, bu sefer Orhan Bey'den yardım istedi. Orhan Bey, yirmi bin Türk askeri ile oğlu Süleyman Paşa'yı kayınbabasının yardımına gönderdi. Neticede Bizanslılarla birlikte Sırlara karşı yapılan kanlı bir savaşın ardından Selanik şehri Sırp işgalinden kurtarılıp Bizanslılara geri verildi.

Süleyman Paşa, 1352 yılında on bin Türk süvarisinin başında yeniden suyun öte yakasına geçti, Sırp ve Bulgarlara karşı Bizanslılara yardım etmek için savaştı, Dimetoka'da Bulgarları büyük bir yenilgiye uğrattı.

Bu savaş öncesinde Çimpe Kalesi, Süleyman Paşa'ya üs olarak verilmişti. Geçici üslerinin konumunu en iyi şekilde değerlendiren Osmanlı Türkleri, kısa bir sürede Gelibolu başta olmak üzere Marmara'nın batı kıyısındaki şehirleri ele geçirmeyi başarmışlar, Avrupa'da bir köprü başı tutmuşlardı ama daha sonra Bizanslılarla yapılan anlaşma gereği fethettikleri topraklardan çekilmek zorunda kalmışlardı.

O yıllarda Orhan Gazi, Rumeli'yi unutarak bütün dikkatini Ankara'ya yöneltmişti. Çünkü Alaaddin Eretna'nın ölümünden sonra Eretnaoğulları Beyliği kardeş kavgaları yüzünden parçalanma noktasına gelmişti. Bölgede çıkan karışıklıklardan faydalanan Süleyman Paşa ve savaşçıları 1354 yılında Ankara ve Sivrihisar'ı fethederek Osmanlı topraklarına katmışlardı.

Süleyman Paşa, Ankara'yı fetheden savaşçıları Biga'da toplamış Kemer Limanı'nda gemilere bindirerek Çanakkale boğazından karşıya geçirmişti. İlk hedefi olan Bolayır'ı fetheden Süleyman Paşa burasını üs olarak kullanıp Osmanlı Türklerinin Rumeli'de yerleşmesine yönelik bir politika

izlemeye başlamıştı.

“Türklerin Avrupa'ya geçişleri, Moğolların Asya'yı istilası gibi ani bir baskın şeklinde olmadı. Daha çok aşamalı bir sızma şeklinde gerçekleşti. Bizans İmparatorluğu'nun zayıflayıp çöküşünün doğal sonucu oldu.” (Lord Kinros)

Adım adım batıya ilerleyen Türkler, Gelibolu Yarımadası ile Marmara Denizi'nin Asya ve Avrupa'daki kıyılarını fethettiler, Ege'ye ve Karadeniz'e çıktılar. Doğu Trakya'da harekâtını sürdüren Süleyman Paşa ve akıncıları Dimetoka ile Çorlu'yu, Şarköy, Malkara ve Keşan'ı Türk topraklarına kattılar, İstanbul ile Edirne'nin bağlantısını kopardılar.

“1357 yılında Ergene Irmağı kıyıları ve Hayrabolu, Süleyman Bey'in çadırları ve atlıları ile dolmuştu. Yıllarca tükenmek bilmeyen Asyalı kabileler, akın akın Avrupa kıyılarına geldiler. Doğu geleneğine göre, yeni fetihleri müjdeleyen zafer mektupları, Orhan Bey tarafından beyliklere ve hanlıklara ulaştırılıyordu. Bu zafer mektupları Orhan Bey'le Süleyman Bey'in ünlerinin her yana yayılmasını sağlıyordu. Bu durum, Doğu ve Batı Anadolu, Karaman ve Toroslar'daki Türk beyliklerini etkiliyor, onları Osmanlı Devleti'ne bağımlı olmaya yöneltiyordu. Orhan Bey, Süleyman Bey'in başkent olarak Gelibolu'yu seçmesini ve sürekli olarak oraya yerleşmesini istedi.” (Alphonse de Lamartine)

Trakya'ya göç ettirilen Türkler köyler kuruyor, kiliseden bozma camilerde ezan okunuyor, kiliselerde çanlar çalıyor, birbiriyle kaynaşan Türkler ve Rumlar barış içinde yaşıyordu.

Süleyman Paşa'nın Trakya'ya yerleşmesi ve Gelibolu'nun düşmesi Bizans sarayını karıştırmıştı. Saray mensup-

Orhan Gazi'nin bastıracağı akçe

ları ve aydınlar Kantakuzen'in götüğü politikanın iflâs ettiğini düşünerek Kantakuzen'in derhâl tahtı bırakmasını istemişlerdi. 1354 yılının Aralık ayında tahtı bırakan Kantakuzen, manastıra kapanmadan önce niçin Türklerle iş birliği yapmak zorunda kaldığını açıkladı:

“Türklerle aramızdaki farkı bilmezlikten gelemeyiz. Biz askerî tecrübe bakımından onlardan üstün değiliz. Onlar silâhları, sayıları ve savaş atılğanlığı bakımından bizi geçtiler. Onlar orduda parasız gönüllü hizmet ederler. Asya ve Avrupa'da bizden aldıkları geniş topraklara sahip oldukları gibi kalan topraklarımızı da ele geçirmek için bütün gayretlerini harcayacaklardır. Fetihlerinde şimdiye kadar kolayca elde ettikleri başarı onlara bu umudu vermektedir. Bu sebeple onlarla barışı korumayı tavsiye ederim. İleride hazine toplayıp ordu ve donanma yaparık karşı saldırıya geçmek gerek. Unutmayınız ki yalnız Orhan'a karşı değil, Asya'daki bütün Türklere karşı savaşma zorunlu olacaktır. Onların dininde ölüm (şehâdet) âhirette sonsuz mutluluktur.”

Kantakuzen sahneden çekildikten sonra İstanbul'da Latin partisi işleri ele aldı ve V. Yuannis Palaiologos tarafından Trakya'da Türklere karşı bir savaş başlatıldı. Önce Türklere karşı Papa'dan on beş gemiyle 500 şövalye ve 1000 yaya askeri istendi. Katolikliğe kesinlikle karşı olan Rumlar Osmanlı egemenliğini kabul etmeyi tek kurtuluş çaresi olarak görüyordu.

Bunlar olup biterken Boğaz kıyısına, İstanbul'un karşısına kadar gelen Osmanlılar, şimdi Trakya'dan İstanbul'a doğru hızla ilerlemekteydiler.

Fetihler sürerken Orhan Gazi'nin Teodora'dan doğmuş olan oğlu Halil, İzmit Körfezi'nde kayıkla gezerken Ceneviz korsanları tarafından yakalandı ve Foça'ya götürüldü. Bu kaçırılma ayak oyunları ile ünlü Bizans sarayının bir tertibi idi. Bizans, Orhan Gazi'yi barışa zorlamak için on bir yaşındaki şehzade Halil'in tutsaklığından faydalanmak istiyordu.

Batıdaki fetihleri ile büyük ün kazanan Süleyman Bey, Ergene bataklıklarında ördek avlar iken sert ve hırçın atının ürkmesi ile kalın gövdeli bir çınar ağacına hızla çarparak yaşamını yitirdi. Osmanlı tarihçisi Rûhî Çelebi, Süleyman Paşa'nın altı yıl süren gazâ

harekâtı sırasında Trakya'da İslâmlaşma hareketinin başladığını, bazı günler kâfirlerden bin kişinin imana geldiği şeklinde rivayetler olduğunu yazar.

Arkasında İshak, Melik Nâsır ve İsmâil adında üç oğul bırakan, ilk karısı Nilüfer Hatun'dan olma kahraman oğlunun beklenmedik ölümü, ihtiyar ve hasta Orhan Gazi'yi çok sarsmıştı. Bolayır'a gelen Orhan Gazi, Rumeli fatihi oğlu için bir türbe yaptırdı, Osmanlı ordusunun başına, veliahtlığa yükselen oğlu Şehzade Murad'ı geçirdi. Lala Şahin Paşa ile birlikte ağabeyinin bıraktığı yerden fetihlere devam eden Şehzade Murad, Tekirdağ ve Lüleburgaz'ı Türk topraklarına kattı.

Halil'in tutsaklığı sürüyordu. Oğlunu Foça korsanlarının elinden alamayan Orhan Gazi, oğlunu kurtarabilmek için Bizans İmparatoru'na başvurmak zorunda kaldı. Bizans yöneticilerinin yıllardır beklediği fırsat doğmuştu. Osmanlıların denizlerde gezen savaş gemileri yoktu. İmparator, Şehzade Halil'i kurtarma karşılığında Orhan Gazi'den barış anlaşması istedi.

Anlaşmaya göre Osmanlı Devleti Trakya'daki fetihlerini durduracak, Bizans'ın Osmanlı'ya olan borçlarını silecek ve Şehzade Halil'i kurtarmak için Foça'ya gönderilecek bütün ge-

milerin masraflarını ödeyecekti. Orhan Gazi, bu anlaşmayı kabul etti ve Şehzade Murad'dan Halil kurtarılanı kadar fetihlere ara vermesini istedi.

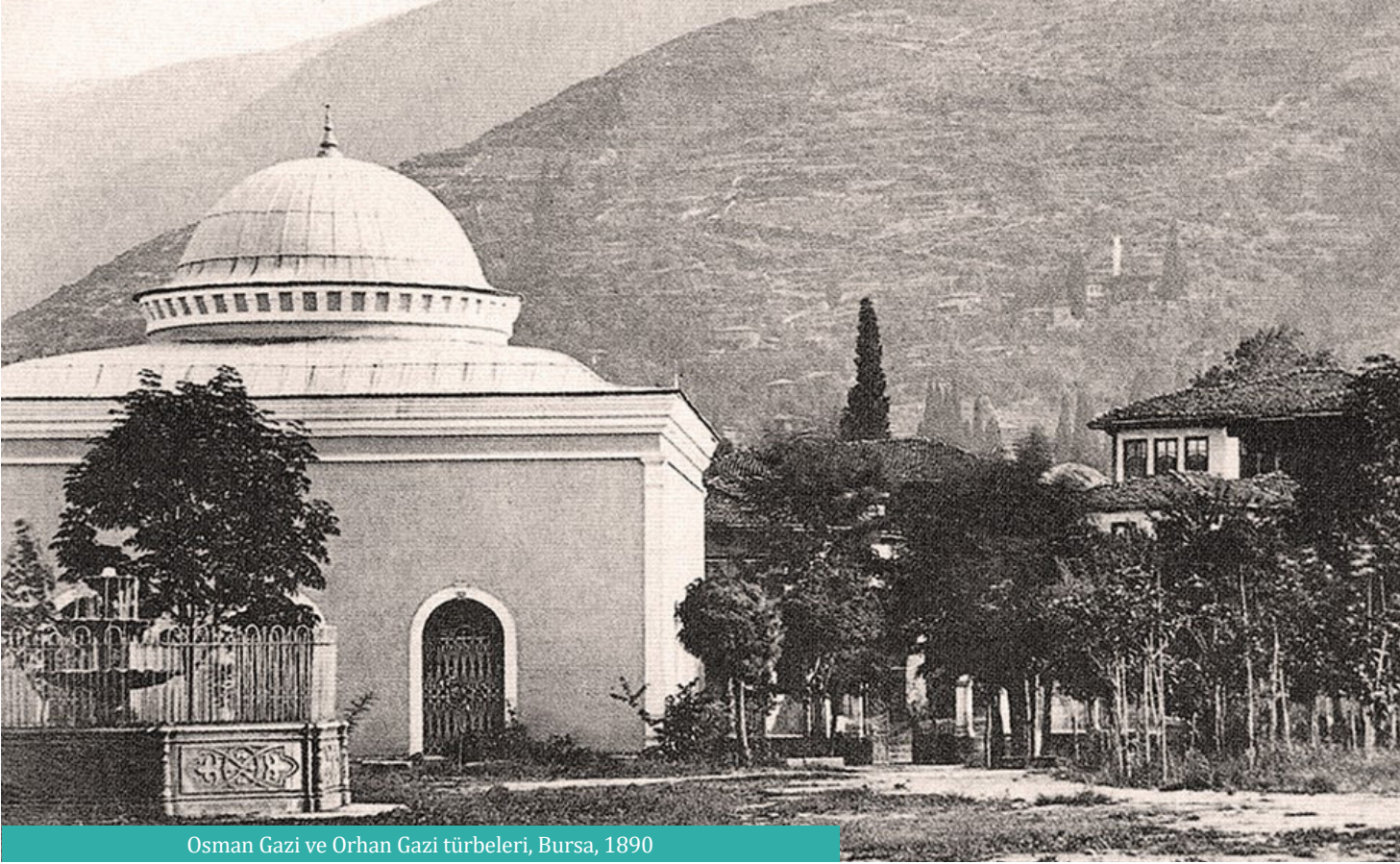
Orhan Gazi'den istediklerini koparan imparator, üç kadirge ile Foça'da bulunan Ceneviz korsanlarının üzerine yürürken Orhan Gazi'nin dostu Saruhan Bey ve İlyas da karadan ilerleyip şehri kuşatma altına aldı. Foça denizden ve karadan kuşatılmış ama bir sonuç alınamamıştı. Foça'nın hâkimi Orhan Gazi'den şehzade için çok büyük bir meblağ koparmayı umduğu için inatla direnmışti. İmparator, Orhan Gazi'ye haber verme gereği duymadan aylardır süren kuşatmayı kaldırıp İstanbul'a döndü.

Orhan Gazi, oğlunun düştüğü durumdan sonuna kadar yararlanmak isteyen Bizanslıları yaptığı anlaşmayı bozmakla tehdit etti. Etekleri tutuşan İmparator, Orhan Gazi'yi yatıştırmak için Prikonisos Limanı'nda buluştu, Halil'i kurtaracağını, onu veliaht ilan ederse küçük kızı İren ile nişanlayacağı sözünü verdikten sonra yeniden Foça'ya hareket etti ancak korsanların inadını kıramadı, şehzadeyi alamadı.

1359 baharında Üsküdar'a gelen Orhan Gazi, Bizans'ın yeni şartlarını da kabul etti. Fidyeye olarak 30.000

Âlim ve Seyyidlere ilgisi ile tanınan Orhan Gâzi'nin, onlarla sohbeti sırasında Vezir-i a'zam'ı arka tarafta beklerken gösteren bir minyatür

Osman Gazi ve Orhan Gazi türbeleri, Bursa, 1890

Venedik altını ödeyip küçük oğlunu esaretten kurtardı.

1359'da Şehzade Halil kurtarılar kurtarılmaz harekete geçen Şehzade Murad ve Lala Şahin Paşa kumandasındaki Osmanlı Türkleri Trakya'da sistemli bir fetih harekâtı başlattılar.

Modern bir ordu kuran, Bizans İmparatorluğu'na karşı savaşçılığının yanı sıra örnek bir sabır ve idarecilik göstererek Osmanlı Türklerini Avrupa kıtasına sağlam temeller üzerine kalıcı olarak yerleştiren Orhan Gazi, 1359 yılı Mart ayında Bursa'da Rahmet-i Rahman'a kavuştu.

Orhan Gazi'nin hüküm sürdüğü topraklarda 3 milyon insanın yaşadığı tahmin edilmektedir. İngiltere krallığında 2 milyon insanın yaşadığı bir devirde bu büyük bir nüfustur.

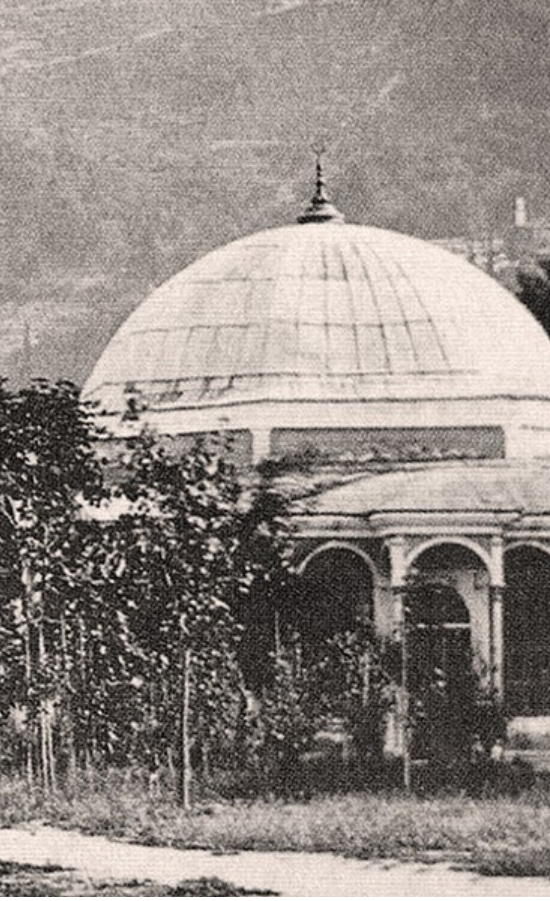
"Oğlu Süleyman Bey'in vakitsiz ölümünden duyduğu üzüntü, Orhan Bey'in de ölümünü çabuklaştırdı. Yetmiş beş yaşındaydı ve dünya nimetlerine, mutluluk ve zaferlere doymuştu. Ancak kendi görevlerini görecektir olanların dünyadan göçmesini gören insanların düştüğü elem kuyusuna düşmüştü. Yaşamının

yarısını bir kahraman savaşçı olarak geçirdikten sonra, geri kalan yarısını da bir yasa adamı olarak yaşamıştı. Kardeşi Alâaddin Bey'in yönetim alanındaki yeteneği öteki ülkelerden zaferleri üzerine koşup gelen şeyh, bilgin, tarihçi ve şairlerin arasında geçen barış yılları Osmanlıları uygarlaştırmıştı. Çobanlar aşireti, bir millet; çadırlar, saray olmuştu... Camiler, türbeler, konukevleri, kervansaraylar, tekkeler, kışlalar, saraylar, hamamlar ve çeşmeler yapıyorlardı. Ön Asya'nın ovalarında yeni bir Bağdat yapılmıştı. Hazine, halkın eğitilmesi, bilimin ilerlemesi, edebiyatın gelişmesi ve İslâm inancının yayılması uğrunda cömertçe harcanmasına izin veriliyordu. Bu kırk yıllık uzun dönemde, hukuk ve din bilimlerinde, güzel söz sanatında, şiir alanında yaptıkları hızlı ilerleme, Orhan Bey'i, Osmanlıların en ulularından biri durumuna getirmişti. Bugün bile Bursa, O'nun kemiklerinden ve anısından oluşan büyük ve eşsiz bir türbe gibidir." (Alphonse de Lamartine)

Not 1: Orhan Gazi, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin oğlu olup doğum tarihi tartışmalıdır.

699'da (1299) Nilüfer'le evlendiğinde "yiğit" (genç) diye anılmış olmasından hareketle bu tarihte on sekiz yaş civarında olduğu düşünülebilir. Osmanlı rivayetine göre, tutsak edilen Yarhisar Tekfuru'nun (tekvur) kızı Nilüfer'le (Lülüfer, Rumca Luludia/ çiçek) evlendirilmiş, Süleyman ve Murad bu evlilikten doğmuştur. (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Not 2: Orhan Gazi, beyliğin başına geçince Bizans Bitinyası'nın iki büyük merkezi Bursa ve İznik üzerindeki kuşatmayı sıkılaştırdı. 1326 baharında bütün kuvvetleriyle Bursa önüne gelip teslim olmasını istedi. Bursa tekfuruyla uzlaşılan teslim ahidnâmesinin maddeleri şunlardır: 1. Şehre giren Osmanlı askerleri halka zarar vermeyecek (yağma olmayacak, esir alınmayacak). 2. Gitmek isteyenler mallarıyla Osmanlı askerlerinin himayesinde şehri terk edecek. 3. Teslimde Orhan Bey'e 30.000 altın ödenecek. Bursa Tekfuru şehri terk edince Aşıkpaşazâde'ye göre, "Pınarbaşı'nda Ahî Hasan çıktı, burç üzerinde muhkem durdu, ondan sonra Müslümanlar koyuldular." (2 Cemâziyelevvel 726 / 6 Nisan 1326)

Not 3: Osman Gazi ve Orhan Gazi devrinde Anadolu'dan Babaî dervişleri ve ahîlerin Osmanlı ülkesine göçleri başlamıştı. Bursa'nın fethinden sonra Turgut Alp, Babaî dervişleriyle gelen Geyikli Baba hakkında Orhan Gazi'ye bilgi verir. Geyikli Baba, "Baba İlyas müridiyim ve Seyyid Ebülvefâ tarikendenim." der (Âşıkpaşazâde, s. 122). Geyikli Baba bir çınar fidanı ile Orhan Gazi'nin sarayına gelir ve avluya fidanı diker. Orhan Gazi, Geyikli Baba'ya Uludağ eteğinde günümüzde Babasultan denilen araziye verir. Geyikli Baba'nın ölümünden sonra Orhan Gazi mezarının üzerine kubbeli bir türbe, yanına zâviye ve bir mescid yaptırır.

Not 4: Bitinya'nın tamamında sağlamca yerleşen Orhan Bey'i, Bursa'ya gelen Arap seyyahı İbn Battûta "Sultan Osmançık oğlu İhtiyârüddin Orhan Bey" diye anar ve zenginlik, arazi, askerî kuvvet bakımından Türkmen sultanlarının en büyüğü olup 100 kadar kalesinin bulunduğunu, zamanının çoğunu bu kaleleri dolaşmakla geçirdiğini, her birinde birkaç gün kalıp durumu teftiş ettiğini, bir şehirdeki ikametinin asla bir ayı bulma-

diğini, kâfirlerle sürekli savaşta olup onları kalelerinde kuşatma altında tuttuğunu kaydeder.

Not 5: 1333'te İznik'te ilk medreseyi kuran Dâvûd-i Kayserî büyük İslâm mutasavvıfı Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin etkisi altında idi, onun *Fusûsü'l-hikem* adlı eserine bir şerh yazmıştı. Orhan Gazi, bu akımı desteklemekte, alperen dervişleri himaye etmekte, onlar için zâviye vakıfları bağışlamaktaydı.

Not 6: Osmanlı rivayetinde İzmit fethi üzerinde ilginç ayrıntılar verilir (Âşıkpaşazâde, s. 116-117; Hoca Sâdeddin, I, s. 34-37). Konur Alp ölünce Orhan Gazi o bölgeyi Süleyman Paşa'ya vermişti. Gazi Abdurrahman'dan bilgi edinen Orhan Bey, asker toplayıp Bursa'dan Yenişehir üzerinden Geyve'ye geldi. Geyve Boğazı'nda Süleyman kendisiyle buluştu, Ayan Gölü (Sapanca/Siphon) ve Aydos'tan gaziler gelip kendisine katıldılar. İzmit'i kuşatabilmek için Yalova yönünde Yalakova'da Koyunhisar'ı (Hersek-dili'ne inen İznik yolu üzerinde bir tepede Kaloyan elindeki Koyunhisar) almak gerekiyordu. Orhan Gazi bundan sonra bütün kuvvetleriyle gelip İzmit'i kuşattı. Âşıkpaşazâde'ye göre, "İzmit'in sahibesi bir hatun idi, İstanbul tekvuruna taalluku vardı." (Bu bilgi Bizans kaynaklarıyla uyuşur) Hatun, Orhan Gazi ile anlaşıp kaleyi ahidnâme ile teslim etmek zorunda kaldı. (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Not 7: Türk-Moğol geleneğini izleyen Osmanlılarda hükümdarlık için bir

veraset, veliahtlık kanunu yoktu. Halil'in veliahtlığı unutuldu. Rumeli'deki Şehzade Murad bu politikaya karşı idi ve Karesili gazi beyler ve lalasıyla birlikte gazâ ve yayılma politikasında kararlı idi; Trakya'da Bizans'a karşı savaş ve başarı kendisine taht yolunu açacaktı. (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Not 8: Orhan Gazi, Cemâziyelevvel 763'te (Mart 1362) Bursa'da vebadan öldü (Schreiner, II, s. 290). Daha 755'te (1354) karaciğerinden rahatsız olduğu ve kendisine Taronites adlı bir Rum hekimin baktığı belirtilmektedir. Türbesi Bursa'da, babası Osman Gazi'nin yanındadır. Orhan Bey vefat ettiğinde Süleyman Paşa, Sultan, Murad, İbrâhim, Halil ve Kasım adlı altı oğlundan Murad, İbrâhim ve Halil hayattaydı. Orhan Gazi, Şehâdet Camii duvarına sonradan konan 738 (1337) tarihli mescid kitâbesinde; "el-emîrül-kebîri'l-muazzam el-mücâhid sultânül-guzât ... şücâû'd-dünyâ ve'd-dîn ... bahâdır-ı zamân Orhan b. Osman" şeklinde anılmıştır. "Sultânül-a'zam" unvanını İlhanlı Ebû Said Bahadır'ın ölümünden (1335) önce hiçbir Türkmen beyi almaya cesaret edememişti. "Gazi, mücahid" unvanlarının bir gerçeği ifade etmediği, gazânın bu bey ve sultanlar için gerçek bir önem taşımadığı iddiaları (Lowry, s. 39) doğru değildir. Gazâ özellikle Batı Anadolu beyliklerinde temel devlet ideolojisi idi. (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Orhan Gazi'nin sandukası

Osmanlı Vakıflarında Bursa Su Değirmenleri

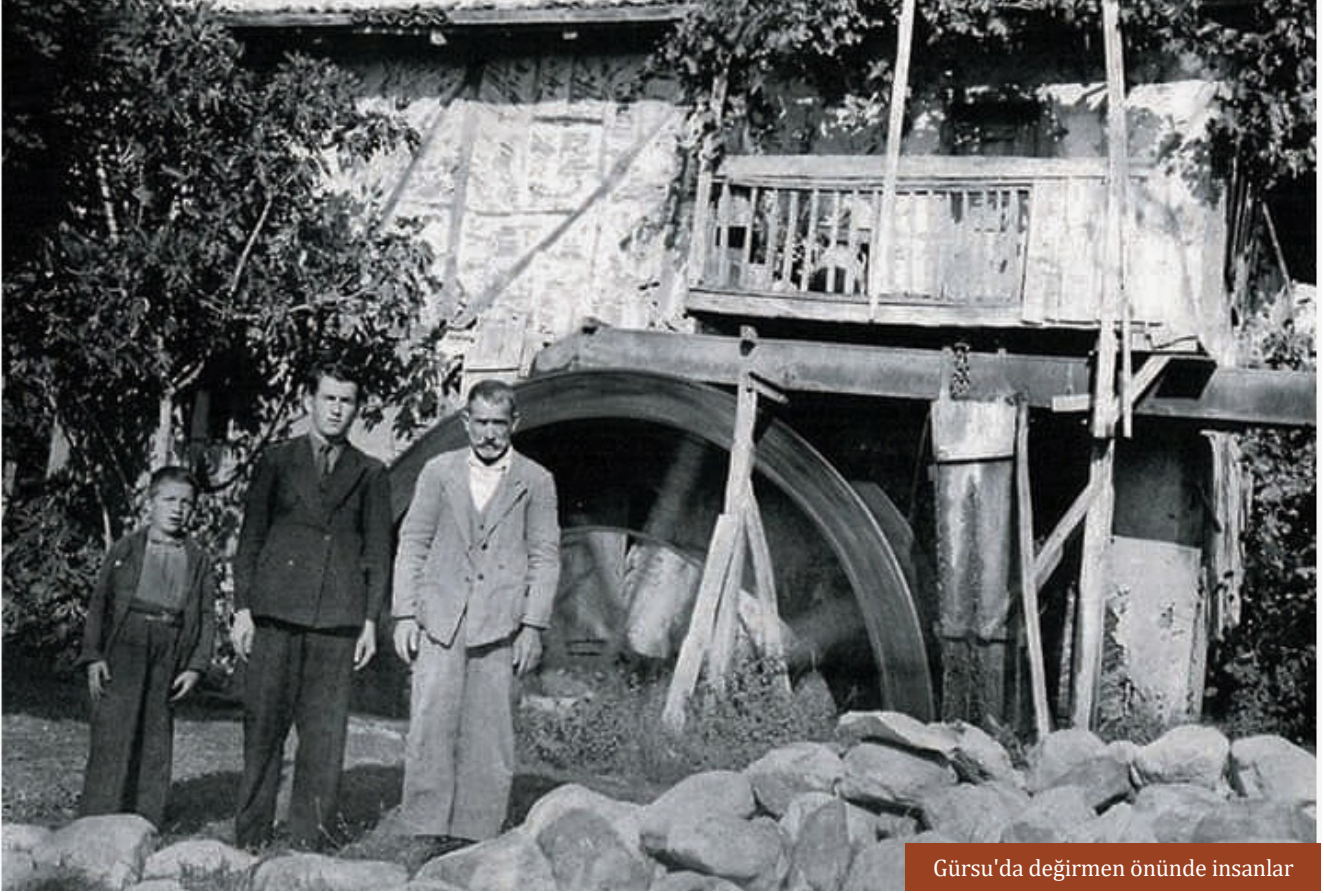
Günümüze kadar muhtelif bölgelerde kurulmuş, farklı adlarla anılmış ve tarihî süreçte hayat bulup inkitaya uğramış veya ortadan kalkmış Müslüman devletlere baktığımızda neredeyse tamamının bir vakıf medeniyeti olduğunu söyleyebiliriz. Vakfın geleneğinde; merhamet, şefkat, yardımlaşma, diğerkâmlık, ihsan, takva, birr gibi imanî ve ahlâkî hasletler yer aldığı gibi imar, ihya ve medeniyet tasavvuru da yer almaktadır. Kimi yaptığı küçük iyiliklerle Yaratıcı'nın vaadi gereği ondan büyük ihsanlar umduğu gibi kimi insanlar da çok daha büyük ve görünür hizmetlerle aynı ihsanı ummaktadır.

Vakıfların iki veçhesi vardır. Birincisi bütün kamunun bir şekilde yararlandığı hayrat yapılar, diğeri ise bu hayrat yapıları ebediyen yaşatmak için kurulan ve adına akar denilen gelir getirici unsurlardır.

Hayrat eserleri dinî yapılar (cami, mescid, tekke, hangâh, darulkurra, daruhuffaz, namazgâh, musalla), eğitim hizmetleri (medrese, mektep, muallimhane, tıbbiye, darulhadis, kütüphane, kiraathane), sağlık kurumları (daruşşifa, bimaristan, tabhane, miskinler evi/tekkesi, edviyeci/eczane, hastane), sosyal hizmet yapıları (imaret, aşevi, çeşme, şadırvan, sebil, su yolu, su kemeri, köprü, su bendi, kaldırım, mezarlık, şehitlik, türbe, mesire, spor alanları) şeklinde tasnifleneceği gibi, akarları da müsakkafat (han, hamam, dükkân, menzil, oda, mağaza, mahzen, arasta, bedesten, çarşı, alışveriş mekânları, tezgâh, mengenehane, kayıkthane, çömlekhane, bozahane, değirmen, mumhane, şişehane,

Gürsu'da değirmen önünde insanlar

yoğurthane, karlık, buzluk gibi üstü kapalı veya çatılı yapılar), müstegallat (çiftlik, bağ, bahçe, çayır, mezra, otlak, tarla, arazi) gibi gelir getiren unsurlar diye ayırabiliriz. Ayrıca bu tasnife nakit para vakıfları ile maden (petrol, zımpara, kömür, tuz) vakıflarını da ekleyebiliriz.

Bu manada vakıfların gelir getiren en önemli kaynaklarından birisi de döneminde orta ölçekli ticarethane hüviyetinde olan değirmenlerdir. Vakfiyeleri incelediğimizde çok sayıda değirmen kaydına rastladığımız gibi, bazı yerlerde vakfın akarının yalnızca değirmenlerden oluştuğuna da şahit olmaktadır.

Biz de bu yazımızda örnek vakıflar üzerinden Bursa'da yer alan değirmenleri anlatmaya çalışacağız.

Bursa Vakıf Değirmenleri

Osmanlı coğrafyasının su kaynakları bakımından zengin olan merkezlerinden birisi de Uludağ'ın eteklerine kurulmuş Bursa şehri idi. Tarihte Bursa'da coğrafi yapısı itibarıyla Uludağ'dan akan çok sayıda dere ve suyun bulunması sebebiyle dere ve suların yollarında çok sayıda değirmenler

bulunmakta olup, değirmenlerin büyük çoğunluğunun sahibi muhtelif amaçlar için kurulmuş vakıflar idi.

Sultan Orhan 761 (1360) tarihli vakfiyesi¹ ile Bursa'da yaptırdığı zaviye/caminin görevli giderleri ve sair masrafları için Bursa şehri bitişiğinde Fellah ve Ezik değirmenleri denen değirmenleri, dolap ve buğday ambarlarıyla birlikte;

Sultan Murad Han bin Orhan 787 (1385) tarihli vakfiyesi² ile Kaplıca bölgesinde inşa eylediği zaviyenin her türlü masraflarının karşılanması için diğer akarları yanında Eğerce köyündeki değirmeni;

Ali Paşa bin Hayreddin Paşa 796 (1394) tarihli vakfiyesi³ ile tamamı Gökdere suyu ile dönen, Hasbey'den vakıf için satın aldığı bağ tarafında iki adet, Debbağlar Mahallesi'nde bir adet, Gökdere'de Ali Bey, Elban değirmeninin alt tarafında bir adet olmak üzere toplam dört adet değirmeni ve sair akarları Bursa'da inşa eylediği zaviyenin görevli ve sair giderleri;

Eynebey/İnebey bin Feleküddin 804 (1402) tarihli vakfiyesi⁴ ile Balıkesir'de yaptırdığı zaviye, imaret, mescit, Bursa'da inşa eylediği medresenin görevli giderleri ve bakım onarımları için Bursa ve Balıkesir'in köylerinde değirmenler, Bursa, Balıkesir, Bergama ve Ankara'da hamamlar ve sair akarları;

Çelebi Sultan Mehmed 822 (1419) tarihli vakfiyesi⁵ ile Bursa'da yaptırdığı imaret, zaviye ve medresenin görevli ve bakım onarım giderleri ile sair masrafları için diğer akarların yanında İnegöl'e bağlı Edübnü, Bilecik'e bağlı Henhur, Küplü ve Eleksi köylerinde değirmenlerini;

Sultan Yıldırım Bayezid, Bursa'da yaptırdığı cami, medrese, darüşşifa, imaret gibi hayratların bakım onarım, görevli giderleri ve sair masrafları için Kayılı, Derkele ve diğer köylerde un değirmenleri ile İznik'e bağlı sahilde bulunan Tuzla ve Nikde köylerinde Bezirhane tabir olunan dört adet keten tohumu değirmenini;⁶

1 TİEM, No: 2188.

2 BOA. EV.VKF. 19/5.

3 VGMA, Def: 734, sh. 216, sr. 120.

4 VGMA, Def: 579, sh. 339, sr. 151.

5 Atatürk Kitaplığı, BURSA_MC_0005.

6 TİEM, No: 2203.

Osmangazi'de şu an tesis olarak işletilen eski değirmen

Sultan II. Murad'ın kumandanlarından Asboğa/Hasbiga Çavuş bin Şatır Çavuş 821 (1418) tarihli vakfisi⁷ ile Bursa'da Debbağlar mahallesindeki değirmen ve sair akarlarını Tobi köyünde yaptırdığı, zaviye, mescit, kervansaray ve çeşmelerin görevli giderleri ve bakım onarım masrafları için;

Şeyh Paşa bin Şehabeddin 831 (1428) tarihli vakfisi⁸ ile Gökdere üzerindeki iki değirmeninden birisinin gelirini Ravza-i Mutahhare fukarasına, birisinin gelirini Emir Buhari Tekkesi giderlerine, Kaplıca kapısındaki de-

ğirmeninin gelirini tamir ve ıslah eylediği Meydanoğlu Mahallesi Mescidi giderlerine, Gökdere üzerinde diğer üç değirmeni türbesinde cüz okunması masraflarının karşılanması için;

İsa Bey bin Bayezid Paşa bin Yahşi Bey 839 (1437) tarihli vakfisi⁹ ile Bursa Kalesi dâhilinde yaptırdığı imaret, medrese ve mescidin görevli giderleri, bakım onarım ve sair masrafları için Bursa'ya bağlı Suyi/Subi, Ahisedir/Acisedir köyleri pirinç, darı ve ağaçlarıyla bütün arazilerini, İnegöl'e bağlı Uluçbey, Ada köylerinin hukuki haklarıyla arazilerinin yarısını, Çavuş köyündeki değirmenleri ile Kale içinde Tuzpazarı'ndaki dükkânları ile Ankara bedestan, hamam, hafafhane ve kazzazhane ile çok sayıda taşınmazını;

Umur Bey bin Timurtaş Paşa 843 (1440) tarihli vakfisi¹⁰ ile Bursa ve Karahisar-ı Divle kazasında yaptırdığı cami/mescid, medreselerin, Geyve, Afyon ve Biga'da yaptırdığı caminin

bakım, onarım ve görevli giderleri için İnegöl'e bağlı İsavıranı köyünde iki, Ankara'ya bağlı Dastarlı köyünde bir adet değirmen ve araziler ile Bursa, Bergama, Geyve, Biga ve civarında tarlalar, bahçeler, hamamlar ve sair taşınmazlarını;

Molla Yeğan diye meşhur Mevlânâ Mehmed bin Armağan yaptırdığı mescid ve medresenin görevli ve sair masrafları için Bursa'ya bağlı Karaman köyü civarında Nilüfer Nehri suyu ile dönen bir çatı altındaki dört göz değirmen¹¹, değirmen etrafındaki yoncalık, çayırılık ve Çamlıca denen mevkide bir ev, Atıcılar altındaki meyveli ve meyvesiz ağaçlar bulunan bahçe ile 1900 adet kitabını¹²;

İşhak Paşa bin İbrahim 891 (1486) tarihli vakfisi¹³ ile İnegöl'de

7 VGMA, Def: 581/2, sh. 295, sr. 296.

8 VGMA, Def: 607, sh. 212, sr. 320. Vakıf kurucusu vakfisinde yine Tahanhane dene değirmenini vakfetmiş. Muhtemelen bu değirmen tahin çıkarmak için kullanılmaktadır. Ayrıca Bursa'da Gemiciler Sokağı'nda vakfettiği değirmenin ise Boyahane değirmeni olduğu değerlendirilmektedir. Yine vakfiyeden vakıf kurucusunun Mihaliç, Mudurnu ve civarı köylerde çok sayıda değirmeni vakfettiği anlaşılmaktadır.

9 BOA. TSMA.D 7087.

10 VGMA, Def: 591, sh. 181, sr. 182.

11 BŞS. B-36, Hük. No: 1855-1856.

12 Kepecioğlu, BK. IV/357.

13 VGMA, Def: 1669/2, sh. 1, sr. 1. İşhak Paşa'nın ayrıca 892 (1487) tarihli Selanik vakfisi mevcut olup Selanik'teki hayratları için orada da çok sayıda akar ve değirmeni vakfettiği vakfiye-

yaptırıldığı mescit, medrese ve imaretin görevli giderleri, bakım onarım ve sair masrafları için Bursa'da çarşı ve dükkânlar, Ankara ve İstanbul'da hamam ve dükkânlar, Edirne'de arazi ve dükkânlar ile Edirne, Manisa ve Ankara'da değirmenler ile Bursa'ya bağlı Kızık köyü, İnegöl'e bağlı Çeltikçi, Hoca, Boyacı, İsaviranı köylerinde değirmenleri ve Anadolu ve Rumeli'nde çok sayıda akarları;

İlyas Bey bin Bahşayış Bey 892 (1487) tarihli vakfiyesi¹⁴ ile Yarhisar'a bağlı Gölcük köyünde yaptırdığı zaviye ve mescidin görevli gideri, bakım onarım ve sair masrafları için, Gölcük köyünde arazi ve bir değirmeni, Yenişehir'e bağlı Ebe köyünde arazi, mezra ve iki değirmeni, Bilecik'e bağlı Karasu'da arazi ve değirmenler ile civardaki köylerde bulunan arazilerini;

Karacabey kızı Hundi Hatun 899 (1494) tarihli vakfiyesi¹⁵ ile Bursa'da Cami-i Kebir'in doğu tarafında yaptırdığı mektebin görevli giderleri, bakım onarım ve sair masrafları için Edirne'de hamam ve dükkânlar ile Karacabey'e bağlı Sarımağıl/Sırmağıl köyünü ve Bursa'ya bağlı Dereköyü'nde değirmenlerini;

Fenarızade, Mevlânâ, Bursevî Ali Çelebi bin Yusuf Çelebi 901 (1496) tarihli vakfiyesi¹⁶ ile Balıkpazarı'nda bulunan değirmenini;

Rumeli Defterdarı Şemsi Bey bin Mehmed Bey (Şemsi el-Fenârî) 923 (1517) tarihli vakfiyesi¹⁷ ile Bursa'da inşa eylediği cami ve medresenin bakım onarımı, görevli giderleri, fakir ve gariplere yemek ikram edilmesi, öğrencilere burs verilmesi ve vakfiyede yer alan sair hayır hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla Bursa'da ve civarında çok sayıda taşınmaz ile Cilineboz ve Yayıncılar suyu ile dönen birer taşlı iki değirmeni, Kite'ye bağlı Polat/Bolat köyü yakınlarında Şükrullah Hoca Ocağı denen değirmeni, Kite suyu ile dönen diğer beş göz değirmen ve bu değirmenin alt tarafındaki Çukacı değirmenini, Pınarbaşı suyu ile dönen iki değirmeni, Mihaliç kazasında Haciali köyünde beş göz değirmeni, Yalova'ya bağlı Gazzi bir çatı altındaki üç göz değirmen ile çok sayıda tuzlak,

den anlaşılmaktadır.

14 VGMA, Def: 582/1, sh. 63, sr. 38.

15 BOA. TSMAD 7054

16 VGMA, Def: 592, sh. 112, sr. 99.

17 VGMA, Def: 581/2, sh. 371, sr. 372.

Gürsu'da şu an tesis olarak işletilen eski değirmen

arazi ve taşınmazı;

Mevlâna Cafer Çelebi (Hoca Cafer) 923 (1517) tarihli vakfiyesi¹⁸ ile Muradiye Çınarönü civarında yaptırdığı mescidin görevli giderleri ve bakım onarımları için Cilimboz Deresi suyu ile dönen değirmenlerini ve Kocanaib Mahallesi'ndeki evlerini;

Kiremitçi, Sofu, Hacı Sinan Bey bin Mehmet 942 (1535) tarihli vakfiyesi¹⁹ ile Bursa'da Doğanbey Mahallesi'nde yaptırdığı cami ve mektebin bakım onarımları, görevli giderleri ve sair masrafları için Bursa, Mihaliç ve civarında çok sayıda çayırılık, Yoncalık bahçe, bağ, dükkân, hamam ve sair taşınmazlar ile Kite'ye bağlı Anahorya köyünde Nilüfer suyu ile dönen bir çatı altındaki dört değirmeni ile Mihaliç'ta diğer bir değirmen ocağı ve değirmenini;

Hüsrev Kethüda bin Abdulmennan 981 (1573) tarihli vakfiyesi²⁰ ile İstanbul'da yaptırdığı Darulkurra, çeşmeler ve su yolları, Kırklareli'ne bağlı Alufeciler/Ulufeciler köyünde yaptırdığı darulkurra, çeşme ve su yolları, İpsala'da imaret/han ve çeşmelerin görevli giderleri, bakım onarımları ve sair giderleri için İstanbul, Edirne, Bursa,

18 Kepecioğlu, BK 1/305. Kepecioğlu'nun verdiği bilgilere göre bu değirmenler daha sonra Hünkâr Fabrikası adıyla İpek Fabrikası olup sonrasında Tütü deposu olarak kullanılmıştır. Bursa B-272 no'lu Şerhiyye Sicil'i'nin 30. sayfasında yer alan bir kayıttaki vakfın geliri değirmenler olarak zikredilmekte ve evlerden bahsedilmemektedir.

19 VGMA, Def: 629, sh. 397, sr. 324.

20 VGMA, Def: 1535, sh. 1, sr. 1.

Selanik, Kratova, Tatarpazarı, Karlılı, Filibe'de çok sayıda taşınmaz ve arazi ile Bursa'da kapan yakınında at ile döner demir kapılı iki adet taş değirmeni ile Selanik ve Rumeli'nde Meriç Nehri güzergâhında onlarca değirmeni;

Emirgazizâde, Seyyid Cafer Efendi vakfiyesi²¹ ile Bursa haricinde Eski Kaplıca altında Acem Çeşmesi yanında bulunan üstü kapalı, bahçeli iki adet değirmenini, kendi ruhu ve bütün Müslümanların ruhuna cüz okunması masrafları için;

Abdulloğlu Bahadır Ağa, Bursa'da kendi adıyla anılan mahallede yaptırdığı mescidin masrafları için Yarhisar'da Cellahlar Mahallesi'nde Yazıcı Yahşi'den satın aldığı mezra, değirmen ve bahçeyi²² mescidin bakım, onarım masrafı ve görevli giderleri için;²³

Bursa'da medfun Akbiyık Sultan'ın Yarhisar Kureyş Dağı'nda (Şeyh köyünde) inşa eylediği zaviyenin giderleri için,²⁴ Sultan II. Muras tarafından kendisine temlik edilen İnegöl'e bağlı Ayvacık ve Kolca/Kulca köylerinin verileri ile Yenişehir İmad köyü ve Kaya-cacık değirmen ocağını;

Firuz Ağa'nın Bursa'da yaptırdığı mescidin görevli giderleri ve bakım onarım masrafları için Alacahırka Ma-

21 Süleymaniye Küt. Reşid Efendi 1033/2.

22 Kepecioğlu, BK. I/120.

23 Mescidin tarihî süreçte harap olduğu ve mescidi ihya için ahali tarafından "Bahadır Ağa Mescidi Nükudu Vakfı" adıyla vakıf kurulduğu VGMA, Def: 667, s. 46 ve BOA. Ev. D. 22132/2'de yer alan belgelerden anlaşılmaktadır.

24 BOA. EV. MKT. 39/32.

Hüsrev Kethüda Vakfiyesi giriş sayfası

halesi'nde Pınarbaşı suyu ile dönen değirmenini,²⁵ Cilimboz Deresi'ndeki diğer bir değirmenini;²⁶

Karagöz Paşa'nın Bursa bitişiğinde Demirkaya denen yerde bir değirmenini;²⁷

Karagöz Bey, Ulubat Kalesi'nde bir zaviye ve kervansaray inşa etmiş ve bunların görevli giderleri, bakım, onarım ve sair masrafları için Ulubat'ta hamam ve bedesten ile Manyas'a bağlı Danişmentli, Eleksi, Suludere ve Çakırcı köylerinin arazileri ve değirmenlerini, Bursa'ya bağlı Hatunkızığı iki karaca değirmeni ve bahçesini;²⁸

Karaca Bey (Karaca Ahmet Paşa), Bursa'da Gelincik Çarşısı ve Hanı,²⁹ Sıpaç Çarşısı,³⁰ çuhacılar, yorgancılar, sandıkçılar çarşıları ile Bursa merkezde boyahaneler, Tahtakale'de dükkânlar, İnegöl'e bağlı Odaköy/Or-

taköy'de iki, Manyas'a bağlı Mürüvvetli köyünde altı değirmeni³¹ ile sair taşınmazlarını;

Hamza Beyzade Bali Bey, Yenişehir'de inşa eylediği cami ve imaretin görevli giderleri ve sair masrafları için İnegöl'e bağlı Edebey ve Yenice köylerinde araziler Edebey köyünde buğday ve pirinç değirmenleri ile Yenişehir'de dükkân ve hanını, Bursa'da bir hanını;³²

Lala Şahin Paşazade Mehmet Paşa'nın oğlu Bali Bey ise Kirmasti'deki dedesinin hayratları için Boynuzderesi'nde iki değirmen, iki bağ, bir sabunhane ve iki dükkânı³³ vakfetmişlerdir.

Döneminde su kaynakları açısından

oldukça verimli bir şehir olan Bursa ve civarında çok sayıda değirmen işletildiğini görüyoruz. Değirmenlerin vakıflarına baktığımızda vakıf kurucularının genelde devlet görevlileri olduğunu müşahade etmekteyiz ki bu da arazilerin padişah iradesiyle kendilerine temlik edilmesinden ileri gelmektedir.

Sonuç

Biz bu çalışmamızda Bursa'nın büyük ve önemli vakıfları üzerinden Bursa merkez ve civarındaki değirmenleri incelemeye çalıştık. Bursa değirmenleri tabii ki burada yer alanlarla sınırlı değildir. Zira vakıf değirmenlerini tam manasıyla aktarabilmek için Bursa'ya ait vakfiyelerin, vakıf belgelerinin ve vakfiye içeriklerinde yer alan hudut, mevki ve mevzi isimlerinin ayrıntılı incelenmesi gerekir. Bu sebeple, bu çalışmada bazı örnekler üzerinden birtakım verileri elde etmeye ve bu veriler üzerinden birtakım analizler yapmaya gayret ettik.

Belgeleri incelediğimizde özellikle değirmenlerin Pınarbaşı, Gökdere, Cilimboz ve Nilüfer suları üzerinde yoğunlaştığını görüyoruz ki buradan hareketle bu suların şehrin yiyecek ve içecek ihtiyacının karşılanması nokta-

25 BŞS. A-72, Hük. No: 1531. Kepecioğlu, BK. II/124

26 BŞS. A-148, Hük. No: 581.

27 BŞS. A-149, Hük. No: 728.

28 BŞS. B-66, Hük. No: 784, Kepecioğlu BK. III/55.

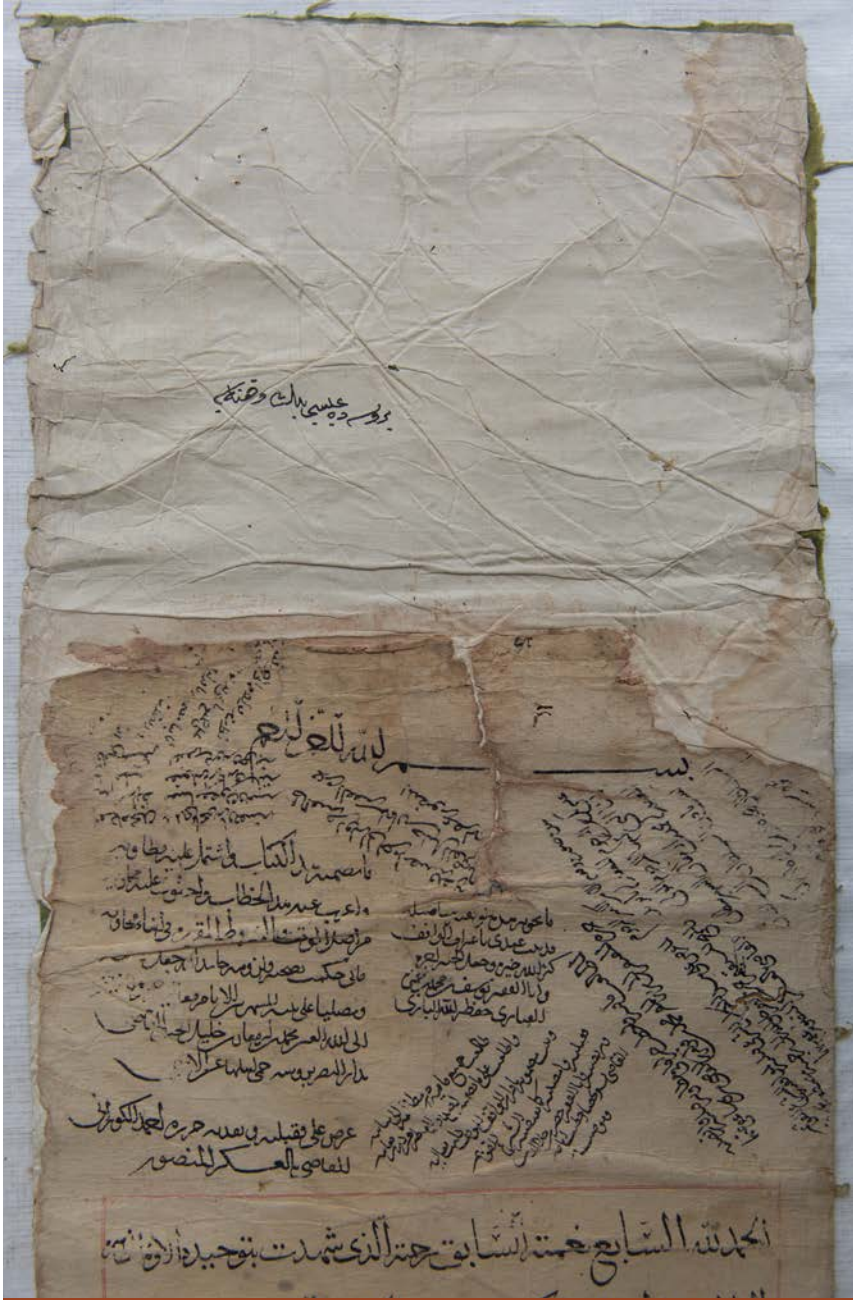
29 BŞS. B-21, Hük. No: 30, A-53 Hük. No: 5924.

30 BŞS. B-123, Hük. No: 201.

31 BOA. EV. MKT. 1462/115.

32 Kepecioğlu, BK. 1/228, Osmanlı arşivlerinde yer alan vakfa ait muhasebe kaydında değirmen ve arazilerden bahsedilmemekte olup arazilerin öşürlü olmasından dolayı ve değirmenler harap olduğu için bunların muhasebe kaydında yer almadığı değerlendirilmektedir. Belgede vakfın akarları Yenişehir'deki dükkânlar ve han olarak zikredilmektedir. BOA. EV. ZMT.8.

33 Kepecioğlu, BK. 1/228.

İsa Bey bin Bayezid Paşa Vakfiyesi girişi

sında can damarı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Bursa şehrini merkeze aldığımızda şehrin doğu ve batısında değirmenlerin yoğunlaştığını, diğer bir ifadeyle Uludağ'ın eteklerinde bulunduğunu görürüz. Belgelerin bize aktardığı diğer bir önemli veri Pınarbaşı suyunun şehir için önemlidir. Pınarbaşı suyu ile dönen değirmene az sayıda rastlanılmasının sebebi bölgenin şehir ahali için bir mesire alanı olmasından ve su kaynağının etrafında bulunan çok sayıda vakıf akar ve hayrat eserlerinin sularının Pınarbaşı suyundan karşılanmasından kaynaklandığını görmekteyiz.

Vakıf iktisat çalışmalarında yer alması gereken vakıf akarlarının ve gelir getiren kaynakların en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz değirmenlerdir.

İktisadi açıdan değirmenlere bakacak olursak her bir değirmeni döneminin orta ölçekli işletmesi olarak değerlendirebiliriz. Zira değirmenlerin ahalinin başlıca besin kaynağı olan ekmeğin üretilmesine katkısı yadsınamaz bir gerçektir.

Değirmenlerin aktardığı diğer önemli bilgi ise akan dere ve kaynaklarda su akışı ve debisi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamasıdır. Zira akış gücü ve debisi yeterli olmayan bir kaynak üzerinde değirmen inşası mümkün değildir.

Vakıf medeniyeti olan ecdadımız her konuda olduğu gibi suyu kullanma konusunda da gayret göstermiş, suyu ve su yapılarının hem insanların ihtiyaçları hem de hayır işleri için kullanmayı bilmiştir.

İshak Paşa Vakfiyesi giriş sayfası

Bağışlarla Büyüyen Bursa Müzeleri

İnsan yaşadığı yer ile özdeşleşir, hayatına ait parçaları burada toplar. Bu açıdan kent, insan yaşamının önemli bir parçasıdır. Müze kurumları insana ait objeleri kendi kuralları çerçevesinde değerlendirip sunarken, aynı zamanda bölgesel anıları da açıklamış olur. Bunun içindir ki her müze, kent anılarının da bir parçasıdır. Mekânları insanlar ile özdeşleştirerek bağ kurar, anılarını biriktirir.

Varlığını sürdüren her müzenin kendisi, tanıttığı bölgenin tarihinden, sosyal ve kültürel yapısından parçalar sunmaktadır. Her yeni müze kentlilik bilincinin artışında yapıcı pay sahibidir. Bünyesinde var ettiği kütüphane, kent belleği, arşiv gibi bölümleriyle biriktirdiklerini paylaşır.

Müzeler elde ettikleri birikimi müze içindeki eser ya da malzemenin içeriğinden sağlarlar. Bu birikim kent hafızasının parçalarıdır ve hafızanın derinliği bağışların artmasıyla mümkündür. Bu kapsamda, arşiv çalışmasına ilişkin bilgi üretimi, eserin müzeye girişi ile başlar. Nesnenin fiziki yapısına ait bilgiler, müzeye geliş yolu, tarihsel ve kültürel niteliği ile izleyiciye anlattıkları eserin kimliği olarak kaydedilir.

Müzedeki koleksiyon ya da tekil olarak eserlerin müzeye geliş biçimleri bağış, satın alma ya da devir yoluyla gerçekleşebilir. Bu yöntemlerden biri olan bağış eserler, bağışlayan kişi ya da kurumların belli bir yöntemle şartlı veya şartsız, süreli veya süresiz olarak elindeki malzeme ya da eseri müzenin kullanımına bırakmasıdır.

Bağışlar, bilhassa özel müzelerin eser koleksiyonları için önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan bağış, taraflar arasında yapılan bağış tutanağı ile kayıt altına alınır. Eğer bağış konusu arşiv malzemesi ise, cinsi, kullanım hakları, çoğaltma ve yayın izinleri gibi bilgileri içeren daha geniş kapsamlı bir tutanak hazırlanarak imzalanır.

Bağışlanan malzemeler, yapısı bakımından yalnızca birer kâğıt, plastik, metal, cam, ahşap vb. değil midir? “Müze nesnesi, belirli bir zaman, mekân ve kültürün gerçek temsilcisi ya da bir olayın gerçek tanığıdır.”

Ancak bağışçının anlatacakları, eseri anlamlı kılar. Bu nedenle hiçbir müze eseri, birbirinin aynı değildir; farklı yaşanmışlıkları vardır. Bu ölçüt, bir anlamda eserin müzedeki değerini

belirler. Özellikle nadir eserler, bir kişinin hayatında önemli yer tutan nesnelere, malzeme yapısı bozulmuş materyaller (eser kondisyonu), hikâyenin bütün olarak okunmasını sağlar. Neticede eserin hikâyesi diye bahsettiğimiz şey, eserin ruhudur. Dolayısıyla eserle müze arasında da bir duyu oluşmaktadır.

Bağıştan doğan arşiv malzemesi, eserin bize anlatacağı öyküsüyle birlikte müze arşivine çeşitli kriterlere göre kaydedilir. Söz konusu bağış, türüne göre sadece dijital kopya olarak da teslim edilmiş olabilir. Arşiv yetkilisi, yukarıda da bahsedilen bağış kimlik bilgileri ile birlikte eseri birden çok arama kriterinde ulaşılabilecek biçimde kaydeder. Günümüzde arşivler (ya da bu konuda donanım sağlayan özel şirketler) teknolojiyi etkin bir şekilde kullanarak bu kayıtlara ulaşmayı sağlamaktadır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi müzeleri de yukarıda yazılanlar doğrultusunda eser bağışı almakta ve kentin arşivine kazandırmaktadır. Bu birimler, Bursa Müze çatısı altında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Özel Müze statüsünde, on müzeyle hizmet vermeye devam etmektedir. Bursa'ya ait değerlerin yaşatıldığı bu mekânların hepsi, Bursa'nın farklı bir değerini ele alan ihtisas müzeleridir. Söz konusu müzelerin en eskisi 2004'te açılan ve Türkiye'nin ilk kent müzesi sayılan Bursa Kent Müzesi'dir. En yenisi ise 2018'de hizmet vermeye başlayan Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'dir. Müzelerin her biri kendi alanlarında bağış kabul ediyor ve her birinin bağ kurduğu bağışçıları bulunuyor.

Tarihte önemli bir yeri olan Bursa kadifesi türkülerine konu olmuştur. Bir türkünün dizelerinden yola çıkılarak 14 Şubat 2011-31 Aralık 2011 tarihlerinde Bursa Kent Müzesi'nde 19. yüzyıldan başlayarak başta bindallılar olmak üzere farklı kumaşlardan üretilen gelinlikler sergilenmiştir. 80 yıl boyunca sandıkta korunan gelinliğini çıkararak "Gelinliği mi anılarımla birlikte size emanet ediyorum." diyen yaşlı bir teyzenin tek cümlesi bağışların müzeler için ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır. Tabii ki serginin süreli olması, bu hatıraların sadece sergi süresince hafızalarda kalmasına neden olur. Sergi akabinde, yapılan sergi kataloğuyla bir göçmen kenti

olan Bursa'da çok renkli düğün geleneklerinin yazılı hâle gelmesi sağlanmıştır. Katalogda düğün, gelinlikler, modeller ve bağışçıların öyküleri kronolojik sırayla verilmiş, gelinlik ve âdetlerin gelişiminin gözlemlenmesine imkân tanınmıştır.

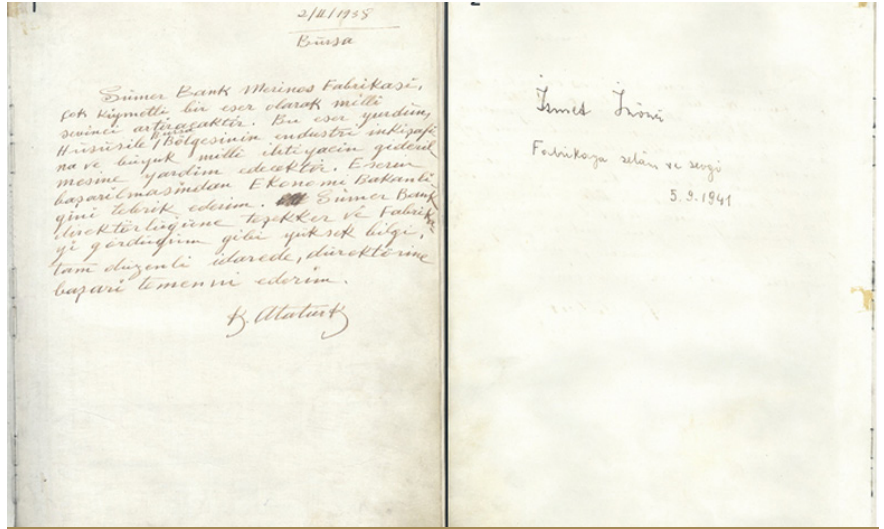
Müzedeki kalan kayıtların en önemlilerinden birisi de Sümerbank Merinos Yünlü Müessesesi işçi defteridir. Bursa Merinos Fabrikası 2 Şubat 1938'de Atatürk'ün vefatından önce açılış yaptığı son kurum olarak Cumhuriyet tarihinde önemli bir yere sahiptir. Fabrikanın 2000'de çeşitli nedenlerle Özelleştirme İdaresi'ne devri ve 2009'da Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bırakılması sonucu, Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi olarak fonksiyon kazanması sağlanmıştır. Fabrikanın mirası ise Tekstil

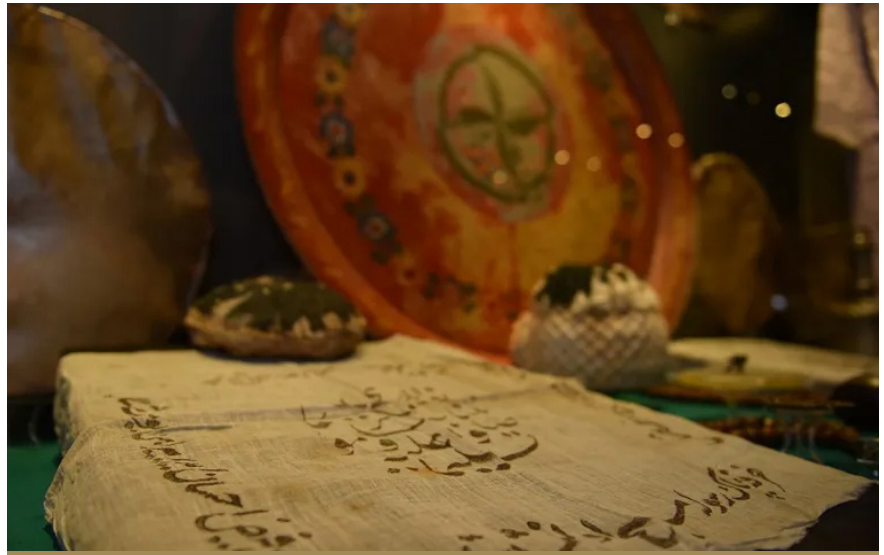
Sanayi Müzesi'nde sergilenmektedir. O yıllarda Bursa'nın tekstil sektöründeki öncü konumu nedeniyle fabrika çalışanı olmak rağbet gören bir işti. Şanslı olduğumuz bir durum, tesise ait birçok veri ve eserin atıl olmaktan kurtarılarak müzeye devredilmesidir. Buradaki en önemli kayıtlardan birisi de işçi defterleridir. 1937'nin ilk aylarında başlayan işçi kayıtları 2002'ye kadar tutulmuştur. Ancak bunlardan elimize sadece 11 defter ulaşabilmiştir. Merinos'un kayıtlı en erken tarihli işçisi 28 Şubat 1937 olarak kaydedilmiştir. Erkeklere genelde 8 kuruş saat ücreti verilirken, kadınlarda ücret 5 kuruşa düşmektedir. Çalışanların hangi tarihlerde işe alındıkları, hangi sebeple işten ayrıldıkları, hangi birimde ne kadar kaldıkları gibi veriler, çalışanların fotoğraflarıyla tablolar halinde müzede yer almaktadır. Ayrıca adreslerin kaydedilmiş olması da Bursa'nın mahalleleri ve Bursa'nın fiziki kent gelişimi hakkında fikir vermektedir. Merinos çalışanlarının fabrikayı anlattıkları sözlü tarih çalışmalarını doğrulayan defterler, çalışanlara ulaşılmasında ve onların da bağışçı olarak Merinos Müzesi'ne katkıda bulunmalarında önemli yer tutmaktadır.

Merinos mirasından günümüze ulaşan bir diğer defter, fabrikanın açılışından itibaren, protokol ziyaretçilerine özel hazırlanan anı defteridir. Fabrikanın açılış tarihi olan 2 Şubat 1938'de Ulu Önder'in imzalayarak açtığı defterde 5 Eylül 1941 tarihinde fabrikayı ziyaret eden İsmet İnönü'nün ve 23 Haziran 2000 tarihine değin devlet büyükleri, yerli ve yabancı konuklar, genel müdürler gibi protokol kabilelerinin anı yazıları yer almaktadır. Bunlar, fabrikadan müzeye devir yoluyla geçen bağışlardır.

Bir başka örnek olarak, Topkapı Sarayı'nda her yıl Ramazan ayının 15. günü uygulanan ve 18. yüzyılın ilk yarısında başlayarak gelenek hâline gelen destimal-i şeriflerden söz etmek yerinde olacaktır. Enderunlular tarafından hazırlanarak Peygamber Efendimiz'in hırkalarına konulan mendiller, törene katılan misafirlere hediye edilirdi. Genellikle bu mendillere sahip olanlar vasiyetlerinde; vefatlarından sonra çevresi ve ortası dua içeren beyitler işli mendillerin yüzlerine kapatılmasını isterlerdi. Dört asır Bosna Sancak Beyliği yapan

Mustafa Kemal Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün Merinos Fabrikası Defteri'ne yazdığı yazı

Destimal-i Şerif, Bursa Vakıf Kültürü Müzesi

Ipekçioğlu Eczanesi, Bursa Kent Müzesi

Leyla İlova

Çengic ailesi mensubu Haydar Çengic'e Sultan II. Abdülhamid tarafından hediye edilen destimal-i şerif, ailenin Kent Müzesi'ne bağışladığı barut kutusunda şans eseri bulunmuştu. İki adet mendil şimdi Bursa Vakıf Kültürü Müzesi'nde sergilenmektedir.

Çengicler, kökleri 16. yüzyıla varan, Bosna'da idari görevler almış bir Osmanlı ailesidir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlarda millî devletlerin ortaya çıkmasıyla önce İstanbul'a, sonra Bursa'ya göç ederler. Çengic Beyleri'nin son temsilcisi Leyla İlova, ailesinden kalan 250 parça eseri Bursa Kent Müzesi'ne bağışlamış, 2013 yılında söz konusu eserlerle "Bosna'dan Bursa'ya Çengic Beyleri" isimli sergi açılmış ve aynı isimle de sergi kitabı yayınlanmıştır.

Bağışların müzelere kazandırdığı son örnek Dede Korkut Oğuznameleri'nin Bursa Nüshası'dır. Dede Korkut Oğuznameleri'nin 2022 yılına kadar Dresden, Vatikan, Ankara ve Günbed yazmalarının/nüshalarının olduğu bilinmekteydi. 2018 yılında din görevlisi Sait Coşar tarafından Bursa'nın Nilüfer ilçesinin Fadıllı Mahallesi'nden temin edilerek Aynalı Çarşı'da Hacivat Antika'nın sahibi İbrahim Koca'ya hediye edilen nüsha, İbrahim Koca tarafından Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'ne bağışlanmıştır. Eser keşfedildikten sonra bilim dünyasında ilgi ve heyecanla karşılanmış ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından tıpkıbasımı hazırlanmıştır.

Örnekler, müzeler özelinde çoğaltılabilir. Müzenin bağışçılar olmadan kente ait tüm bilgiye sahip olması beklenemez. Onu, yalnızca kentin sakinleri zenginleştirir. Günümüz teknolojik sistemlerinin müzelere entegre edilmesiyle modern zamanın sanat terminolojisi değişmiş, teknoloji sayesinde ziyaretçi ile müze arasında interaktif bir köprü oluşmuştur. Bağış malzeme, müze içinde daimi/dönemlik sergi, arşiv/yayın çalışmaları, katalog ve atölye/drama çalışmalarında kullanılabilir. Özellikle yukarıda bahsettiğimiz eser hikâyesi, atölye/drama çalışmalarının başlangıç noktası olmaktadır: Bazen okul çağındaki çocuklara, fotoğrafta saklanmış değerli bir eşyayı buldurmak için, bazen de büyüklere bir ipek faturasını, ipekçiliği anlatmak için...

Kaynakça

Alkan, F. (2016). "Kentlilik Bilincinin Gelişmesinde Müzelerin Rolü", *Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 26-27 Mayıs 2016, Bursa, (Ed. Gül Atanur, Mürvet Yaman) Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları. ss. 496-508.

Alkan, F. (2021). "Müze Etkinliklerinin Kentlilik Bilincine Katkısı Üzerinde Bursa Örneği", 3. Kent Konseyleri Sempozyumu Geleceğin Kentlerinde İşbirliği ve Dayanışma, 18-21 Kasım 2021, *Balıkesir Bildiri Kitabı*, (Yay. Haz. Mürsel Sabancı, Murat Erdem, Öğr. Gör. Ali Erfidan), Balıkesir Kent Konseyi Yayınları. ss. 27-34.

Alkan, F. ve Canpolat B. (2021). "Bursa Örneği İle Bağışların Müze Arşivlerine Katkıları", *Türkiye'de Arşivciliğin Bugünü ve Yarını, Kadınların Arşivlerdeki Yeri Sempozyumu*, 10-11 Nisan 2021, *Sempozyum Bildiri Kitabı*, (Yay. Haz. Aslı Davaz, Birsen Talay Keşoğlu, Seval Ünlü, Tuba Demirci). İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ve Beykoz Üniversitesi ortak yayını. ss. 341-362.

Alyılmaz, C. ve Alyılmaz, S. (2022). "İbrahim Koca ve Dede Korkut Oğuznamelerinin Bursa Nüshası Üzerine". *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 3 (4). ss. 275-324.

Ayaokur A. ve Yılmaz B. (2016). "Bilgi Olarak Müze Nesnesi ve Bilgi Merkezi Olarak Müze", *Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi*, İstanbul 2014, Nevzat Özel, Tolga Çakmak (Ed.), İstanbul: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği. ss. 583-592.

Bostancı, M. (2019). "Dijital Müzecilik ve İnteraktif İletişim: Sfmoma ve Mori Dijital Sanat Müzesi Örnekleri", *UNIMUSEUM*, 2 (2), ss. 34-39.

Çevik, M. ve Alkan, F. (2016). "Müzeler Işığında Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Çalışmaları". *Belediyelerin Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 12-14 Mayıs 2016, Yay. Haz. Bülent Yılmaz, Tolga Çakmak, Şahika Eroğlu, Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları. ss. 574-581.

R. Neslihan Mollaoğlu, "Bilgi Ortamı Olarak Müzelerde Kütüphanelerin Rolü ve Türkiye'de Müze Kütüphaneleri", Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

www.bursamuze.com

www.bursa.bel.tr

Bursa Organize Sanayi Bölgeleri

İki bin yıllık bir geçmişe sahip kentimiz, her ne kadar tarihî ve doğal güzellikleri ile öne çıkıyorsa da sanayi yatırımlarının bir araya getirildiği sanayi bölgelerimizin de nitelik ve nicelik açısından ülkemizde ve dünyada eşi, benzeri bulunmamaktadır.

Buhar gücünün fark edilmesi ile dünyada başlayan makineleşme Sanayi Devrimi'ni getirir. Makineleşme ve enerji kültürü gelişirken, devrim pek çok alanda kendini gösterir. Elektrik ve fosil yakıtların da kullanıma girmesiyle sanayi hızla çeşitlenir. Bu dönemde çeşitli ürünler yapan imalathaneler oluşur. Bu imalathaneler hızla gelişirken, çalışan insan sayısı da artmaya devam eder. Çok geçmeden fabrika olgusu oluşur. Tüm bu gelişmeler 18. asrın sonlarında

başlayıp 19. asrın ilk yarısında oluşur. Tarım ağırlıklı bir düzenden makineler üreten düzene geçiş önceleri yadırgandıysa da gelişen şartlara adapte olmaya çalışılması hâlâ devam etmektedir. Fabrikalaşma sırasında çalışan kesimin temini ve ihtiyaçlarının giderilmesi ön plana çıkarken, yönetim konusu gündeme gelir.

Fabrikaların oluşması da kısa süre sonra rekabeti getirir ve yer seçimleri önem kazanır. Zira üretim için gereken hammaddenin getirilmesi, mamul ürünlerin sevk edilmesi ve personel temini önem arz etmeye başlar. Fabrikalara yakın yerlerin nüfusu artarken, sosyal sorunlar da artarak devam eder.

Tüm bu gelişmelerin Avrupa Devletleri ve ABD arasında acımasız bir rekabet ortamı yaratmasının sonu-

cunda 2. Dünya Savaşı yaşanır. Bu sözü geçen ülkelerde Sanayi Devrimi yaşanırken, özellikle 19. asrın ikinci yarısında Osmanlı Devleti yapmış olduğu savaşları kaybedip tazminatları ödemekle uğraşmak zorunda kaldığı bir dönem geçiriyordu.

20. asrın ilk yarısında yaşanan savaşlar sırasında yıkılan kentler ve fabrikalar yenilenirken, bu fabrikaların çevreye verdiği zararların gündeme gelmesinin yanında, savaştan çıkan bu ülkelerde personel sıkıntısı baş gösterir. Bu oluşumun sonucu, üretimlerini çevre konusunda daha az duyarlı ve personel temini kolay olan ülkelere kaydırmaya temayül edilir.

2. Dünya Savaşı'na dâhil olmayan ülkemizde tekstil sanayi hızla yayılmaya başlar. Gelişmelere paralel olarak taşıt sektörü canlanır. Kentin dar cad-

Bursa Organize Sanayi Bölgesi (BOSB)

de ve sokaklarında bulunan imalathaneler, büyüebilmek için kent dışına çıkmak zorunda kalır. Bu imalathaneler için 1950'li yılların sonlarında ve 1960'lı yıllarda günümüzde Yıldırım Belediye Kompleksi'nin bulunduğu alana "Sanayi Çarşısı" kurulur. Kısa sürede dolan bu çarşı, genişleyemez ve yeni yerlere ihtiyaç duyulur. Bu amaçla Yeni İzmir Yolu ile Eski Mustafakemalpaşa Yolu arasına (Beşevler'in batısında bulunan düzlükte) Küçük Sanayi Sitesi'nin inşasına başlanır. Zamanla burası da yetmez ve batısında Nilüfer Ticaret Merkezi'nin yapımına başlanır. Burası da dolmuş durumdadır. Bu süreçte kentin doğusuna aynı amaçla OTOSANSİT kurulur ki burası da dolduğundan, küçük işletmeler için büyük bir yatırım devam etmektedir. İlimiz dâhilinde beş adet tamamlanmış, on adet inşaatı devam eden Küçük Sanayi Sitesi vardır.

İşte tam bu aşamada devlet yönetimi sanayileşmeye bilinçli başlamak amacıyla sanayi bölgeleri için uygun yerleri belirlemek ister. 1960'lı yılların başlarında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı bir müşavirlik firmasına araştırma görevi verir. Burada güdülen amaç; sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasının sağlanması,

çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarının önlenmesi, kentleşmenin yönlendirilmesi, kaynakların rasyonel kullanılması, ayrıca bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak. Sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, sınırları tasdik edilmiş arazi parçalarının ortak kullanım alanları, teknoloji geliştirme bölgeleri, hizmet ve destek alanları ile donatılıp planlı bir şekilde işletilen, kaynak kullanımında verimliliği gözeten, mal ve hizmet üretim bölgeleri inşa etmek hedeflenmektedir.

Belirlenen yerlerin içinde en uygun bölge olarak kentimiz, kentimizde de gerek denize gerek kente yakınlığı ve verimsiz toprağın bulunduğu Fethiye ile Geçit köyleri arası kabul görür.

Kentimizde kurulan Organize Sanayi Bölgesi, gerek kentimize gerek ülkeye örnek teşkil etmiştir. Her geçen gün sayıları artmış ve günümüzde ülke çapında 378 adet OSB oluşmuştur. İlimiz, Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu çerçevesinde tüzel kişilik sıfatını kazanmış 16 adet planlı Organize Sanayi Bölgesi ile ilk sıradadır.

Zamanla gelişmelere paralel olarak belirli sanayi dallarının toplandığı ihtisas ve teknoloji organize sanayi

bölgelerinin varlığına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. 21. yüzyıla gelindiğinde, gelişmiş ülkelerde yaşanan 4.0 Sanayi Devrimi'nin temellerinin atıldığı bir dönemde İhtisas Sanayi Bölgeleri ve Teknoloji Sanayi Bölgesi (TEKNOSAB) etaplar hâlinde hayata geçirilmektedir.

Organize Sanayi Bölgeleri 2000 yılında çıkarılan 4562 Sayılı Kanun ve yönetmelikle tüzel kişilik kazanmıştır.

Bursa Organize Sanayi Bölgesi

Bursa Ticaret Sanayi Odası'nın 4 Ağustos 1961 tarihli Meclis Toplantısı'nda 133 No'lu "Sanayi Bölgeler Etüt Komisyonu'nun Bursa'da yaptığı tetkiklere ait 2 Ağustos 1961 Tarih ve 768 Sayılı İdare Heyeti Kararı" gündemi görüşülür ve aşağıdaki karar alınır:

"Karar No 133: Umumi Kâtip, Komisyonun teşekkülü, gayesi, Bursa'daki tetkikler hakkında nazım plan üzerinde izahat verdi. Yapılan müzakereler neticesinde İlhan Özmert'in teklifi gereğince Bursa iktisadına müspet tesir edecek bu projenin tahakkuku için odamızın faal rol oynamasına, inisiyatif ele almasına ve projenin odaca tahakkuk ettirilmesinin prensip olarak kabulüne ve idare heyetinin azami gayret göstermesine ittifakla

karar verildi. 04.08.1961.”

Bu kararın ardından çalışmalar devam eder ve 6 Kasım 1966 tarihinde ülkemizin ilk BTO Organize Sanayi Bölgesi saat 14.30’da açılır. Yüksek standartlarda hizmet verebilmek için altyapı ve üstyapı çalışmaları yapılır. Ayrıca çöp toplama, yangın söndürme ve ambulans gibi hizmetler ücretsiz karşılanır. Artan üye sayıları ve sanayi bölgeleri neticesinde 10 Ekim 2021 tarihinde yapılan Genel Kurul’da alınan karar sonucu BTO’den ayrılarak, Bursa Organize Sanayi Bölgesi ismini alır (M. Kuter).

Hasanağa Sanayi Bölgesi (HOSAB)

26 Eylül 2003’te Nilüfer ilçesinde, İzmir yolunun güneyinde kurulan ve sürekli gelişen bir organize sanayi bölgesi HOSAB, 115 hektar ve 115 adet parselden oluşur. Yağmur suyu hatları, kanalizasyon hatları, içme suyu ve işletme suyu şebeke hatları, asfalt kaplama ve arıtma sistemi gibi tüm altyapı çalışmalarını tamamlamış durumdadır.

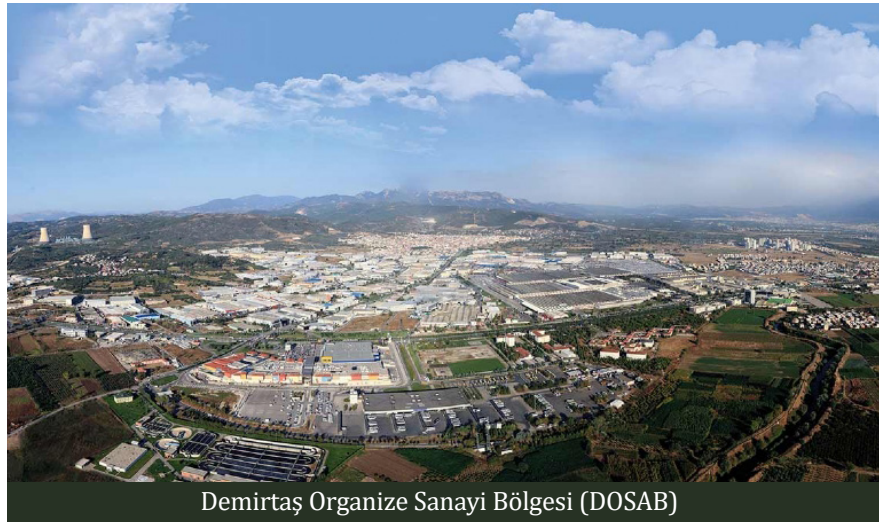
Demirtaş Sanayi Bölgesi (DOSAB)

1971 yılında Türk Otomobil Fabrikası AŞ (TOFAŞ), 1975 yılında Sönmez ASF Tesisleri’nin kurulması ile bugünkü Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi’nde (DOSAB) sanayi oluşumu başlamıştır. 1980’li yıllarda bölgede faaliyet gösteren firma sayısı artmış, bu firmaların temsilcileri 29 Ocak 1987 tarihinde Mustafa Karaer başkanlığında, bugünkü adı DOSABSİAD (Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi Sanayici ve İşadamları Derneği) olan Demirtaş Sanayicileri Derneği’ni (DSD) kurmuşlardır. Derneğin girişimleri sonucunda 24 Aralık 1989 Tarih ve 20382 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan yatırım programı kapsamında Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi’nin kurulması planlanmış ve 1990 yılında DOSAB kurulmuştur. 15 Nisan 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu kapsamında kuruluş protokolü 06 Nisan 2001 tarihinde tescil edilmiş ve tüzel kişilik kazanmıştır. DOSAB, 2009 yılına kadar Müteşebbis Heyet’le yönetilmiştir.

2020 yılı itibarıyla DOSAB’da parsel sayısı 381 adettir. Bunların 342 adedi sanayi parseli, 39 adedi ise idari ve sosyal tesisler ile altyapı alanlarını oluşturmaktadır. Sanayi parsellerinin

Hasanağa Organize Sanayi Bölgesi (HOSAB)

Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi (DOSAB)

Nilüfer Organize Sanayi Bölgesi (NOSAB)

316 adedi dolu, 26 adedi ise boş-proje safhasındadır.

2020 yılı itibarıyla faal firma sayısı (parsel malikleri ve kiracılar ile birlikte) 547, istihdam edilen kişi sayısı 42 bindir.

Her türlü altyapı ve üstyapı yatırımlarını tamamlayan, katılımcılarına kaliteli, kesintisiz ve uygun fiyatlı hizmet üreten, sosyal tesisleri ve sosyal projeleri ile de fark yaratan DOSAB, Türkiye’deki OSB uygulamasının

Kestel Organize Sanayi Bölgesi (KOSAB)

Gürsu (Uludağ) Organize Sanayi Bölgesi

başarılı örnekleri arasındadır.

Nilüfer Organize Sanayi Bölgesi (NOSAB)

Nilüfer Organize Sanayi Bölgesi'nin bulunduğu alan, 28.06.1997 Tarih ve 23033 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği" kapsamında toplanan Yer Seçim Komisyonu'nca 13.12.2000 tarihinde Nilüfer OSB yeri olarak uygun bulunmuştur. 20.06.2001 tarihinde Nilüfer Organize Sanayi Bölgesi (NOSAB) 183 Sicil Numarası ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca tescil edilmiştir. NOSAB Yönetim Kurulu, NOSAB içinde faaliyet gösteren fabrikalarını projeli olarak yıllık planlar dâhilinde uygulamış ve bölgenin ihtiyacı olan tüm altyapı işlemlerini (ulaşım, içme suyu, kanalizasyon, yağmur suyu, bordür yapımı, telekomünikasyon yer altı şebekesi ve santral binası,

doğal gaz şebekesi, doğal gaz basınç düşürme ve dağıtım merkezi, elektrik şebeke yapımı, elektrik dağıtım merkezleri, kavşak-cadde-sokak aydınlatmaları, yönlendirme ve trafik işaret tabelaları) bitirerek sanayicinin hizmetine sunmuş ve mevcut imar planına göre NOSAB tarafından yapı ile ilgili ruhsat ve izinler verilmeye başlanmıştır.

Kestel Sanayi Bölgesi (KOSAB)

İlk olarak Kestel Belediyesi Sanayi Alanı şeklinde hizmet veren bölge, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan istenen Organize Sanayi Bölgesi tescilinin alınmasıyla yoluna Kestel Organize Sanayi Bölgesi (KOSAB) olarak devam etmektedir. 7 Mayıs 2004'te alınan tescil belgesiyle birlikte, kuruluş işlemlerini gerçekleştiren Müteşebbis Kurul 2 yıl görev yapar. Kestel Organize Sanayi Bölgesi dâhilinde, imar planı ile belirlenmiş olan

95 sanayi parselinin 68'i üzerinde toplam 78 sanayi tesisi faaliyet göstermektedir. 27 parseli ise henüz boş sanayi arsası niteliğindedir. KOSAB'da faaliyet gösteren tüm işyerlerinde yaklaşık 5.000 personel istihdam edilmektedir.

Gürsu (Uludağ) Organize Sanayi Bölgesi

1980'li yıllarda belediye mevzuatına göre sanayi sitesi olarak yapılaşması düşünülen Gürsu Sanayi Sitesi, kurucu derneğin başvurusu üzerine 2001 yılında "Gürsu Organize Sanayi Bölgesi" unvanı ile OSB statüsüne kavuşmuş ve 4562 Sayılı OSB Kanunu gereğince oluşturulan organları ile yönetilmeye başlanmıştır.

2001 yılında organize sanayi bölgesi hâline gelen Gürsu Organize Sanayi (GÜRSAB) 71 hektar üzerine kurulmuş, yaklaşık 7500 istihdama sahip ve 109 faal firmadan oluşan bir organize sanayi bölgesidir. OSB, 125 parsel araziden oluşmaktadır. Üretim büyüklüğü açısından Nilüfer Organize Sanayi Bölgesi'nden sonra gelen GÜRSAB'ın yaklaşık %80'i tekstil tesislerinden oluşmaktadır. OSB yaklaşık %70 doluluk oranına sahiptir. Bu tesisler, öncelikli olarak yetişkin konfeksiyon, ikinci olarak da ev tekstiline dönük üretim yapmakta, üretilen ürünlerin yaklaşık %70'i de ihraç edilmektedir.

Eko Etiket, Yaşam Döngüsü Analizi, Temiz Üretim Teknikleri'nin uygulanması, ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi uygulamaları, Sürdürülebilir Enerji Sistemleri ve Enerji Verimliliği, Baca Gazlarında Filtre Sistemleri gibi birçok konuda gerekli önlemleri olarak sorumluluklarını yerine getirmektedir.

Yer altı sularının israfını önlemek, emisyon salınımını minimize etmek, sanayicilerimize daha ekonomik girdi sağlamak amacıyla, Bursa'nın ilk merkezi buhar santraline ve Sıfır Atık Belgesi'ne sahiptir. Kestel Sanayi Bölgesi ile birleşme çalışmalarını devam ettirmektedir.

İnegöl Organize Sanayi Bölgesi

İnegöl Organize Sanayi Bölgesi (İnegöl OSB), Bursa-Eskişehir Karayolu'nun 43. km'si üzerinde kurulmuş olup ülkemizin üç büyük şehrine (İstanbul-Ankara-İzmir) eşit uzaklıktadır ve ulaşım kolaylıkla sağlanabilmektedir. Bölge, Mudanya Limanı'na

76, Gemlik Limanı'na da 75 km mesafede olduğundan, deniz ulaşımı yapılabildiği gibi, bölgeye 22 km mesafede olan Yenişehir Hava Limanı ile hava ulaşımı da sağlanmaktadır. İnegöl OSB'nin kurulma çalışmaları 1970'li yıllara dayanır. Dönemin Ticaret Bakanı İnegöllü parlamenter Ahmet Türkel'in desteğiyle, İnegöl Belediyesi'nin ve İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası'nın (İTSO) girişimleriyle, 24.12.1973 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. İnegöl OSB'nin ilk Müteşebbis Heyet'i 1977 yılında oluşmuştur. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın kredi desteği ve kontrolü ile altyapısı kısa zamanda tamamlanan İnegöl OSB, aynı zamanda Türkiye'nin ilk İlçe Organize Sanayi Bölgesi'dir. 300 Hektar (3.000.000 m2) alan üzerinde, her türlü altyapı çalışmaları ve sosyal alanlar (Yol, Su, Elektrik, Kanalizasyon, Doğalgaz, İçme ve Kullanma Suyu Tesisleri, PTT, Sosyal Tesisler, Atık Su Arıtma, Atık Çamur Kurutma Tesisleri ve Camii) tamamlanarak, sanayicilerin tüm ihtiyaçlarına cevap vermektedir.

2007 yılının Aralık ayından itibaren de Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma gibi izin belgeleri, İnegöl OSB bünyesinde oluşturulan birim tarafından verilmektedir.

Tekstil ve mobilya / ağaç sanayinin ağırlıklı olduğu bölgede, bugün itibarıyla 112 Parselde 83 kuruluş faaliyet gösteriyor. Toplam istihdam 15.000 kişi civarındadır ve yılda yaklaşık bir milyar dolar tutarında ihracat yapılmaktadır.

Bölge, gerek çalışan sayısı gerekse elektrik-doğal gaz tüketimleri açısından, Türkiye'nin ilk 20 OSB'si içerisinde yer almaktadır.

2000'li yıllara gelindiğinde ikinci bir organize sanayi bölgesi gereksinimi ortaya çıkar. Bu sanayi bölgesi Yenişehir Yolu üzerinde oluşturulur. Bölgeye ilginin artması sonucu, Yenice tarafında üçüncü organize sanayi bölgesi de kurulur.

Barakfakih Organize Sanayi Bölgesi (BOSAB)

Bursa şehir merkezine 15 km mesafede ve Bursa-Ankara Yolu üzerindedir. Bölgede 114 fabrika ve yaklaşık 6500 çalışan mevcuttur. En yakın yerleşim yeri 3 km mesafedeki Barakfakih Mahallesi olup gerek içerisinde gerek etrafında hiçbir şekilde konutlaşmaya

İnegöl Organize Sanayi Bölgesi

müsaade edilmemekte ve bölge imara açılmamaktadır. Sanayi yatırımlarının yarısından çoğu ev tekstili üzerine yoğunlaşmıştır.

İleri arıtma sisteminin var olduğu bölgede, atık çamurdan elektrik üretme çalışmaları yapılmaktadır.

Mustafakemalpaşa Organize Sanayi Bölgesi

Bölge, 20734 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak, 23.12.1990 tarihinde kurulmuştur. 1991 yılında ise yatırım programına alınmış ve yer seçimi yapılmıştır.

İlk işletmenin 1997 yılında yapıldığı organize sanayi bölgesinin altyapı ihtiyaçları 1999 yılında tamamlanmıştır. 2000 yılında 4562 Sayılı Kanun ve yönetmelikle tüzel kişilik kazanmıştır. 61 parselden oluşan bölgede 1.000 kişi civarında istihdam sağlanmaktadır. Atık su arıtma sistemi 2014 yılında devreye alınmıştır.

Yenişehir Organize Sanayi Bölgesi (YOSAB)

Yenişehir Belediye Başkanlığı tarafından kurulan, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın OSB Sicil Defteri'ne 225 Sicil Numarası'yla kayıtlı Yenişehir Organize Sanayi Bölgesi, 18.11.2004 tarihinde tüzel kişiliğini kazanmıştır. 08.12.2004 Tarihli ve 016244 Sayılı karar ile Yenişehir Organize Sanayi Bölgesi içinde kalan parsellere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na "Kamu Yararı Kararı" çıkartılmıştır. Toplam olarak 173.58 hektarlık alanı kaplayan bölge, iki planlama bölgesine ayrılmış olup 738 dönümlük alan kamulaştırılmıştır.

YOSAB alanına ait Jeolojik-Jeoteknik Etüd Raporu, Sanayi ve Ticaret

Bakanlığı'na 02.02.2005 tarihinde onaylanmıştır.

Bölgenin 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na 10.03.2006 tarihinde onanarak kesinleşmiştir. 1. Uygulama Bölgesi olarak belirlenen, yaklaşık 738 dönüm alanda, 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı aynı tarihte onaylanmıştır.

Kayapa Organize Sanayi Bölgesi

Kuruluş çalışmalarının 1997 yılına kadar uzandığı bu bölgenin, 20 Ağustos 2014 tarihinde tüzel kimliğini kazanarak İslah OSB statüsü onaylanmıştır. Bu aşamadan sonra bir taraftan bölgemizdeki firmalar yapı kullanma izin belgesi, atık su izin belgesi, çalışma ruhsatı, ÇED görüşü gibi belgeleri tamamlarken, 28 Mart 2019 tarihinde 302 Sicil Numarası ile ülkemizdeki Organize Sanayi Bölgele-ri arasında yerini almıştır. Brüt 134,2 hektar üzerine kurulu bulunan bölgede, 228 adet sanayi parseli ve 10 adet donatı (sosyal ve ticari) parseli bulunmaktadır. Nisan 2021 tarihi itibarı ile imar işlemlerine ait tüm hususlar bölge bünyesinde çözümlenmektedir. Teknoloji tabanlı ve çevreci yeni yatırımların üssü olma yolunda hızla ilerleyen bölgede, otomotiv yan sanayi ile makine sanayi alanında üretim yapılmaktadır. Yaklaşık 10.000 kişiye istihdam sağlanırken, bir milyar dolara yakın ihracat yapılmaktadır.

Bursa Tekstil Boyahaneli İhtisas Organize Sanayi Bölgesi (TOSAB)

Bursa'da, yerleşim alanları içerisinde dağınık vaziyette kalan, gelişme imkânları olmayan ve çevre kirliliğine

Yenisehir Organize Sanayi Bölgesi (YOSAB)

neden olan tekstil boyahanelerini rehabilite etmek, sanayi bölgeleri içinde olup gelişme imkânı olmayan ve gelişmek isteyen tekstil işletmelerini organize şekilde bir araya toplamak üzere kurulmuş bir İhtisas Organize Sanayi Bölgesi'dir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın talimatları doğrultusunda Mütesebbis Heyet kurulmuş ve kuruluş protokolü, Bakanlığın 17.06.2005 Tarihli, 007580 Sayılı yazısı ve 231 Sicil Numarası ile tüzeli kişilik kazanmıştır. 1.940.000 m² ve 310 adet parsel TOSAB adına tescil edilmiştir. İmar planları 23.10.2012 tarihinde kesinleşmiştir. Bölgenin su, elektrik, doğalgaz, atık su ve telekomünikasyon projeleri 2015 yılı sonuna doğru tamamlandı.

Bursa Deri İhtisas Organize Sanayi Bölgesi

Büyükşehir Belediyesi 18 Aralık 1991'de tabakhanelerin şehir dışına çıkarılması kararının almasının ardından, 1985 yılında kooperatif kuruluşu ile başlayan kent dışında özel sanayi bölgesi kurma çalışmaları, 2011 yılında Bursa Deri OSB'nin açılışı ile sonuçlanır. 1 milyon 770 bin metrekare alan üzerine kurulan, çevre konusundaki yatırımlarıyla da fark yaratan Bursa İhtisas Deri Organize Sanayi Bölgesi, ülke genelinde ilkleri de bünyesinde barındırmaktadır. Nilüfer'e bağlı Badırğa ile Karacabey'e bağlı İkizce ve Taşpınar köyleri arasında kalan alanda kurulmasına başlanan sanayi bölgesinin OSB statüsü, ancak 26 Şubat 2001'de elde edilir. 173 hektar arazide 148 sanayi parseli mevcuttur.

Bursa İhtisas Deri OSB'nin unvanı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan

gelen Kuruluş ve Sicil konulu yazıya istinaden 04.11.2019 tarihi itibarı ile Bursa Deri İhtisas ve Karma Organize Sanayi Bölgesi olarak onaylandı. Böylece, Bursa Deri İhtisas ve Karma Organize Sanayi Bölgesi'nde artık kimya, makine metal, tekstil, mobilya, otomotiv, plastik, kauçuk ve hayvansal atıktan elde edilen sanayi ürünleri üreten sektörlerin yanı sıra karma OSB'lerde kurulabilecek tesislerde de yer alacaktır.

Bursa Teknoloji Sanayi Bölgesi (TEKNOSAB)

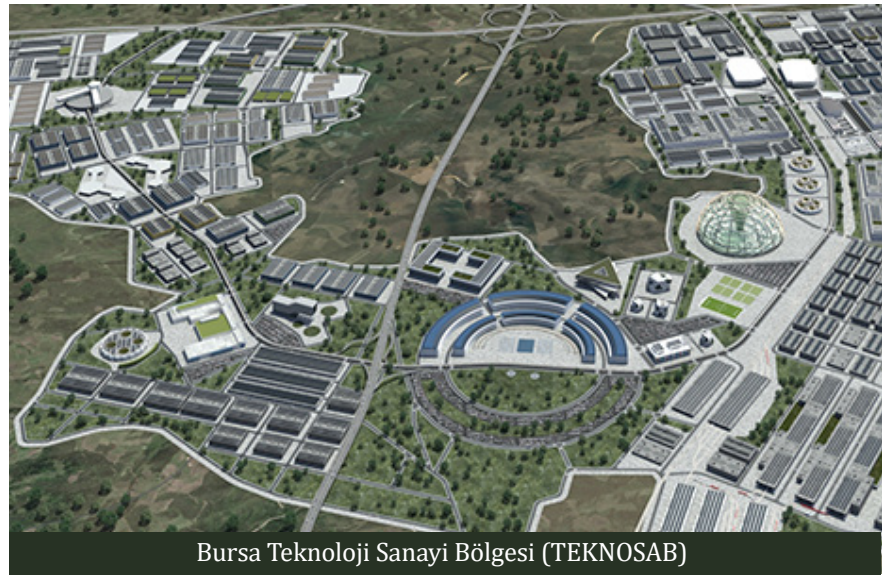
Kentimizin Ar-Ge ve Mükemmeliyet Merkezleri, BTO Teknoloji Üniversitesi, güçlü fiber optik yapısı, tam entegre lojistik köyü ile teknoloji, inovasyon, lojistik ve sürdürülebilir enerjiyi bir araya getirme yönünde planlanmış yeni nesil bir Organize Sanayi Bölgesi'dir. Akıllı altyapısı ve fabrika binaları, yenilenebilir enerji

kaynakları ile verimli üretim yapılmasına olanak tanırken; otoyol, demir yolu ve liman bağlantıları sayesinde sanayicilerimize lojistik kolaylıklar sağlanacaktır.

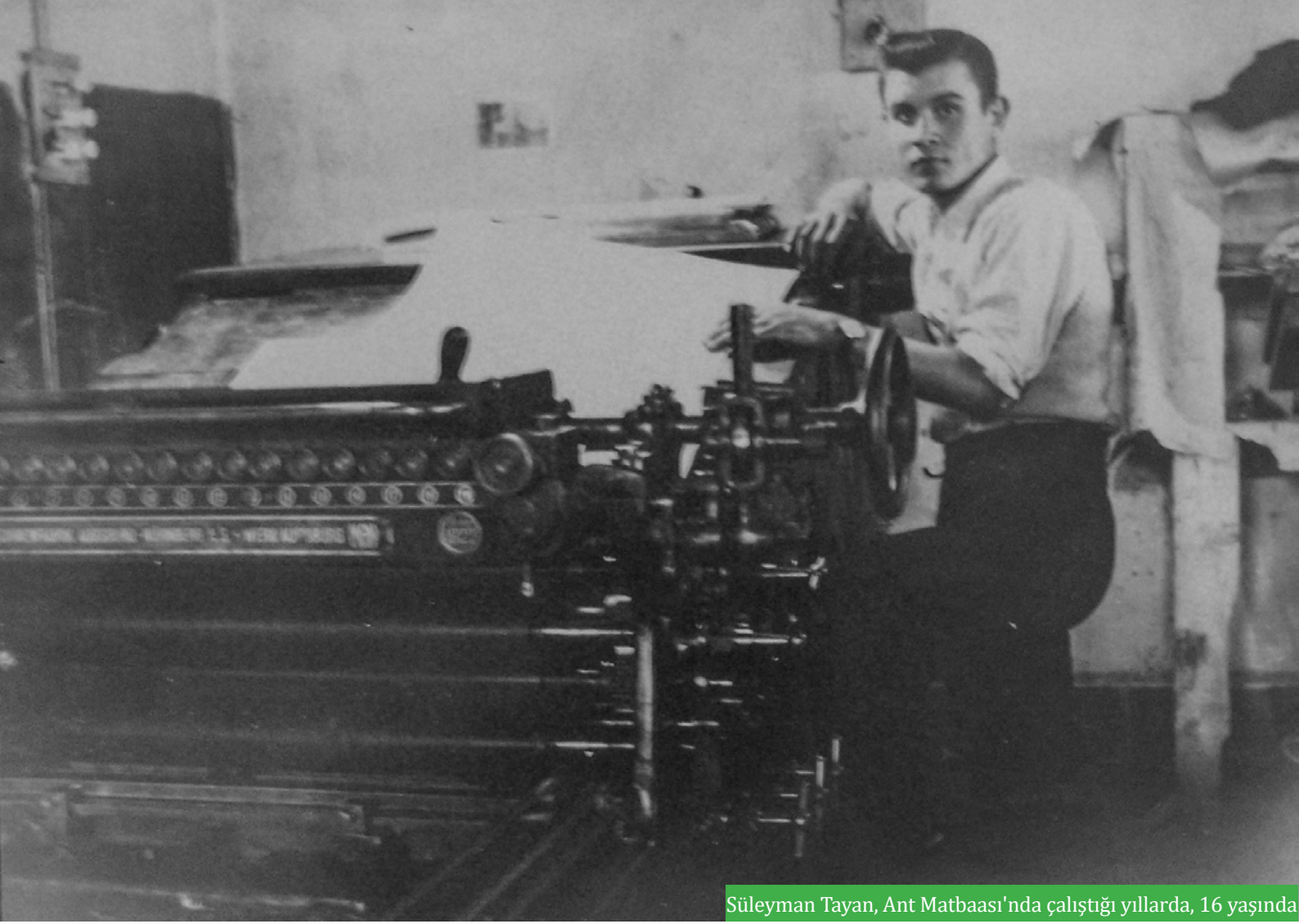
Bursa kent merkezinin yaklaşık 30 km batısında, Bursa-Karacabey Karayolu'nun yaklaşık 2,5 km kuzeyinde, İstanbul-İzmir Otoyolu'nun güneyine teğet, Zeytinbağı-Mudanya il yolu üzerinde, yük ve yolcu taşımacılığının birlikte yapılabildiği 200 km/h hıza uygun çift hatlı Bandırma-Bursa-Yenişehir-Osmaneli Hızlı Tren Projesi'nin hemen güneyinde, yük ve yolcu istasyonuna bitişik konumda, Bandırma Limanına 74 km ve Gemlik Limanına 50 km mesafede yer almaktadır.

T.C. Bursa Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı, T.C. Karacabey Belediyesi ve Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'nın katılımı ile kuruluş protokolünün 15.07.2015 tarihinde, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca onayını müteakip 310 Sayılı Sicil Numarası'nı alarak tüzel kişilik kazanmıştır. 06 Nisan 2016 tarihinde T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin katılımı ile Kuruluş Protokolü değiştirilmiş, Bakanlık 31 Mayıs 2016 tarihinde değiştirilen protokolü onaylamıştır.

2019 yılında altyapı çalışmalarına da başlanmış olup 2021 yılında fabrikalar faaliyete geçmeye başlamıştır. Bölge elektrik ihtiyacının çok önemli bir kısmının, rüzgâr ve güneş başta olmak üzere, çeşitli yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak yeşil enerjiden karşılanması hedeflenmektedir.

Bursa Teknoloji Sanayi Bölgesi (TEKNOSAB)

Süleyman Tayan, Ant Matbaası'nda çalıştığı yıllarda, 16 yaşında

Kardeşler Matbaası Özkardeşler Matbaası ● ● ● ● Haber Klişe

Tayanlar, gazete yayımlamış, Bursa'da ilk klişe atölyesini açmış, Bursa'ya ilk ofseti getirmiş, kâğıt ve matbaa malzemeleri ticaretiyle uğraşmış, şehrin kültür hayatının dönüşmesinde pay sahibi olmuş bir ailedir.

Aile, Yunanistan / Selanik / Krifçe köyü kökenlidir. Lozan Mübadelesi'nden sonra 1927 yılında Bursa / Başköye yerleşmiştir. Matbaanın adından anlaşılacağı üzere dört erkek kardeşlerdir. Kazım Tayan 1929, Süleyman Tayan 1930, Ekrem Tayan 1933, Turhan Tayan 1941 yılında doğmuştur. Sonraki yıllarda ile Yıldırım, Hacı Seyfettin Mahallesi, İncirli'de bahçe içinde bir eve yerleşmiştir.

Kazım Tayan ve Süleyman Tayan, ilkokulu Başköy'de okur. Süleyman Tayan, ilkokul ikinci sınıfta okulu bırakır. Süleyman Tayan'ın oğlu Zafer Tayan'ın dediğine göre, amcası Kazım Tayan (makinist) 1943'te, babası ise (mürettip-dizgici) 1946 yılında Ant Matbaası'nda çalışmaya başlamıştır. Turhan Tayan'ın dediğine göre, Kardeşler Matbaası 1950-51'de, Süleyman Tayan'ın oğulları Semih Tayan 1951'de, Zafer Tayan ise 1952 yılında kurulduğunu söylemiştir.

Burada bir konuyu açıklamak istiyorum. CHP, 1950 yılında iktidardan devrilmiş, 1951 yılında mallarına el konulmuştur. Bu yıllarda CHP'li Ant Matbaası'nın büyük bir sarsıntı geçirdiğini göz önüne almalıyız. Matbaa, 1951 yılında Halkevi'nin en alt katından (sonraki yıllarda Tan Sineması, Hayri Küçük Tiyatrosu, Tan Tiyatrosu, Eğitim Araçları Merkezi Gösteri Salonu, günümüzde Dede Efendi Türk Müziği Salonu) İnönü Caddesi'ndeki yerine taşınmıştır.

Semih Tayan, babasının Ant Matbaası'nda çalışırken, akşamları Tuz Pazarı'ndaki kendi matbaalarına giderek (önce tek dükkân, sonraki yıllarda dört dükkân kiralanarak matbaa için kullanılmıştır.) pedalda kartvizit bastığını söylemiştir. Bu bilgi üzerinden düşündüğümüzde, matbaanın 1950-51 tarihlerinden faaliyete başladığı söylenebilir.

Kardeşler Matbaası'nın ilk adresi, Tuz Pazarı, Yeni Hal, No: 2, Telefon numarası: 1630'dur. Adresi şöyle tarif edebilirim. Tuz Pazarı'nın hemen sol tarafında, peynircilerin üst tarafında, Ticaret Odası'na ait 20'şer metre-karelik dört dükkândır. Matbaayı açtıklarında bir pedal makinesinden başka bir şey yoktur. Kâğıt kesmek için bir Yahudi matbaacıya gidiyorlarmış. 1964 yılında, gazete basabilmek için, ikinci el tipo baskı makinesi satın alınmıştır.

Klişe için hazırlık

Kardeşler Basımevi'nin bastığı Mücadele gazetesi

Kardeşler Matbaası'nda, 1953 yılında *Tırpan* adlı haftalık mizah dergisi, 1953-1954 yıllarında *Hisar* gazetesi, 1955-1956 yıllarında *Mücahit* gazetesi, 1956 yılında *Çivi* adlı mizah dergisi, *Bursa'da Eğitim* dergisi, Bursa'da *Zaman* dergisi de basılmıştır. Ekrem Tayan, Servet Ticaret adıyla

Klişe için hazırlık

kâğıt ticareti, matbaa malzemeleri satmıştır. Aynı zamanda DYO boyalarının bayisidir. Adresi Gümüşçeken Caddesi'nden aşağıya inerken, ana düzlüğe gelmeden kavaşağın sol tarafıdır. Eskiden Görele Pidecisi'nin olduğu yer. Kardeşler Matbaası, 1974 yılında Bayathane Caddesi'ndeki

Süleyman Tayan'ın karakalem resmi
(resmi çizen Faruk Bolışık)

Zafer Tayan

Semih Tayan

Kardeşler İşhanı'na taşınınca Tuz Pazarı'ndaki yerde kâğıt (ambalaj, mumlu, kasap) ve matbaa malzemeleri satılmıştır. Kazım Tayan'ın oğlu ise Cumhuriyet Caddesi'nde Tayan Ticaret adıyla kâğıt ticareti, matbaa malzemesi satmıştır.

Matbaanın adı, anonim şirket olurken Özkardeşler olarak değiştirilmiştir. Kardeşler adıyla ilk kitap 1956'da, Özkardeşler adıyla ilk kitap 1965 yılında basılmıştır.

Kardeşler Matbaası 27 Haziran 1964'te Haber Klişe adıyla Bursa'da ilk klişe atölyesini kurmuştur. Klişenin kuruluş hikâyesi ilginçtir. Sakarya'da sahte para çetesi yakalanır. Matbaacı Cemal Büyükhakan daha önce İstanbul'daki matbaalarda çalışmıştır. Çete üyeleri sahte paraları basıp köylüleri dolandırıyor. Akşam vakti hayvan satın alınırken, köylü paranın sahte olduğunu anlamıyor. Bir gün Cemal Büyükhakan'ın eşi cebinden 500 lirayı alıp bakkala gidince sahte para basıldığı ortaya çıkar. Altı ay hapis yatar. Hapisten çıkınca Kardeşler Matbaası'nda işe başlar. Süleyman Tayan, sahte para çetesinin kullandığı klişe atölyesini satın alıp Bursa'ya getirir. Cemal Büyükhakan, Süleyman Tayan'a "Ben senin elli senede kazandığın parayı on dakikada yaktım." der. Sonrasında Çetin Gündoğdu, kalfası Nedim Erşaylı klişe atölyesinde çalışmıştır. Onlar 1977-78'de ayrılıp 1979'da Repronet Klişe'yi kurunca Haber Klişe bir süre boş kalmış, aynı yıllarda ofset yaygınlaşınca klişeye ihtiyaç da kalmamıştır. Klişe atölyesi 1997-98'de Repronet Klişe'ye satılmıştır.

Kardeşler Matbaası 1970 yılında Bursa'ya ofseti getiren matbaadır. Makine Almanya'dan satın alınmıştır. Ofset makineler Bursa'ya getirilince koyacak yer sorunu ortaya çıkar. Bu nedenle Altıparmak Caddesi üzerinde, 1960 yılında inşa edilen Kardeşler Apartmanı'nın giriş katında dükkân olarak kullanılan yere taşınır. Burası 120 metre-karedir. Tek renk ofset rahatlıkla buraya sığar. Aile, dört, beş, altı ve yedinci katta oturur. İlk üç katta ise Yahudi kiracılar vardır. Kardeşler İşhanı inşa edilince ofset makineler matbaaya taşınır. Tipo makinelerde baskı devam ederken aynı zamanda ofset baskı da yapılmıştır. Haber ga-

zetesi (1964-1985) tipoda basılmaya devam edilir. Ofset makinelerde renkli baskı yapılabildiği için diğer matbaacılık işleri için kullanılır. Canbey Konserveleri, Aroma Meyve Suyu kutuları, zeytin kutuları, Gemlik ve Mudanya'daki fabrikalar olmak üzere, birçok fabrikanın talebine göre kutu baskı yapılır.

Aile, Hayrettin Paşa Cami'nin yakınında, ahşap bir binayı satın alarak, buraya 1974 yılında Kardeşler İşhanı inşa eder. Matbaa buraya taşınır. Adres: Bayathane Caddesi, Kümbet Sokak, No: 4/A, Tel: 6868'dir. -2. katta ısıtma sistemi, -1. katta Haber gazetesinin basıldığı tipo 64&90 matbaa makinesi, 1. ve 2. katlarda Kardeşler Matbaası, 3. katta Haber Klişe, 4. katta Turhan Tayan'ın yazıhanesi, 5. katta ise Haber gazetesinin bürosu vardı.

1990'lı yıllara gelindiğinde Kazım Tayan ve Süleyman Tayan'ın (ö. 2014) arasındaki ortaklık (% 50-50) bozulur. 1993 yılında başlayan süreç 1997'de nihayete erer. Yıllardır kâğıt ve matbaa malzemeleri kısmının başında Kazım Tayan ve çocukları, matbaa kısmının başında ise Süleyman Tayan ve çocukları vardır. Semih Tayan ve Zafer Tayan matbaa makinelerini alarak SZT Ofset adıyla Anadolu Mahallesi'nde yeni bir yer kiralar. 2015 yılından itibaren ise Zafer Tayan'ın yönetiminde Vardar Caddesi, 27. Gül Sokak, No: 15'te faaliyete devam etmektedir. Özkardeşler Kâğıtçılık'ın ne zaman sona erdiğini kesin olarak tespit edemedim.

Kardeşler/Özkardeşler Matbaası'nda adını tespit edebildiğim çalışanlar: Altuğ Usta, Kadri Koparipek, Salih Koparipek, Faruk Bolışık (ressam), İrfan Baygut, Erol Gökçe, Mehmet Kolay, Cemal Büyükhakan, Abdullah Ballı (ofset), Hakkı Usta, Cabir Usta, Ali Usta (Orhan Gencebay'a benzediği için arkadaşları Ali Gencebay diyor), Çetin Gündoğdu, Nedim Erşaylı, Hasan Uludağ, Yıldırım Kamacı (müvezzi).

Not: Fotoğraflar ve gazeteler Zafer Tayan'ın arşivindedir.

...Kışe

(27 HAZİRAN 1964 - 27 HAZİRAN 1974)

Bursa basın dünyasına 10 yıl hizmet etmekten...
Daha temiz daha dayanıklı baskı imkanı veren kalıplar hazırlamak konusundaki gelişmeleri daima izleyen eniyişe eşliğinde bulunmaktan...
... Kıvançlıyız.

On yıl önce mütevazı olanlarla başla-
dığımız hizmete bugün daha makûleleşmiş
yetenekli bir stölye, yetmiş bir kadro ile
devam etmekten, sayın müşterilerimizin ilgi-
sini, güvenini ve de takdirini kazanmaktan
... Mutluyuz.

Gamban - Filme, Merbanelen - tek-kabe-
melive, Etiketten-Offset kalıplarına dek aşama
içinde geçen On yılda bize güvenen bizimize
çalışan tüm müşterilerimiz ve bu olanış
Bursamızla kazandınlara şükranlarımızı
sunuyoruz.

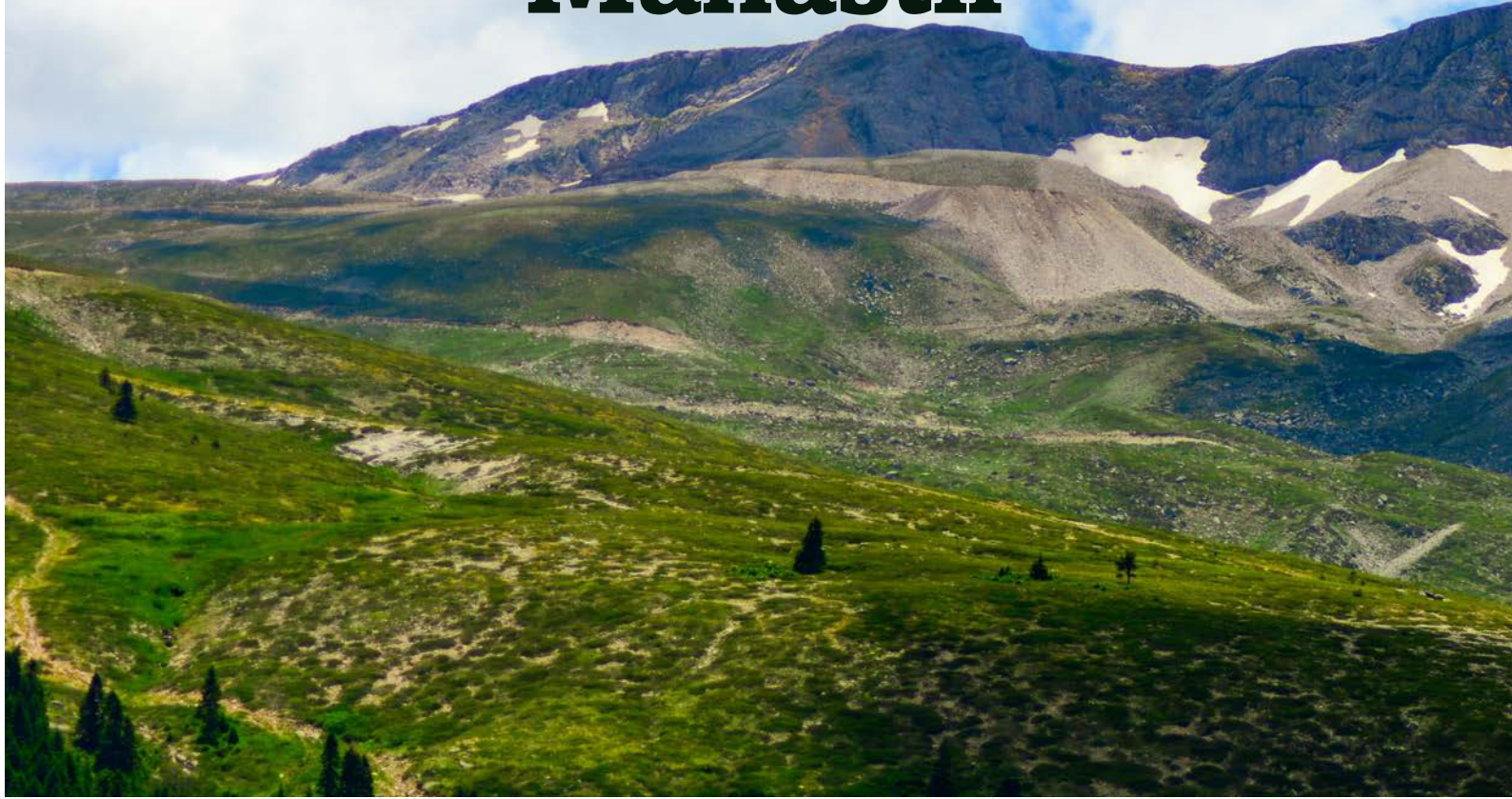
Haber Kışe

KALİTE - TEKNİK - SÜR'AT

Kışe-Offset film-montaj-kalıp
ve madeni etiket stölyesi
Büyükdere Kümbet sokk. no:3
Kadışehir han K3 tel. 13 888
Bursa

Haber Kışe'nin 11. kuruluş yılına ait kışe (27 Haziran 1964-1974)

Uludağ'ın Zirvesindeki Manastır

Uludağ manastırlarına dair en çok merak edilen hususlardan biri, dağın zirvesinde bir manastır olup olmadığı meselesidir. Oldukça yüksek ve çetin bir zirve olan Uludağ'ın zirvesi, insan hayatı için uygun bir alan değildir. Bu sebeple Osman Şevki Bey gibi Uludağ üzerine araştırma yapanlar, zirvedeki manastıra dair söylencelerden hareketle bu zirveye keşif gezisi yapmışlar ve burada bir manastırın bulunmasına imkân olmadığını belirtmişlerdir. Yüzyıllar önce Uludağ'a çıkmış olan seyyahların notlarında Uludağ'ın iki zirvesinden doğu tarafında olanı bu manastırın bulunduğu yer olarak tanımlanmış ve bu sebeple araştırmacılar bu zirvede manastır bulunup bulunmadığını sorgulamışlardır. Bilindiği üzere Uludağ'ın kuzey cep-

hesinden görülen ve yalancı zirve/küçük zirve adlarıyla anılan zirve ilk bakışta en yüksek nokta zannedildiği için bu isimlerle anılmışken, biraz daha doğuya ilerlendiğinde dağın esas zirvesine ulaşılır. Uludağ'ın esas zirvesi kabul edilen bu nokta, tartışmalı olmakla birlikte- 2543 metreyle dağın en yüksek noktasıdır. Bu sebeple doğuda bulunan zirve aktarımıyla bu ikinci ve esas zirvenin kastedildiği düşünülmüş ve manastır araştırması burada yapılmıştır. Osman Şevki Bey 1928 yılında yayımlanan *Bursa ve Uludağ* kitabında dağın zirvesindeki dinî yapıya dair anlatılanları dile getirdikten sonra "Charle Texier gibi bilgin ve güvenilir olarak tanınmış olan bir kimsenin haksız yere ileri sürdüğü iddialarından etkilenilerek bu söy-

lentilerin yayıldığını" öne sürmüştür.¹ Kendisi 1925'te yaptığı tetkik gezisinde bu tepelerde insan hayatına dair bir iz bulunamayacağını altını çizmiştir.²

Charle Texier, *Küçük Asya* adlı eserinde zirvedeki bu kalıntılardan şu şekilde bahsetmiştir: Olympus'un zirvesinin birçok hektar genişliğinde bir yayla oluşturan iki başı vardır. Doğu tarafındaki başında, kuru taştan yapılmış bir binanın yıkıntısı görülür. Bunun bir ufak kilise ya da manastır

- 1 Osman Şevki Uludağ, *Bursa ve Uludağ*, ed. Mehmet Fatih Birgül - Levent Ali Çanaklı (Ankara: Bursa İl Özel İdaresi, 2009), 152.
- 2 Osman Şevki Uludağ, *Uludağ Tapınakları - Keşifleri - Dervişleri* (İstanbul: Kader Basımevi, 1936), 3-4.

olması muhtemeldir; şekil ve tarzında, hangi döneme ait olduğunu belirtecek hiçbir şey yoktur.³

Bölgeyi 1833 ve 1843 yıllarında iki kez ziyaret eden Texier'in XIX. yüzyıldaki bu betimlemesinden hareketle bölge araştırmasını yapan Osman Şevki Bey'den sonra o yükseklikte bir manastır bulunamayacağı kanaatinden hareketle farklı düşünceler dile getirilmiş ve Texier'in bahsettiği doğudaki zirvenin, Uludağ'ın 2543 metre yükseklikteki esas zirvesi değil de daha düşük bir rakıma sahip olan ve doğu istikametinden bakıldığında

bir zirve gibi görülen Kocasivri Tepe olabileceği belirtilmiştir. Bölgeye bir araştırma gezisi yapan Hacı Tonak, Kocasivri Tepe'de karşılaştığı kalıntılarla ilgili olarak "Texier'in kuru taştan yapılmış dediği manastır yıkısı burası olabilir mi?"⁴ sorusunu sormuş ve daha sonraki yayınlarda da doğu zirvesinde tasvir edilen manastırın bu yapı olduğu dile getirilmiştir.⁵ Ancak muhtemelen Hacı Tonak'ın karşısına gelen manastır Fotin (Pho-

tinodios) Manastırı⁶ olup zirvedeki manastır olarak anılan yapı başka bir yapıdır.

Meselenin çözülebilmesi için Texier haricinde diğer seyyahların aktarımlarının da dikkatlice tetkik edilmesi önem arz etmektedir. Seyyahların ısrarla zirvedeki manastır olarak anıdıkları yapının Kocasivri Tepesi'ndeki manastır olması zor görünmektedir. Zira XIX. yüzyılda Uludağ zirvesindeki

6 Fotin (Photinodios) Manastırı; bölgede önemli tetkikler gerçekleştirmiş, manastırların yerlerini 20. yüzyılın ilk yarısında belirlemeye çalışmış olan Bernardin Menthon ve Osman Şevki Bey'in aktarımlarına göre Uludağ'ın en yüksek rakıma sahip manastırır. Şevki Bey, Sobran Tepesi'nin kuzeybatısındaki ve Küçükbalıklı Deresi'nin iki kolu arasındaki yükseltide manastırını konumlandırmıştır. Sivri bir tepenin üzerinde bulunan manastır Kilise Deresi boyunca sıralanmış olan manastırların en üst seviyede bulunanıdır. Yapı kalıntıları günümüze gelmiş olan manastır, Aziz Theodor Studit'in bir mektubuna göre IX. yüzyılda 180 keşiş barındırıyordu. Gerçekten de bugün Kocasivri Tepe'de bulunan manastır kalıntısı büyük bir yapının burada var olduğuna işaret etmektedir. Bölgeye yaptığımız keşif gezisinde arazi şartlarının çetin olduğu ve tepeye ulaşmanın epey zahmet gerektirdiği fark edilmiştir. Buna rağmen tepede karşılaştığımız manzara şaşırtıcı olmuştur. Zira Kocasivri Tepe'nin zirve noktasında büyük bir yapı topluluğu bulunmaktadır. 1625 metre yükseklikteki bu tepeye zor arazi şartlarına rağmen böylesine yoğun bir imarın gerçekleşmesi ancak ibadet aşkıyla açıklanabilir. Bir kişinin yanına bir yük almadan dahi zorla çıkabildiği bu alana keşişler teker teker büyük bir emekle ve uzun bir zamanda bu taşları taşımış olmalıydılar. Bu malzemeyi buraya getiren enerjinin ancak inanç kaynaklı olacağına kanaat getirebiliriz. İyi motive olmuş olan keşişlerin bu hoş manzarada kurdukları manastır kompleksi geniş bir alanda farklı yapı topluluklarından oluşmuştur. Kocasivri Tepe'de bulunan manastır kompleksinin Fotin Manastırını olması güçlü bir ihtimaldir. R. P. Bernardin Menthon, *Une Terre De Légendes : L'olymppe de Bithynie : Ses Saint, Ses Couvents, Ses Sites* (Paris: Bonne Presse, 1935), 170; Uludağ, *Uludağ Tapınakları*, 19, 29.

3 Charles Texier, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, ed. Kazım Yaşar Koprıman - Musa Yıldız, çev. Ali Suat (Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), 1/233.

4 Hacı Tonak, "Texier'in İzinden: Kuru Taştan Bir Yapı", *Bursa Defteri* 11 (2001), 117.

5 Örneğin: O. Serdar Kuşku, *Uludağ ve Milli Park*, ed. Neslişah Erbey Kuşku (Bursa: Bursa Kent Konseyi, 2011), 113.

Doğu yamaçlarında bulunan manastırların konumları

manastırdan, özellikle de doğudaki zirve ifadesiyle bahseden Launay buradaki manastırdan söz ederken 2527 metre yüksekliğini vermektedir ki bu Kocasinir Tepesi'nden çok daha yukarıdaki bir konumu işaret etmektedir. Muhtemelen kastettiği zirve bugünkü esas zirvedir. Launay'ın aktarımı şu şekildedir (1880): Dağın iki yüksek tepesini sanki üzerinde tutuyormuş gibi gayet büyük kayalar vardır. Bu kayalardan bazıları bir saray kalıntısı veya kale kalıntısını andırır... Dağın doğusunda bulunan zirve üzerinde taş ile yapılmış bir kalıntı görülmekte ve bu kalıntının vaktiyle Hıristiyan keşişlerine ait olduğu sanılmaktadır. 2.527 metre yükseklikte bulunan zirvedeki bu kalıntı ile Keşiş Dağı arasında bir ilgi vardır. Keşiş Dağı'nın zirvesinde bir kısım kilise kalıntılarına da rastlanır.⁷ Benzer şekilde 1840'lı yıllarda bölgeyi ziyaret eden Bernard da Uludağ zirvesinin biri ötekenden yüksek iki çıkıntıdan oluştuğunu bildirmektedir.⁸ Bu seyyah aktarımlarında açık bir şekilde doğu zirvesi olarak işaret edilen yerin 1625 metre yükseklikteki Kocasinir Tepesi değil, bugünkü zirve olduğu anlaşılmaktadır. Launay ve Bernard'ın da doğu zirvesindeki kalıntılar olarak bahsettikleri yapı kalıntıları diğer seyyahların aktarımlarınca da desteklenmektedir. Dağın zirvesindeki kalıntıları farklı yüzyıllarda gören seyyahlar, notlarında bu kalıntılardan bahsetmişler

7 Fahri Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler* (Ankara: Ankara Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2013), 1517.

8 Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Bursa*, 1517.

ve bunların ne olduğu hakkında fikir yürütmeye çalışmışlardır. Bu noktada seyyahların aktarımlarını göz önüne aldıktan sonra kendi kanaatimizi dile getirmeye çalışacağız.

En eski kayıtlardan günümüze kronolojik bir sıralamayla zirvede neler olduğunu betimleyen aktarımlara bakıldığında daha net bir manzaranın ortaya çıkacağı aşikârdır. Bu bakımdan Bursa'yı yazar Lâmiî Çelebi'nin (ö.1532) Uludağ aktarımları en eski betimlemelerden biridir. Lâmiî Çelebi uzun bahisler ayırdığı Uludağ ve yaylalarından bahsederken zirveye işaretle "Uludağ Kulesi"ne değinmiş ve şu beyti söylemiştir:

"Meger ol kulle olmağın semâ-sâ İdinmiş anda menzil kavm-i isâ"

(O Uludağ'ın gök gibi kulesini Hıristiyanlar kendilerine mekân edinmişler.)⁹

Kulle kelimesi dağın zirvesini ifade etmektedir. Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi de eserlerinde kulle kelimesini Uludağ'ın zirvesini ifade etmek için kullanmışlardır. Lâmiî Çelebi'nin "Uludağ Kulesi" derken zirveyi kastettiği daha belirgin bir şekilde *Münâzara-i Sultân-ı Bahâr Bâ Şehriyâr-ı Şitâ* adlı eserinde şöyle görülmektedir:

Kadîmü'l-eyyâmdan (eski zamanlardan beri) bu kûhi (bu dağı) ihyâ ve her bir hurrem yirinde (neşe veren yerinde) nice uzlet-hâne ve feragat için kâşâneler (gösterişli yapılar) bina edüp, ma'mur u merâkîd-ı huzûr idinmişler imiş (imar etmiş ve mezar yeri yaptırmışlar).

Nitekim kulle-i gerdûn püllesinin

9 Mustafa İsen - Hamit Bilen Burmaoğlu, "Bursa Şehr-engizi (Lâmiî Çelebi)", *Türklük Araştırma Dergisi* 3 (1988), 67.

ucunda henüz andan 'alâyim ü âsâr ve merâsim ü etvâr bâkîdür. (Hâlâ en yüce zirvesinde alametler ve izler durmaktadır.) Eğerci kim her biri bünyân-ı küfr ü dalâlet gibi harâb ve binâ-yı fisk u cehâlet gibi yebâb yatur (Öyle ki her bir kalıntı tıpkı küfür ve dalaletin, kötülük ve cehaletin mânen yıkık vaziyette oluşu gibi yatıp durmaktadır.)¹⁰

Lâmiî Çelebi'nin bahsettiği Uludağ zirvesi (kulle) Evliya Çelebi'nin kulle-i cihan (dünyanın kulesi) olarak nitelediği, zirve-i âlâsı (yüce zirvesi) eflâke ser çekmiş (göklere baş uzatmış) olan Uludağ'dır. Lâmiî Çelebi'den yaklaşık yüz yıl sonra Uludağ'ın 1640'lı yıllarını görmüş olan Evliya Çelebi, Uludağ'ın zirvesine çıkmış ve zirveye dair gözlemlerini, söylenceleri aktarmıştır. Feleklere baş uzatmış bir dağ ve kulle-i cihân (dünyanın kulesi) olarak nitelediği Keşiş Dağı'nın en üst tepesine beş saatte çıkıldığını belirttikten sonra şu bilgileri aktarmıştır:

(...) cebelin tâ zirve-i a'lâsında bir mezâr-ı tavil vardır. Cânib-i erba'asına iri taşlar ile hudûd etmişler, andan ma'lûmdur ki mezârdır. Lenduhâ oğlu Sağdâ'nın mezârıdır derler. Hazret-i Hamza havfinden bu cebelde sâkin olup bunda yatrı deyü evfâh-ı nâsda şâyî'dir... Ba'zı kayalarda lisân-ı Latîf üzre iki bin yıllık târîhli hatt-ı Yunânîler vardır. Ve teferruce çıkan erbâb-ı ma'âriflerin hüsn-i hatları vardır. Bir temâşâgâh-ı cebel-i müntehâdir.¹¹

Evliya Çelebi'nin aktarımında en yüksek zirvede bir uzun mezar ifadesi dikkat çekmektedir. Dört tarafının iri taşlarla sınırlanmış olması sebebiyle burası Evliya Çelebi tarafından bir mezar olarak yorumlanmıştır. "Lenduha oğlu Sağdâ'nın mezarıdır derler" ifadeleri Evliya Çelebi'den sonra başka seyyahlarca da tekrar edilecektir. Bu kişi Hazret-i Hamza'yı anlatan menkıbevi eserlerde adı geçen, onun savaştığı ve yendiği bir düşmandır.

10 Lâmiî Çelebi, *Bir Bursa Efsanesi: Bahar Sultânı ile Kış Şehriyârı'nın Uludağ'da Savaşı - Münâzara-i Sultân-ı Bahâr Bâ Şehriyâr-ı Şitâ*, ed. Sadettin Eğri (İstanbul: Kitabevi, 2001), 113, 114.

11 Evliyâ Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi II. Kitap: Topkapı Sarayı Bağdat 304 Numaralı Yazmasının Transkripsiyonu - Dizin*, ed. Zekeriya Kurşun vd. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 21.

İstanbul'dan Uludağ zirvesinin görünüşü, 18. yüzyıl gravürü

Evliya Çelebi'nin aktarımında en dikkat çekici detaylardan biri zirvede Grekçe ve Latince yazıtlar görmüş olmasıdır.

Evliya Çelebi'den önce ve sonra fakat onunla aynı yüzyılda Bursa'yı ziyaret eden bazı Avrupalı seyyahlar da dağın zirvesindeki bir harap kiliseden bahsetmişlerdir. 1609 yılında Bursa'yı ziyarete gelen Polonyalı Simeon bizzat zirveye kadar çıkarak dağın doruğunda harap bir kiliseyi anmıştır. 1675 yılında ziyarete gelen Covel, dağın en tepesinde birtakım balık havuzları yanında eski bir manastır ya da inziva yerinin kalıntılarında bahsetmiştir.¹² 18. yüzyıl başlarında Uludağ'a ve zirvesindeki yapı kalıntılarına dair en detaylı ayrıntıları veren seyyah ise Lucas'tır. 1703 yılında bölgeye bir ziyaret gerçekleştiren Lucas çok zahmetli olduğunu bilmesine rağmen kendisine çok ilginç manzaralarla karşılaşacağına dair garantiler veren insanların teşvikiyle zirveye çıkmıştır. Kalıntılar hakkında bize detaylı bilgiler veren Lucas, aynı zamanda beklediğinden daha yıkık bir manzarayla karşılaştığı için hayal kırıklığı yaşadığını da aktarmıştır. Buna rağmen zirvede üst üste yerleştirilmiş taşlardan müteşekkil bir kule gördüğünü, kulenin gösterişsiz olduğunu ama hemen toprağın altında gömülü olan tapınak veya kilise gibi büyük yapıların izlerinin bulunduğu notlarında belirtmiştir. Kalıntılar arasında bir tanesi 30 feet uzunluğunda olan birkaç mezar yapısını da teşhis etmiş; halkın bu kalıntılara ve mezarlara dair pek çok masal anlattığını da notlarında belirtmiştir.¹³

12 Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Bursa*, 1514.

13 Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Bursa*, 175, 1515.

Lucas'ın mezar yapısına benzettiği kalıntıların bir önceki yüzyılda halk arasında anlatılan ve Evliya Çelebi'nin de Lenduha oğlu Sağda'nın mezarı olarak betimlediği mezar olması mümkündür.

Lucas'tan yüzyıl sonra 15 Ağustos 1804 tarihinde Uludağ'a gelen başka bir önemli ziyaretçi Hammer de bu mezardan ve kalıntılardan bahseden diğer bir araştırmacıdır. Uludağ'ın iki zirvesi olduğunu belirten Hammer, tıpkı Athos'ta olduğu gibi Uludağ'da da dağın zirvesinde dünyadan uzak, gökyüzüne daha yakın münzevi bir hayat sürmek isteyen keşişler sebebiyle bu manastırın kullanıldığını ve dağın bu sebeple Keşiş Dağı olarak anıldığını belirtmiştir.¹⁴ Zirvedeki kaya seddinden de bahseden Hammer, Hz. Hamza'dan korkuyla Uludağ'a sığınan Lenduha oğlu Sadan efsanesini tekrar eder. Anlatılarında yakın cümle benzerlikleri Evliya Çelebi'den aktarım yaptığını hissettirmektedir. Bu konudaki halk anlatılarına değinen Hammer, Yörüklerin "kulle-i cihan" dedikleri zirvede taştan oluşturulmuş olan dikkörtgeni Sadan'ın mezarı olarak betimlemiştir. Ayrıca o, çobanlar tarafından rüzgârdan korunmak amacıyla yapılmış olma ihtimalinin yanı sıra, bu taşların bir zamanlar burada bulunan Bizans manastırının harabelerinden oluşturulmuş olma ihtimalini de ifade etmiştir.¹⁵

1823 yılında Walsh'in yaptığı aktarım ve değerlendirmeler, zirvedeki yapıya dair en dikkat çekici aktarımlardandır. Walsh, Uludağ'ın zirvesin-

14 Joseph V. Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epeçeli (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 92.

15 Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, 94.

deki manastırdan "Konukseverlik göstermeyen karlı bir alandaki bu manastır" olarak bahsetmiş ve İsviçre'deki benzer bir dağı anımsattığını söylemiştir. Ardından verdiği bilgiler ve yaptığı değerlendirme ise dikkat çekicidir. "Jupiter'in genelde çevresindeki tanrılarını çağırdığı zaman işgal ettiği zirvenin üzerinde oturuyorduk. Jupiter aşağıdaki dünyada neler olup bittiğini görebilmek için kesinlikle daha iyi bir yer seçemezdi. Zirvede taşlardan bir daire yapılmış, merkezine yakın yere de başka bir taş yerleştirilmişti. Bunları saydığımızda 12 tane olduklarını keşfettik ve bunları konseyi topladıklarında 'büyük tanrılar'ın dii majores [12 tanrı] oturdukları yerler olduğunu düşündük. Bunlar tam anlamıyla bizim dağlarımızda bulunan "Druidical [Antik Galya ve İngiltere'deki rahip sınıfı] kalıntılara benziyorlardı. Üzerlerine buraya kadar tırmanmış olan diğer maceracıların isimleri kazınmıştı. Yetmiş yıllık bir tabandan yükselmesine rağmen bu noktada çapı birkaç yarıdan daha fazla olmayan bir dağın en üst noktasındaydık."¹⁶

Walsh'in Druidsel kalıntılar olarak nitelediği on iki büyük taştan oluşan daire aktarımı akla şu ihtimalleri getirmektedir. Bunlar Orta Asya kültüründen Anadolu'ya taşınmış olan Obo-Ovo (Oboo-Ovoo) kültüründeki dizilmiş taş kümeleri olabileceği gibi, Ortadoğu'da görülen ve dinler tarihi literatüründe Massebot olarak anılan daireler de olabilir.¹⁷ Walsh'in aktarımlarında dizili olarak görülen taş sütun sayısının 12 olması ayrıca, dağ zirvesinde bir sunağı ya da anıtı

16 Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Bursa*, 1516.

17 En eski örneğine Göbeklitepe'de rastlanın on iki megalit dizimli dairelere neolitik döneme ait pek çok farklı yerde rastlanmış ve Eski Ahit literatüründe de bu daireler yer almıştır. Bunların önemli bir örneği Kudüs'ün batısında Gezer'de ortaya çıkan menhirlerdir. Eski Ahit'te de benzer on iki sütunlu kült mekân anlatımlarının bulunuyor oluşu Walsh'in dikkatini çekmiş ve bunları Musa peygamberin "tepenin altında bir altar ve on iki sütun diktiği" anlatısına ve Yuşa peygamberin Ürdün'ün ortasında "on iki taş" yerleşmesi hadiselerine benzetmiştir. Walsh'in aktarımları için bk. Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Bursa*, 1517.

Храм Преображения Μεταμόρφωσις

Athos Dağı zirvesinde Metomorphosis (Transfiguration) Kilisesi

olabilecek olan Zeus'un 12 Olympos tanrısının başı olması, manastırların en zirve noktasında bir Hıristiyanlık anıtı olarak 12 havariyi temsilen bir yapının bulunması, dağ kültürünün önemsendiği Alevi-Türk kültüründen hareketle 12 imamın anıldığı bir taş dizisinin yapılması ihtimallerini akla getirmektedir.

1862 yılında Uludağ zirvesindeki taş yığınlarını gören bir başka seyyah Moustier'in "Constantinople civarında Bosphorus'u sınırlandıran tepelerde sıklıkla görülenler gibi birkaç taş yığını saygın azizlerin onuruna son derece dindar insanlar tarafından bir araya getirilmiştir." aktarımı bu bağlamda önem kazanmaktadır.¹⁸ Akla gelen bu ihtimaller arasında kanaatimizce en güçlü seçenek Uludağ zirvesindeki taş kümelerinin ve mezar aktarımının Obo kültürüne ait olma ihtimalidir. Diğer seyyahların aktarımlarını da incelendikten sonra Obo kültürüne dair bir açıklama yapılacaktır.

1836 yılında bizzat zirveye çıkan Pardo, fırtınaya yakalanmış yolcuların sığınması için yapılmış damsız bir ku-

lübeden ve dev mezardan bahsetmiştir. Uludağ'ın en yüksek noktasındaki bu kulübenin bir kuyu gibi yüzeyin altına doğru kazılmış olduğunu da yazması, Evliya Çelebi'nin aktarımlarını hatırlatmaktadır. 1870 yılında Bursa'yı ziyaret eden Jerningham ise Uludağ zirvesindeki manastırı Athos'un zirvesindeki yapıya benzetmiş ve tıpkı onun sahip olduğu gibi bir manastırın Uludağ zirvesinde de bulunduğunu açıklamıştır. 1898 yılında gelen Renard ise dağın zirvesinde eski kitaplarda bahsedilen Antik kalıntıların izlerine artık rastlanmadığını belirterek bu izlerin onun zamanında tamamıyla yok olmaya başladığını bildirmiştir.¹⁹ Jerningham'ın aktarımından hareketle "Athos zirvesindeki manastırın benzeri bir yapı Uludağ'da da bulunmuş olabilir mi?" sorusu bu noktada akla gelebilir. Gerçekten de Ortodoks manastırcılığının merkezi olan ve Uludağ'ın mirasını ondan hemen sonra devralmış olan Aynaros'un Athos Dağı'ndaki zirvede bir Metomorphosis (Transfiguration) Kilisesi bulunmaktadır. Dağın en yüksek noktasında konumlanmış olan bu kiliselerin başka Hıristiyan mezhep-

lerinde örnekleri de vardır. Mesela, ülkemizde Elazığ'ın Baskil ilçesinde X. yüzyılda Süryaniler tarafından yapılmış olan Mar Ahron Manastırı, Muşar Dağı'nın zirvesinde bulunmaktadır. Bu sebeple Uludağ zirvesi Şevki Bey'in de ifade ettiği gibi sürekli kalmaya uygun olmasa da dua mahalli olarak bir dinî yapının bu noktada bulunma ihtimali akla uzak değildir.

Seyyahların geçmişten günümüze aktardığı detayları göz önünde bulundurarak kendi kanaatimizi dile getirmemiz gerekirse şu sonuçlara ulaştığımızı belirtebiliriz. Birincisi seyyahların doğu zirvesindeki manastır olarak belirttikleri manastır Kocasivri Tepe'deki manastır kalıntısı değil, gerçekten Uludağ'ın en yüksek zirvesi olan 2543 metre yükseklikteki kalıntılardır. Muhtemelen son yüzyılda tamamen ortadan kalkıncaya kadar burada ufak da olsa bir yapı ya da taş dizimi olduğu görülmektedir. Bu taş dizimi Anadolu'da yaygın olarak görülen ve Orta Asya'dan Türkler tarafından getirilen Obo geleneği olmalıdır. Aktarımlar bağlamında düşünülecek olursa Obolar, eskiden burada var olan bir Antik dönem yapısının kalıntılarıyla dizilmiş olabilir. Seyyahların taşlar arasında Yunanî ve Latinî yazıtlar görmeleri bununla iliş-

18 Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Bursa*, 1517.

19 Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Bursa*, 1516, 1517.

İngiltere, Druidsel kalıntılar

kilendirilebilir. Antik Çağ'da burada olduğu düşünülebilecek olan Zeus'a adanmış bir sunağın/altarın ya da kutsal alanın daha sonra Hıristiyanlar tarafından dua şapeli hâline getirildiğini düşünmek mümkündür. Zamanla bu yapının da kalıntılarından Obo dizilimine sahip taşlar Türkmenlerce meydana getirilmiş olabilir.

Hakkında çok fazla araştırma yapılmamış olan Obo anıtları, taşların dikey bir şekilde üst üste konulmasıyla oluşturulan bir çeşit mezar ve sunak anıtlarıdır. Kelime olarak yığıntı, küme, birikinti, tepe anlamlarına gelen Obolar genellikle dağ ve tepelerin zirvelerinde dizilmişlerdir. Bazen yol kenarlarında da dizilen Obolar koruyucu ruhlara adanmış bir sunak gibi tasavvur edilmişlerdir. Obo taş kümeleri Anadolu'nun pek çok yerinde görülmektedir. Mesela, Hititler zamanından itibaren kutsal addedilen ve çevresindeki 23 köy tarafından kutsanan Erengirit Dağı (2330 metre) bu Obolara ev sahipliği yapmaktadır. Bugün bile, İslamiyet'i kabul etmiş olan bölge insanının ömürlerinde en az bir kere çıkarak namaz kılmayı görev addettikleri Erengirit Dağı'nda Moğolistan, Tuva ve Hakasya'daki Şamanist Obolara benzer taş kümele-

ri oluşturulmuştur.²⁰

Obolar hakkındaki en yaygın kanatlerden biri onların cennetteki ya da bölgedeki ruhlara adanmak için yapılmış olan dağ zirvelerindeki taş höyükler olduğudur. Bölgenin koru-

²⁰ Hasan Bahar, "Eşrefoğulları Beyliği Öncesi Bölgenin Antik Jeopolitiği", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu: Eşrefoğulları Beyliği*, ed. Ahmet Taşgın - Yakup Kaya (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 577.

yucusu olan ve ruhların ikamet ettikleri tepelerde genellikle bu Obolar inşa edildiği için bu kültün Kök Tengri inancıyla da bağlantısı kurulmuştur. Türkistan coğrafyasında genellikle Altaylar ve Moğolistan bölgelerinde rastlanan Obolara, bölge insanı yolculuklara çıkmadan önce uğrayıp taşlar bırakmaktadır. Ziyaretçiler, atalarının ruhlarının bulunduğu inandıkları Obolara pek çok yiyecek ve içecek de sunmaktadır. Ardından Oboların etrafında en az üç kez dua ederek dönmekte ve işlerinin rast gitmesi için beyaz-mavi bezler bağlamak-

1976 yılı yapımı *Merhaba* filminde kadraja giren, İznik'teki Bayraklı Tepe'de halk inanışlarına konu olmuş Obo örnekleri

Uludağ'ın zirvesinde Göller Bölgesi

Photinodios Manastırı kalıntıları

Photinodios Manastırı alıntıları

tadırlar. Obolar yığma taş şeklinde yapıldığı gibi çadırlara benzeyen koni biçimli dizilmiş Obo taşlarına da rastlamak mümkündür.²¹

Evliya Çelebi'nin ve diğer seyyahların aktardığı bu dizili taşlar arasında büyükçe bir mezarın bulunduğu söylencesini de yine eski Türk inanışları ve Obolar ile ilişkilendirmek mümkündür. Zira Eski Türk inanışlarında dağ aracılığıyla göğe daha kolay yükselebilmesi için hakanlar ve atalar dağ zirvelerine gömülmüşlerdir.

21 Eren Fehmi Eroğlu, "Obo Kültü ve Muğla Meke Köyü Oboları", *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (27 Aralık 2020), 48, 49, 53, 54.

Aynı zamanda dağlar Kök Tengri'nin yeryüzündeki yansımalarıdır. Türkmenlerce eren olarak isimlendirilen Obo mezarlarının Anadolu'da pek çok örneği vardır. Mesela, Muğla'nın Seydikemer ilçesindeki Eren Dağı'nda toplamda 32 tane taş kümesi tespit edilmiştir. Bölgede yaşayan Yörüklerin aktardığına göre Höyük ve Eren olarak adlandırılan bu Obo taş dizileri ziyaret edildiğinde dilekler kabul olmakta ve kurtlar sürülere saldırılmamaktadır. Zirvede bulunan Eren/Obo, Yörüklerce toplu hâlde ziyaret edilmektedir. Benzer şekilde Muğla Meke'deki Sığın Tepesi'nin zirvesine yakın 34 adet yığma taş şeklinde Obo bulunmakta, en tepedeki Obo'da bir erenin yattığına inanılan mezar

görünümü yuvarlak bir yapı bulunmaktadır. Tıpkı Türk kültüründeki kurganların doğu-batı yönlü yapılması gibi bu Oboların da doğu-batı hatında sıralanması, atlarında mezar bulunabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Meke'deki Obolar etrafında gerçekleştirilen uygulamalar ile Moğolistan'daki Obolara yapılan toplu törenler arasındaki büyük benzerlikler bu geleneğin Orta Asya kökenli olduğunun önemli işaretleridir.²²

Son söz olarak, yüzlerce yıldır Uludağ'ın zirvesinde, en yüksek noktasında, Antik Dönem'den bu yana bir yapı ve kalıntılar bulunmuş ve bu kalıntılar seyyahların notlarında yer almıştır. Aktarımlar bağlamında düşünülecek olursa burada bulunan Obolar, eskiden burada var olan bir Antik Dönem yapısının kalıntılarıyla dizilmiş olmalıdır. Seyyahların taşlar arasında Yunanî ve Latinî yazıtlar görmeleri bununla ilişkilendirilebilir. Aktarımlarda genellikle 12 sayısının öne çıkması akla, Uludağ'ın Antik Dönem'de Zeus'un 12 Olympos tanrısının başı olmasını, Hıristiyanlık döneminde manastırların en zirve noktasında bir Hıristiyanlık anıtı olarak 12 havariyi temsilen bir yapının bulunmasını ve İslamiyet döneminde dağ kültürünün önemsendiği Alevi-Türk kültüründen hareketle 12 imamın anıldığı bir anıt olma ihtimalini çağrıştırmaktadır. Verileri göz önüne alacak olursak Antik Çağ'da burada olduğu düşünülebilecek olan Zeus'a adanmış bir sunağın/altarın ya da kutsal alanın daha sonra Hıristiyanlar tarafından dua şapeli hâline getirildiğini düşünmek mümkün olabilir. Athos Dağı'nda ve başka dağ zirvelerinde dağ yükseltisinin en üst noktasında küçük boyutlu manastırların var olabileceği görülmüştür. İslamiyet'e geçiş süreciyle birlikte eski inançlarıyla yeni dinî inanışlarını harmanlayan Türkmenler; burada var olan yapının yüzyıllar içerisinde dağılan kalıntılarında Obo dizilimine sahip taşlar meydana getirilmiş olmalıdır. Anadolu'nun farklı yükseltilerinde bu tecrübelerin somut örneklerini görmek mümkündür.

22 Eroğlu, "Obo Kültürü", 52, 58, 61, 63.

SU HAYATTIR!

Dünyadaki suyun sadece yüzde 3'ünün içilebilir olduğunu biliyor muydunuz?
Buna rağmen, Türkiye'de bir yılda 26.6 milyar metreküp su israf ediliyor.

BURSA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

Bursa Günlüğü

HİKÂYE YARIŞMASI

Lozan Mübadelesi'nin 100. Yılı Anısına

Konu: Eserler, Bursa'ya farklı zamanlarda göç etmek zorunda kalmış Balkan muhacirlerinin hayat hikâyelerini ihtiva etmelidir.

Seçici Kurul:
Prof. Dr. Nesrin Karaca
Nevzat Çalikuşu
Mustafa Çiftci
Güray Süngü
Hasan Erdem

Ödüller:
Birinci : 15.000 TL
İkinci : 10.000 TL
Üçüncü : 5.000 TL
Teşvik : 2.500 TL
Teşvik : 2.500 TL

Bilgi ve Başvuru:
yarismalar.bursa.bel.tr

Son Başvuru:
1 Eylül 2023

